

İNŞAAT SEKTÖRÜ VE İŞ GÜCÜ DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE'24

GYODER

Gayrimenkul Yatırımcıları
Derneği
(GYODER)

Bahçeşehir Üniversitesi
Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi

BETAM

Bahçeşehir Üniversitesi
Ekonomik ve Toplumsal
Araştırmalar Merkezi
(Betam)

Bu araştırma GAYRİMENKUL YATIRIMCILARI DERNEĞİ (GYODER) tarafından yaptırılmıştır. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Betam) araştırma süresince GYODER' den tamamen bağımsız olarak çalışmıştır. Burada belirtilen görüşler Betam'a ait olup GYODER'in görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

Yönetici Özeti	1
GİRİŞ	9
1. İnşaat sektörü dinamikleri	12
a) İnşaat sektöründe geçmişin bilançosu: 2010-2023.....	12
i) İnşaat sektörünün etkileyici yükselişi: 2010-2017	12
ii) İnşaat sektöründe sert düşüş: 2018-2019	19
iii) İnşaat sektörünün yeniden yükselişi, yeni sorunlar: 2020-2024Ç1.....	21
iv) Geçmişten alınması gereken temel ders: Fiyat istikrarı	27
b) İnşaat sektöründe çalışanların profili ve sektörler arası geçişkenlik.....	28
i) İnşaat sektöründe çalışanların profili	28
ii) İnşaat sektörü geçişkenliği (2020-2021)	30
c) Türkiye ekonomisinde verimlilik sorunu ve kaynak tahsisi.....	31
i) Verimlilik nedir, neden önemlidir?	31
ii) Yöntem ve veriler	33
iii) Büyüme muhasebesi ve TFV eğilimleri.....	36
d) Türkiye ve Avrupa’da inşaat sektörü	41
2. İşgücü Arzı	48
a) İnşaat istihdamında güncel durum ve diğer sektörlerle kıyaslamalar	48
i) Anket örnekleminin yapısı ve özellikleri	48
ii) İstihdamın özellikleri, iş kolları ve mesleki eğitim	49
iii) İşin nasıl bulunduğu ve seçme nedenleri.....	53
iv) İşten memnuniyetsizlik ve başka iş arama	57
v) İnşaat hakkında görüş ve değerlendirmeler.....	61
vi) İnşaat sektöründe olmayanların inşaat sektörüne olan ilgisi, inşaat sektöründe çalışanların sektöre olan bağlılığı.....	66
vii) Çalışılan sektörden ayrılma kararı ve nedenleri	72
viii) Ücretler ve rezervasyon ücretleri	74
b) Çalışma koşulları.....	76
i) Ağır çalışma koşulları	77
ii) İş güvenliği ve sağlık riskleri	82
iii) Sürekliliği olmayan işler	85
c) İnşaat sektöründe göçmen işçi istihdamı.....	89

i)	İnşaatta Kadın İstihdamı: Türkiye-Avrupa karşılaştırması	91
ii)	Avrupa’da kadınların inşaat sektöründeki geçmişi	93
iii)	Türkiye’de inşaatta çalışan kadına toplumsal bakış ve kadınların görüşleri.....	95
3.	Konut üretimi dinamikleri: maliyet şokları, kentsel dönüşüm ve depremler	104
a)	Yüksek kredi faizlerinin konut üretimine etkisi	104
b)	Kentsel dönüşüm	108
c)	Maliyet şokları ve hızla değişen ekonomik koşullar ile mücadele.....	111
d)	6 Şubat depremlerinin konut üretimine olan etkileri.....	116
e)	İnşaat sektöründe yeni teknolojilerin kullanımı	118
4.	Başlıca sorunlara olası çözüm önerileri	123
a)	Çalışma koşullarının iyileştirilmesi.....	123
b)	Özel vasıf gerektiren mesleklerde eleman yetiştirilmesi.....	125
c)	Kanun ve yönetmeliklerin sıkı şekilde uygulanması.....	125
d)	İnşaat sektöründe kadın istihdamının artırılması	126
e)	Konut piyasası etkinliğinin artırılması	129
f)	Toplumla iletişimde hamle.....	130
	KAYNAKÇA	133
	EK TABLOLAR	134

Yönetici Özeti

İnşaat sektörünün ve özellikle konut sektörünün büyük dalgalanmalara maruz kalmadan etkin bir şekilde işlemesi, gelişmesi için fiyat istikrarı hayati önemdedir. Bunun sebebi her gelir grubundaki hane için alınmak istenen konutun yüksek fiyatlı bir mal oluşudur. Konut, çoğunlukla uzun vadeli kredi kullanılarak satın alınır. Kredi kontratları sabit faiz temelli olduğundan uzun vadeli ve yüksek tutarlı kredi alınırken faizlerin düşük düzeyde seyretmesi gerekir. Bu ise ancak fiyat istikrarı ile sağlanabilir. Fiyat istikrarı sağlandığında konut talebi de nispeten isabetli bir şekilde öngörülebilir.

Fiyat istikrarı konut arzı için de gereklidir. Fiyat istikrarının bir diğer önemi de inşaat maliyetlerini öngörülebilir kılmasıdır. Yapı izninin alınması ile konutların satışa çıkarılması arasında geçen süre en az 1 yılı bulurken, çoğu zaman 2 yıl hatta üzerine de çıkabilmektedir. Bu süre zarfında maliyetlerde meydana gelen hızlı fiyat değişimleri sebebiyle inşaat firmaları zarar etme riskiyle karşı karşıyadır. Zarar eden firma sayısı arttıkça konut arzı da kesintiye uğrayacaktır. Fiyat istikrarının sağlandığı ve konut talebinin öngörülebilir olduğu bir ekonomide uzun vadede konut piyasasındaki arz ile talep dengeli hareket edecektir.

İnşaat sektörünü diğer sektörlerden ayıran üç önemli özellik bulunmaktadır:

- İlki, inşaat projelerinin geçici olmaları dolayısıyla sürekli istihdam sağlamaları mümkün değildir. İşlerin geçiciliği dolayısıyla yevmiyeli çalışan oranı diğer sektörlerle kıyasla çok daha yüksektir.
- İnşaat sektörünün ikinci belirgin özelliği; bedensel güç gerektirmesi, ağır çalışma koşullarına sahip olmasıdır. Mesai saatlerinin uzunluğu, hafta sonu çalışma zorunluluğu da ağır çalışma koşullarının parçası sayılabilir.
- Son olarak inşaat sektörü hayati iş kaza riskinin yüksek, sağlık sorunları yaşama riskinin daha yüksek olduğu bir sektördür.

Tüm bu sebeplerle inşaat sektörü mecbur kalınmadıkça büyük çoğunluk tarafından çalışılmak istenmeyen bir sektör haline gelmiştir.

“Çalıştığınız işten genel olarak memnun musunuz?” sorusuna en çok “Hayır” cevabı verilen iki sektör tarım ve inşaat olarak karşımıza çıkmaktadır. En yüksek memnuniyetsizlik oranları, beklenebileceği gibi yevmiyeli kesimdedir. Maaşlı/ücretli kesimde memnuniyetsizlik oranları daha düşüktür.

İnşaat işten memnuniyetsizliğin uzak ara en önemli nedeni gelir düzensizliği ve inşaat işlerinin kirli, ağır ve zor oluşudur. “İnşaatta çalışmayı düşünür müsünüz?” sorusuna “Hayır” yanıtı verenlere de bunun nedenleri sorulduğunda ise en çok öne çıkan neden işin yorucu olmasıdır. Bu nedeni sırasıyla inşaatta çalışmanın tehlikeli oluşu, tecrübe gerektirmesi ve bu çalışma sahasının yol açacağı olası sağlık sorunları izlemektedir.

Memnuniyetsizlik sonuçları ile uyumlu olarak inşaat sektöründen ayrılmayı en çok düşünen grup, yevmiyeli çalışanlardır. Neredeyse her üç yevmiyeli çalışandan ikisi sektörden ayrılmayı düşünmektedir. Ücretli, işveren ve kendi hesabına çalışanlarda bu oran daha düşüktür. İnşaatın ne ölçüde çalışılmak istenen bir sektör olduğunu tespit edebilmek için inşaat dışında çalışanlara, iş arayanlara ve potansiyel işgücü mensuplarına “İnşaatta çalışmayı düşünür müsünüz?” sorusu yöneltilmiştir. Bekleneceği üzere bu soruya en çok işsizler “Evet” yanıtını vermişlerdir. Potansiyel işgücü ve istihdamda olanlar içinde aynı oran daha düşüktür.

İnşaatta çalışmak isteyenlerin işgücü piyasası durumuna göre oranları bölge ayrımında bakıldığında ilginç sonuçlar elde edilmektedir. Bölgesel farklar işgücü piyasası durumuna göre büyük farklılıklar göstermektedir. İstihdamda olanlar için en yüksek oran ile en düşük oran arasındaki fark görece az iken, işsizlerde ve potansiyel işgücünde aynı farklar daha yüksektir. İşsizler arasında bazı bölgelerde her iki kişiden biri (Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Doğu Marmara, Güneydoğu Anadolu) inşaatta çalışmak isterken bazı bölgelerde (İstanbul ve Batı Marmara) bu oran dörtte bire düşmektedir. Doğu ve Orta Anadolu ve Karadeniz hem kişi başı en düşük gelirlere sahip hem de geleneksel olarak inşaata işgücü sağlayan bölgelerdir. Ülke ortalamasının üzerinde kişi başı gelire sahip nispeten sanayileşmiş/gelişmiş Batı ve Akdeniz bölgelerinde inşaatta çalışma isteği daha azdır. Sosyoekonomik gelişmişlik arttıkça bölge insanının inşaat sektöründe çalışma fikrine mesafesi de artmaktadır.

İstihdamda olan kişilere aileden, arkadaşlardan veya yakınlardan birinin inşaatta çalışmasını isteyip istemedikleri sorulmuştur. Mevcut çalıştığı sektör inşaat olanlara sorduğumuzda inşaatı en çok önerenler, düşük bir oranda olsa da işverenler ve kendi hesabına çalışanlar iken, en az önerenler yevmiyeli çalışanlardır. Maaşlı çalışanlar bu iki ucun ortasında yer almaktadırlar. İnşaatta beyaz yaka işlerin daha çok maaşlı, mavi yaka işlerin daha çok yevmiyeli işler olduğu düşünülürse bu fark şaşırtıcı değildir.

Diğer taraftan, asıl farklılık diğer sektörler ile inşaat sektörünü kıyasladığımızda ortaya çıkmaktadır: Maaşlı çalışanlar içinde, inşaatta çalışmayı önemseydiği insanlara önerenlerin oranı diğer sektör çalışanlarında, inşaat sektörü çalışanlarına kıyasla, daha düşük iken, yevmiyeli çalışanlarda tam tersi bir durum söz konusudur. Bu paradoksun kesin sebebini bilmemekle beraber şu yorumu yapmak mümkündür: İşin zorluğunu birinci elden gören ve yaşayan yevmiyeliler muhtemelen işin zorluğunu düşünerek yakınlarına inşaatta çalışmayı önermezlerken, sektöre biraz uzak olan ve işin zorluğunun tam farkında olmayan kişiler ise muhtemelen inşaat sektöründeki yüksek ücretleri düşünerek yakınlarına bu alanı tavsiye etmektedirler.

Türkiye’de inşaat sektöründe kadın istihdamının payı 2022 yılında yüzde 5 iken, Almanya ve Fransa’da sırasıyla yüzde 14 ve 13, İtalya’da yaklaşık yüzde 10, İspanya ve Polonya’da yüzde 7’nin üzerindedir. Bu kadar yüksek sayıda çalışan kadının tümüyle beyaz yaka

mesleklerine mensup olmadığı, olamayacağı tahmin edilebilir. Avrupa’da kadınların, özellikle de vasıflı mavi yaka niteliğindeki kadınların, inşaat sektöründe çalışmaya başlamaları kabaca son 30 yıla yayılan bir süreçtir. İnşaatçı çalışan kadın sayısının artması için AB ülkeleri örneğinde olduğu gibi organize ve yaratıcı çabalara ihtiyaç vardır. İnşaat sektörünün kadın işgücü için çekici hale gelmesi bir yandan ustalık gerektiren mesleklerde iş koşullarının yeni teknolojiler ve düzenlemeler yapılmasına bağlı olarak daha güvenli kılınmasını, çalışma ortamının kadınlara uygun hale getirilmesini ve inşaatçı yönelik olumsuz ön yargıların kırılmasını gerektirmektedir.

Türkiye’de inşaat sektöründe çalışmanın zorlukları göz önünde iken (bedensel güç, uzun mesai süreleri, hafta sonu çalışılması, hijyenik olmayan çalışma ortamı vb.) kadınların inşaatçı çalışmaları fikrine hemen hemen herkes mesafeli yaklaşmaktadır. Ama konu sendika yöneticileri, firma yetkilileri, erkek ustalar ve inşaat dışında çalışan kadınlarla daha derinlemesine tartışıldığında olumsuz bakışların yumuşadığı gözlemlenmekte; bazı koşullar yerine getirildiğinde kadınların da ustalık gerektiren bazı işlerde çalışabilecekleri, hatta bazı işleri erkek ustalardan daha iyi yapabileceklerine dair görüşler de kendini gösteriyor.

İnşaat sektöründeki maliyet artışlarının en az 2 sebebi olduğu görüşmelerde ortaya çıkmaktadır. İnşaat sektöründeki maliyet artışlarının ilk sebebi inşaatçı çimento, beton, demir ve yalıtım malzemeleri gibi temel inşaat malzemelerinin fiyatlarında yaşanan artışlardır. Bu artışlar hem enerji maliyetlerindeki artıştan hem de küresel tedarik zinciri sorunlarından ileri gelmektedir. İnşaatçı maliyetlerini artıran ikinci sebep ise işçilik maliyetlerindeki hızlı artıştır. İşçilik maliyetlerinin artışında ise 3 faktör önemli bir rol oynamaktadır:

- Deprem Sebebiyle Artan İş Gücü Talebi: İlk faktör, dönemsel bir faktör olarak düşünebileceğimiz deprem sonrası hızla artan konut üretimi sebebiyle işgücüne olan yüksek taleptir. Hızla yükselen talep sebebiyle işçilik ücretleri hızla artmıştır.
- Yurt Dışına Çıkan İnşaat İşçileri: İkinci faktör, Türk müteahhitlerin Avrupa ve Türkiye Cumhuriyetlerinde aldıkları işler sebebiyle işçileri Türkiye’den yurt dışına götürmeleri ve bunun yol açtığı mevcut işçi açığıdır. Yurt dışında çalışan işçiler Türkiye’den daha iyi kazandıkları için yurt dışına işçi akını olduğunu beyan etmektedirler.
- Yapısal Sorun: İnşaat sektöründeki uzun mesai saatleri, çalışma koşullarının zorluğu ve inşaat sektörünün özellikle genç nesiller nezdindeki negatif algısının da işçilik maliyetlerini arttırdığı söylenebilir.

İnşaat sektörünün kazancının diğer sektörlerden daha iyi olmasına rağmen, çalışma şartları ve toplum nezdindeki algısı daha kötü olduğu için özellikle gençlerin inşaatçı işlerine rağbet etmedikleri beyan edilmektedir. Elbette inşaatçı işlerinin geçici işler olması ve bu “vadedilen” gelirin aslında kalıcı olmadığı hemen herkesçe bilinmektedir. Nitekim,

dönemsel oluşan bu yüksek maaşların kalıcı olmayacağını, inşaat faaliyetleri normale döndüğünde nitelikli mavi yaka için ödenen maaşların da normal seviyelere döneceğini, bu durum geçici olduğu için inşaat şirketlerinin bu duruma katlandığını ifade eden görüşmeciler bulunmaktadır.

İşgücüne duyulan ihtiyacı azaltacak teknolojilerin yaygınlığı sorulduğunda katılımcılar taşıyıcı, kesici, delici makineler dışında ileri teknoloji gerektiren çözümleri düşünerek bunların sektörde pek yaygın olmadığını, yakın zamanda da yaygınlaşmasını beklemediklerini belirtmişlerdir. Bazı büyük firmaların ileri teknoloji kapasitelerinin görece yüksek olduğu belirtilse de maliyet açısından net bir çözüm olarak görmedikleri söylenebilir. Teknolojik çözümlerin tercih edilmemesinin sebebi işgücü maliyetlerinin, teknolojik çözümlere kıyasla, daha düşük oluşudur.

İnşaat sektöründe adından sıkça söz ettiren ve ilgi çeken yeni teknolojilerden biri, belki de ilki, “*off-site construction*” yani saha dışı inşaat kavramıdır. Geleneksel yöntem olan “*on-site construction*” yani yerinde inşaat yöntemi ile kıyaslandığında pek çok avantajı bulunmaktadır. Bu ve benzeri modern teknolojilerin (çelik konstrüksiyon, modüler inşaat çözümleri, yük taşıma makineleri, saha dışı inşaat yöntemi, duvar kırma makineleri, elektrikli iskeleler) yaygın kullanımının hem “düz işçi / amele” diye tabir edilen vasıfsız işçiye olan ihtiyacı hem de “usta” diye tabir edilen bazı nitelikli mavi yaka çalışana olan ihtiyacı azaltması beklenir. Ne var ki derinlemesine görüşmelerdeki ortak kanaat henüz yakın gelecekte böyle bir durumun oluşmayacağı yönündedir. Mevcut işgücü maliyetleri ile modern teknoloji maliyetleri kıyaslandığında geleneksel yöntemleri tercih etmek daha avantajlıdır.

6 Şubat 2023 tarihinde art arda meydana gelen 7,7 ve 7,6 şiddetindeki depremler sebebiyle yeniden yapılması gereken yıkık ve hasarlı bağımsız bölüm sayısının 800 bin civarı olduğu muhtelif kaynaklarda belirtilmektedir. Ortalama 200 bin konutun yapıldığı Türkiye’de sadece 2023 yılında 319 bin konutun devlet eliyle yaptırılması doğal olarak inşaat faaliyetlerini müthiş artırmıştır. Yılmaz’ın (2023) hesaplamasına göre yeniden yapım, tamirat ve güçlendirme maliyeti GSYH’nin yaklaşık yüzde 7,5’ine denk düşmektedir. 2023 yılında faaliyetlerdeki büyük artışa rağmen inşaat sektörünün GSYH içindeki payının yüzde 6’nın biraz üstünde olduğu düşünüldüğünde nasıl bir ek talepten bahsettiğimiz daha iyi anlaşılabilir.

6 Şubat depremleri sonrası tüm Türkiye’de eski binalara olan güvensizliğin artması nedeniyle kentsel dönüşüm projelerine olan talep artmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri, mevcut yapı stokunun iyileştirilmesi ve modernizasyonu için önemli bir fırsat sunmaktadır. Ancak, bunun için kentsel dönüşüm projelerinin öncelikle riskli yapılarla başlaması gerekmektedir. Ne var ki riskli yapılar çoğunlukla arsa değeri düşük olan bölgelerde yer aldığı için bu bölgeler müteahhitler için emsal artışı olmadan kârlı değildir. Bu sebeple kentsel dönüşüm süreci beklenen daha yavaş ilerlemektedir.

Kentsel dönüşüm büyük oranda özel sektörün girişimleri ile sürmektedir. Özel sektörün inşa ettiği konut projelerinde, "yap-sat" olarak adlandırılan yatırım müteahhitliği uygulaması yaygındır ve bu yapıda yapı denetimi ve iş güvenliği önemli bir rol oynamaktadır. Mevcut yapı denetim ve iş güvenliği sisteminin yapıların gerekli kontrollerini ve disiplinini sağlamaktan uzak olduğu ve iyileştirmelere ihtiyaç olduğu görüşmelerde ifade edilmektedir.

Derinlemesine görüşmelerde sektörün farklı paydaşları tarafından gündeme getirilen görüşleri de dikkate alarak, neler yapılması gerektiğine dair önerileri aşağıda aktarılmaktadır. Öneriler sayıca fazla olmakla birlikte, bunlar altı başlık altında toplulaştırılabilir:

A. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretler:

- İnşaat işlerini fiziksel olarak kolaylaştıracak teknolojilerin kullanımı teşvik edilmelidir.
- Yapı denetim firmalarının seçiminde olduğu gibi denetimi yapacak iş güvenliği firmalarının bir havuz sistemi üzerinden otomatik bir yöntemle atanması, iş güvenliği firmalarının müteahhitler tarafından serbestçe seçilmesinin önüne geçeceği için iş güvenliği denetimlerini iyileştirecektir.
- İnşaat sektörünün riskli ve ağır işler barındırdığı herkes tarafından kabul edilmekle birlikte erken emeklilik imkânı mavi yaka çalışanlara sunulmamaktadır. Mavi yaka çalışanların da yıpranma hakkından faydalanmalarını sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır.
- Sektörün toplumdaki olumsuz algısının kırılması için inşaat sektörüne yön veren kişi ve kurumlar çağdaş iletişim yöntem ve araçlarının kullanıldığı bilgi ve deneyim paylaşan tanıtım kampanyalarını, bu alanın profesyonel kuruluşları ile iş birliği yaparak organize etmelidirler.
- Çalışanların iş-yaşam dengesini kurmakta zorlanmayacakları, sosyal hayata ve ailelerine yeterince vakit ayırabilecekleri mesai düzenine geçilmelidir.
- İnşaat firmaları ile çalışanlar bir ücret üzerinde anlaştıktan sonra çalışılan aylar için işçiye tam maaş ödenirken kalan aylar için yarım maaş ödenebilir. İşçinin SGK ödemesi 12 ay yapılmalıdır. Bir firmanın tek başına bu süreci örgütlemesi ve hayata geçirmesi hem zor hem de finansal açıdan riskli olacağı için sektörde faaliyet gösteren firmalar ortaklaşa bir havuz oluşturabilir ve maliyeti ortak karşılayabilirler. İşçiler düzenli gelire kavuşurken firmalar da havuzda yer alan işçileri havuza yaptıkları katkı oranında çalıştırma hakkı elde ederler.
- Sıkı denetimler ile istenilen şartları yerine getirmeyen firmalara ağır cezalar verilirken, şartları sağlayan firmalara ise bazı vergi avantajları sunulabilir.

B. Özel vasıf gerektiren mesleklerde eleman yetiştirilmesi:

- İnşaatта yaşanan usta açığının kapatılması için mesleki eğitim programlarının teşvik edilmesi, mevcut eğitimlerin kalitesinin artırılması ve gençlerin bu

alanlara yönelmesi için mesleki statü ve olanakların çekici kılınması gerekmektedir.

- Herhangi bir meslekte usta olarak çalışabilmek için mesleki yeterlik belgesine ek olarak kamu tarafından düzenlenecek sınavda başarılı olma şartı tartışılmalıdır.

C. Kanun ve yönetmeliklerin sıkı şekilde uygulanması:

- Yapı ruhsatları verilirken bütüncül bir bakış açısıyla yerleşim bölgesinin ihtiyaçları ve gerçekleri dikkate alınmalıdır.
- Yapı denetim sisteminin daha etkin çalışabilmesi için bir yandan yapı denetim firmaları daha sıkı denetlenirken diğer yandan bu firmalarda çalışan personelin işe başlamadan önce kamu tarafından düzenlenecek sınavda başarılı olma şartı getirilmelidir.
- Kamunun inşaat ihalelerinde en düşük teklifi veren ihaleyi kazandığı bir sistem yerine belirli kalite kriterlerini de içeren bir kriter listesine göre ihalenin kazananını belirlemek daha iyi sonuç verecektir.
- Yeni bir düzenleme ile yapı denetim firmalarının alacaklarını devletten tahsil etmeleri sağlanabilir.

D. İnşaat sektöründe kadın istihdamının artırılması:

Kadınların inşaat sektöründe daha aktif roller alabilmeleri için öncelikle “kadınlar inşaatçı çalışamaz” algısının değiştirilmesi gerekmektedir. Bu algıyı değiştirmeye yönelik ise;

- İnşaat firmalarının kadın istihdamına yönelik iradelerini yazılı, görsel ve sosyal medyada ortaya koymaları gereklidir.
- Bakanlıklar ve yerel yönetimlerin inşaatçı kadın istihdamı konusunu sahiplenmesi ve savunuculuğunu üstlenmesi şarttır.
- Kamuoyunda bu konu sık sık gündemde tutulmalıdır. Bunun için inşaatçı başarılı kadınları merkeze alan iletişim ve tanıtım kampanyaları düzenli şekilde yapılmalıdır. Bu kampanyalar inşaat sektörüne yönelik olumsuz değer yargılarının kırılması için de gereklidir. İnşaatın belki zor ama itibarlı bir alan olduğu, kadınların da kimi işlerde başarılı olabilecekleri “rol model” kadın ustalar röportajlarla gündeme getirilerek gösterilebilir. Bu konuda kısa film, belgesel, çizgi film yapılması da düşünülebilir.
- Bununla birlikte şantiyelerde erkek çalışan yoğunluğunun devam edeceğini ve toplumsal algıların hemen değişmeyeceğini öngörmek ve ona göre hareket etmek gerekir. Bu soruna yönelik özel araştırmalar yapılmalı ve arama konferansları düzenlenmelidir.

Mavi yaka tabir edilen işlerde çalışan kadın sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Beyaz yaka işlerde ise kadın sayısı düşük olmakla birlikte, diğer ülkelere kıyasla çok da düşük olduğu söylenemez. Esas sorun kadınları ustalık gerektiren işlere çekebilmeğdir. Çözüm önerileri aşağıda sıralanmıştır:

- İlk akla gelen çözüm önerisi kadın işçi / yönetici çalıştıran inşaat şirketlerine bazı vergi muafiyetleri (SGK, KDV gibi) sağlamaktır.
- Bir diğeri kamunun finanse ettiğı ve / veya belli bir büyüklüğün üzerindeki inşaatlara kadın çalışan kotası getirmektir.
- Üçüncü öneri çalışma ortamının kadın dostu olacak şekilde dönüştürülmesidir. Bunun için mevcut durumdaki cinsiyetçi ve ayrımcı pratikler cezalandırılmalı, iyi örnekler ödüllendirilmelidir.
- Ancak tüm bu çözümler hayata geçirilse bile kadınların kendiliğinden inşaat sektörüne yönelmeleri beklenmemelidir. Bu da bizi son ve dördüncü öneriye getiriyor: Kamuoyunda farkındalık yaratılması diğeri ifadeyle çalışma koşullarında iyileşmeler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekir. Bu bilgilendirme ancak sektör derneklerinin, devletin ve yerel yönetimlerin yukarıda belirtilen genel tanıtım kampanyalarına paralel olarak doğrudan potansiyel kadın işgücünü hedef alan tanıtım kampanyaları ile yapılmalıdır.

E. Konut piyasası etkinliğinin artırılması:

- Modern inşaat teknolojilerine yatırım yapan şirketlere bir takım vergi kolaylıkları veya KDV muafiyetleri sağlanabilir.
- Modern inşaat teknolojilerine yatırım yapan şirketlere kamu ihalelerinde öncelik tanınabilir.
- Kamunu yaptırdığı ya da finansmanına katkıda bulunduğu yapılarda modern tekniklerin kullanımı şart koşulabilir.
- Dar gelirliler için mülkiyeti merkezi ya da yerel idareye ait yaşanabilir, dayanıklı ve ekonomik sosyal konutlar üretilmelidir. Bölge düzeyinde gelir farklılıkları olduğu için kesin bir sınır güç olmakla birlikte toplam hane geliri belli bir eşığın altında olanlar (mesela üç asgari ücret gibi) sosyal konut hakkı elde edebilir.
- İstanbul başta olmak üzere konut ihtiyacı olan illerde âtil durumdaki yapı stokunun envanteri çıkarılarak sağlam olanları kamu tarafından kiralanarak dar gelirlilerin kullanımına sunulması konut piyasasındaki dalgalanmaları belli oranda törpüleyecektir.
- Yüksek enflasyon ortamında uzun vadeli ve düşük maliyetli konut kredileri için kamunun maliyeti belli oranda (yüzde 30 gibi) karşılaması düşünülmelidir.
- Kamunun faiz desteğı ancak sınırlı sayıda hane için çözüm olabilir. Konut sorununun esas çözümünü konut piyasasının etkin işleyişi ile çözülebilir. Bu da

ancak düşük enflasyon ile mümkündür. Geçmiş tecrübeler Türkiye’de yüzde 5-6 civarında istikrarlı şekilde seyreden bir enflasyon oranının gerekli olduğunu bize göstermektedir.

F. Toplumla iletişimde hamle:

- Teknik eleman olmanın önemi firma yetkilileri tarafından meslek liseleri ve üniversitelerin ilgili bölümlerine gidilip anlatılmalı, kendi firmalarında staj ve istihdam imkânları sunulurak bu meslekler özendirilmelidir.
- İnşaat sektörüne yönelik her iyileştirmenin toplumda karşılık bulabilmesi için kamuoyunda farkındalık yaratılmalıdır. Bunun için yapılan iyileştirmeler kamuoyuna yazılı ve görsel medya, dijital platformlar aracılığı ile iyi anlatılmalıdır.

GİRİŞ

Türkiye inşaat sektöründe, özellikle de bu sektörün büyük bölümünü oluşturan konut sektöründe yaklaşık son 10 yılda yaşanan yapısal sorunlara bağlı olarak günümüzde işgücü tedarikinde ciddi güçlükler, emek ve girdi maliyetlerinde öngörülemeyen yüksek artışlar gibi üstesinden gelinmesi hiç de kolay olmayan sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Araştırmanın amacı da çok boyutlu ama aynı zamanda birbirleriyle ilintili bu sorunların nedenlerini belirleyerek yaratıcı çözüm önerileri geliştirmektir.

İnşaat sektörü Türkiye ekonomisinde (GSYH’de ve istihdamda) yüzde 5,5-7,5 arasında değişen, nispeten küçük bir paya sahip olmasına rağmen girdileri bakımından imalat sanayinin pek çok faaliyet kolunu etkileyen önemli bir sektör konumundadır. Bu nedenle inşaat sektöründe meydana gelen iş çevrimleri imalat sektöründe dikkate değer olumlu/olumsuz etkiler yarattığından¹ ekonominin işleyişinde önemli bir role sahiptir. Bu bakımdan inşaat sektörünün sorunları sadece sektörün firma ve çalışanlarına özgü olmayıp, Türkiye ekonomisinin de öncelikli sorunlarının arasındadır ve çözümleri önceliğe sahip olmalıdır.

İnşaat sektörünün son yıllarda büyük dalgalanmalara ve şoklara maruz kalmış durumdadır. Hatırlatmak amacıyla bu gelişmeleri başlıklar halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 2010’ların ortasından 2018’e güçlü bir genişleme.
- Bunu takip eden şiddetli daralma; iki yılda GSMH içinde payının yüzde 7,5 civarından yüzde 5,5’e gerilemesi, istihdamın üçte biri kaybedilmesi
- 2020 yılı pandemi şoku ve şoka tepki olarak çok etkili ama geçici düşük faizli kredi uygulanması.
- Son iki yılda 2018-2019 daralmasının neden olduğu kayıpların henüz tamamlanmamış telafi süreci
- 6 Şubat 2023 depremleri sebebiyle kullanılamaz hale gelen konutların yeniden inşası ile artan konut talebi.

Araştırmanın ilk bölümünde bu dalgalanmaların ve şokların inşaat sektörünün cari fiyatlarla katma değeri ve reel büyümesi, istihdam değişimleri üzerindeki etkileri, işgücü ve toplam faktör verimliliği üzerindeki etkileri ile sektöre yönelik banka kredileri ve faiz politikaları ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta ve analiz edilmektedir. Bunlara ek olarak inşaat sektöründe çalışanların profili ve sektörler arası geçişkenlik ele alınmakta ve inşaat sektörünün yapısal açıdan temel özelliklerini oluşturan toplam faktör verimliliğinin (TFV) ve emek verimliliğinin (EV) gerek zaman içinde gerek diğer ana sektörlerle karşılaştırmalı

¹ Bu bağlamda Fransızların popüler bir deyişini paylaşmak isteriz: “Si le bâtiment va tout va.” Şöyle çevirebiliriz: «Bina yolundaysa her şey yolundadır.»

olarak nasıl geliştiği tartişılmaktadır. Bu bölüm, inşaat sektörünün GSYH ve istihdam içindeki payları ile emek verimliliği bakımından Türkiye'nin büyük nüfuslu Avrupa lkeleri ile karşılaştırılması ile son bulmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünün ana teması işgücü arzının analizidir. Bu amaçla Türkiye inşaat sektöründe işgücü arzını etkileyen çalışma koşulları, işten memnuniyet/memnuniyetsizlik, inşaat sektörü hakkında görüş ve değerlendirmeler gibi doğrudan ve dolaylı faktörler mercek altına alınmaktadır. Amaç, sektörün işleyişine ve sorunlarına ilişkin ulaşılamayan yapısal özelliklerini belirleyerek özellikle nitelikli mavi yaka çalışan açığının sebeplerini anlamaktır. Bu bölümde ayrıca inşaat sektöründe göçmen işçi istihdamı ile kadın ustaların büyük eksikliği Avrupa ile karşılaştırmalı olarak ve ender başarı önekleri ile zgn başlıklar altında ele alınmaktadır.

Genel olarak inşaat sektörü ama özellikle de konut üretim dinamikleri işgücü piyasasını ve mavi yaka çalışanlara olan talebi çok yakından etkilemektedir. Bu amaçla araştırmanın üçüncü bölümünde derinlemesine görüşmeler işığında konut üretimi dinamikleri tartişılmaktadır. nc bölümde beş alt bölüm bulunmaktadır. İlk olarak konut üretiminde görülen büyük dönüşümler ve sebepleri ile son dönemde artan enflasyonun konut talebine olan etkileri ele alınmaktadır. İkinci alt bölüm 6 şubat depremleri ile tekrar gündeme gelen özellikle büyük kentlerdeki kentsel dönüşüm süreci ve bunun konut arz ve talebine olan etkileri tartişılmaktadır. nc alt bölüm firmaların maliyet şokları ve ekonomik belirsizlikler ile nasıl mücadele ettiklerini analiz etmektedir. Dördüncü alt bölüm 6 şubat depremleri sonucu ortaya çıkan konut talebi şoku karşısında firmaların ne yaptıklarına odaklanmaktadır. Son olarak beşinci alt bölümde firmaların yeni teknolojilere bakışı, hangi teknolojileri benimseyip hangilerine mesafeli oldukları, sebepleri ile birlikte sunulmaktadır.

Araştırmanın son ve dördüncü bölümünde önceki bölümlerde nedenleri ve boyutları itibariyle belirlenen başlıca sorunlar için olası çözüm nerileri tartişılmaktadır. neriler altı başlık altında gruplanmıştır:

- Çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- Özel vasıf gerektiren mesleklerde eleman yetiştirilmesi
- Kanun ve yönetmeliklerin sıkı şekilde uygulanması
- Kadın işgücünün artırılması
- Konut piyasası etkinliğinin artırılması
- Toplumla iletişimde hamle

Araştırmanın birinci bölümünde büyük ölçüde mevcut veriler (GYODER, İşKUR, TÜİK, BDDK, Merkez Bankası vb.) kullanılarak istatistiksel teknikler ve büyüme muhasebesi yöntemleri kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise saha çalışmasından elde edilen işgücü anketi ile inşaat çalışanları ve inşaat firmalarının yöneticileri ve sektör

temsilcileri (GYODER, İMSAD, KONUTDER, KAMİAD, Türk Mütcahitler Birliği vb.) ile yapılan derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır.

1. İnşaat sektörü dinamikleri

a) İnşaat sektöründe geçmişin bilançosu: 2010-2023

İnşaat sektörünün günümüzde yaşamakta olduğu sorunları ile nedenlerini saptamak ve çözüm önerileri geliştirebilmek için sektörün son yıllarda nasıl bir gelişme gösterdiğine, bu yıllarda yaşadığı büyük dalgalanmaların boyutlarına ve nedenlerine, karşılaştığı sorunların niteliklerine göz atmak gerekmektedir. Güncel sorunların bir bölümünün geçmişten miras kaldığını, 2018’de patlak veren derin krizin ise sektörün işgücü üzerinde olumsuz izler bıraktığını söylemek mümkündür. 2010 yılından 2017 yılına kadar inşaat sektöründe son derece etkileyici ama aynı zamanda sert düşüşe zemin hazırlayan bir büyüme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinde GSYH artışının bir hayli yüksek düzeyde seyrettiği bu dönemde inşaat sektöründe GSH artışı daha da yüksek olmuş, aşağıda gösterileceği gibi sektörün GSYH içindeki payı yüksek düzeylere çıkmıştır. Buna karşılık, 2018’den itibaren ise, özellikle konut sektöründe yaşanan sorunlar nedeniyle, bu yükselişi iki yıl süren çok sert bir düşüş izlemiştir.

COVID-19 şokunun ilk dalgası geçtikten sonra 2020’nin ikinci yarısından itibaren inşaat sektörünün yeni bir yükseliş evresine girdiğini gözlemlemek mümkündür. Ancak bu yeni evre son derece çalkantılı bir dönem olmuştur. Enflasyon baş döndüren bir hızla artışa geçmiş, bu artışa paralel olarak inşaatta girdi ve işgücü maliyetleri hızla yükselmiştir. Bu soruna bir de para politikasında yaşanan gelgitlerin yarattığı kaotik ortamda faiz oranlarında ve kredilerde yaşanan sert iniş-çıkışların neden olduğu sorunlar eklenmiştir. Son olarak da 6 Şubat 2023’te Hatay-Adıyaman Kahramanmaraş-Malatya ekseninde son derece yıkıcı bir deprem yaşanmıştır. Bu olaylar sektörde yeni güçlükler/sorunlar yaratmış ve yükselişin devamı sorgulanır hale gelmiştir.

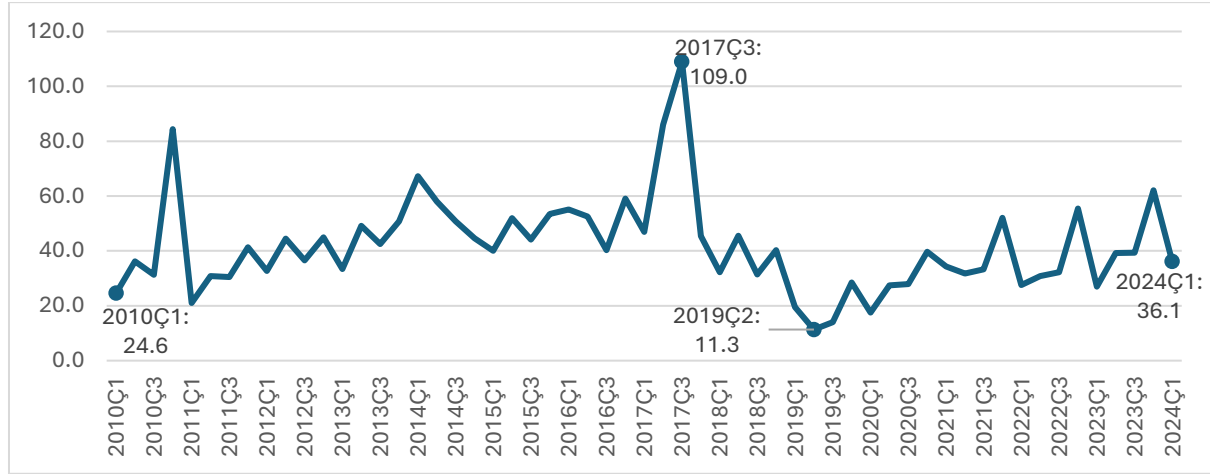
Üç evre olarak tanımlanabilecek “etkileyici yükseliş”, “sert düşüş” ve “yeniden yükseliş, yeni sorunlar” başlıkları altında, yapı izni, istihdam, katma değer, konut fiyatları ve maliyetler aşağıda incelenmektedir. Göstergelere dayalı analiz bütünlüğünü bozmamak amacıyla kullanılan veriler bu üç evreyi de (2010Ç1-2024Ç1) kapsayacak şekilde sunulmuştur.

i) İnşaat sektörünün etkileyici yükselişi: 2010-2017

Bu dönemin incelenmesine inşaat sektörünün izlediği seyrin öncü göstergesi olan bina yapı izinleri ile başlanabilir. Dönemin yapı izin miktarları üç aylık (çeyreklik) ortalamalar olarak Şekil 1.1’de, 5 çeyreklik hareketli ortalamalar olarak da Şekil 1.2’de gösterilmiştir. 2010’un ilk çeyreğinde yapı izinlerinin toplam alanı yaklaşık 25 km² düzeyindeyken artışa geçmiş ve 2017 3. çeyrekte ani bir sıçramayla 109 km²’ye ulaşmıştır. Temel eğilimi daha iyi yansıtan hareketli ortalamalar yaklaşık 7 yıllık zaman diliminde yapı izin miktarında iki

kattan fazla, 30 km²'den 70 km²'ye artış olduğunu göstermektedir (Şekil 1.2). Bu izinlerin çoğunluğu (yaklaşık yüzde 96'sı) "ikamet amaçlı" binalara, yani konutlara aittir.

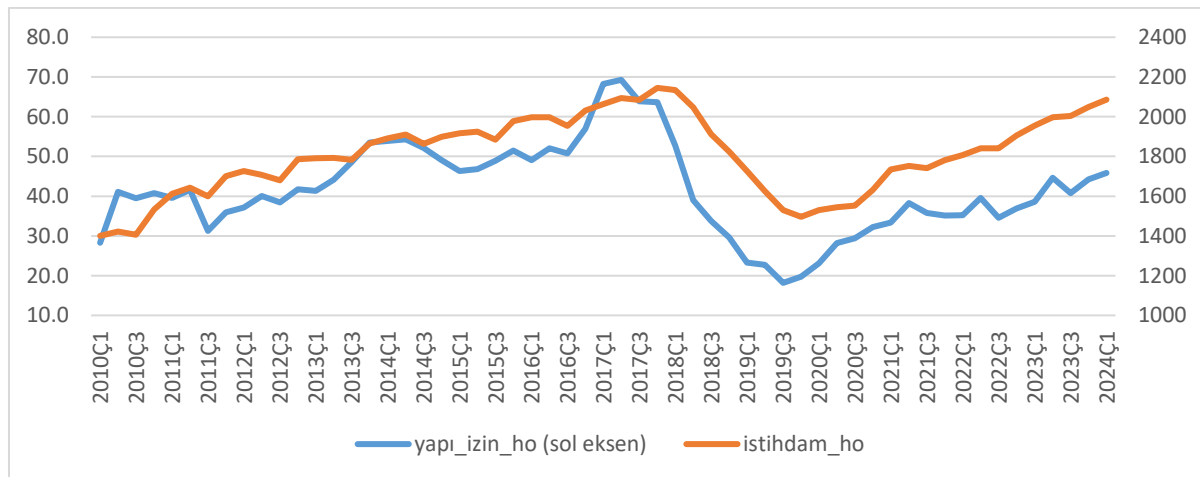
Şekil 1.1: Toplam bina yapı izinleri (km², çeyrek ortalamaları): 2010Ç1-2024Ç1

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri, Betam hesaplamaları

Bu dönemde bina inşaatının yanı sıra altyapı inşaatında da yüksek artış yaşandığından toplam inşaat istihdamında birkaç aylık bir gecikmeyle büyük bir artışın olduğu görülmektedir. Hareketli ortalamalarla 2010 başlarında 1 milyon 400 bin civarında olan toplam çalışan sayısı 2017'nin sonunda 2 milyon 100 bine (Şekil 1.2) 1,5 kat artmıştır. Mevsim etkisinden arındırılmış rakamlarla istihdamın seyri dikkate alındığında, 2010'un ilk çeyreğinde 1 milyon 379 bin olan çalışan sayısının zirveye 2 milyon 167 binle 2018'in ilk çeyreğinde ulaştığı dikkat çekmektedir: Toplam artış oranı tam olarak yüzde 57 (Şekil 1.3), ortalama yıllık artış oranı da yaklaşık yüzde 6'dır.

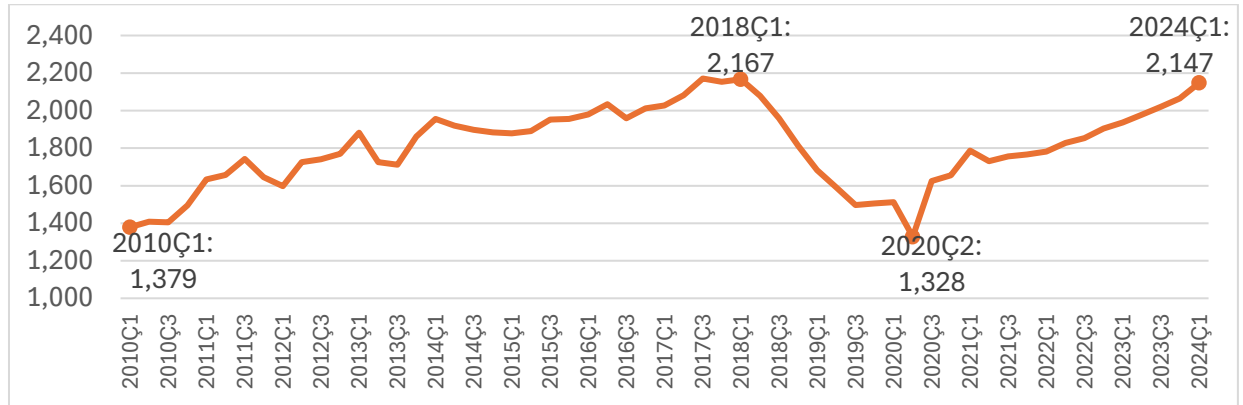
Şekil 1.2: Hareketli ortalamalarla* yapı izni (km²) ve istihdam (000): 2010Ç1-2024Ç1

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri ile Çeyreklik İşgücü İstatistikleri, Betam hesaplamaları.

Not: Her çeyrek (t) için 5 çeyreğin (t-2, t-1, t, t+1, t+2) ortalaması alınmıştır.

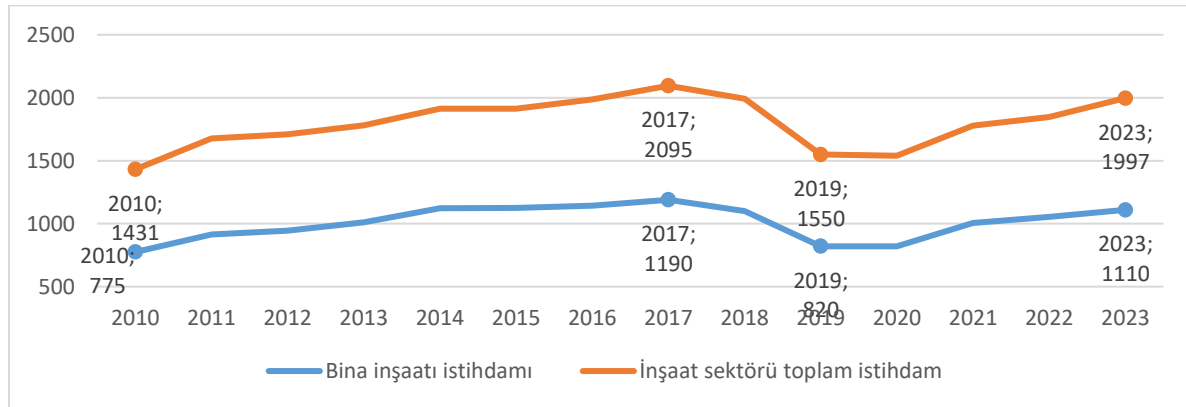
Şekil 1.3: Mevsim etkilerinden arındırılmış inşaat istihdamı (000): 2010Ç1-2024Ç1

Kaynak: TÜİK Çeyreklik İşgücü İstatistikleri

İstihdamla ilgili olarak bina inşaatında (ağırlıklı konut inşaatında) çalışanların toplam inşaat istihdamı içindeki payına bakılabilir. Yıllık ortalamalar dikkate alındığında, bina inşaatında çalışanların toplam içindeki payının 2010'da yüzde 54 iken (774/1.431) 2017'de yüzde 57'ye (1.190/2.095) yükseldiği görülmektedir. 2019'da bu pay yüzde 53'e (820/1.550) inmiştir; istihdam toplamda azalırken binada daha fazla azalmıştır. 2023'te ise binanın istihdam payı yüzde 56'ya yükselmiştir (1.110/1.997). Bu dönemde inşaat istihdamı toplamda artarken konut inşaatında artış daha hızlı olmuş ve istihdamdaki payı 2017 zirvesine çok yaklaşmıştır (Şekil 1.4).

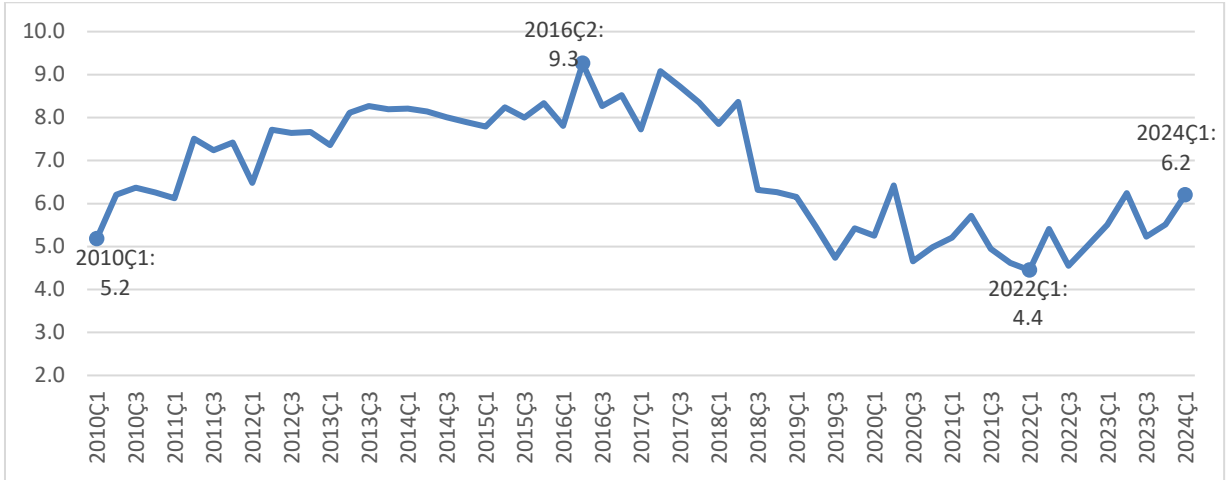
Şekil 1.4: Toplam ve bina inşaatı istihdamı (000): 2010-2023

Kaynak: TÜİK İşgücü Araştırması (2010-2023), Betam hesaplamaları

İnşaatın yükseliş dönemine ilişkin olarak vurgulanması gereken son bir nokta da GSYH artışının, diğer ifadeyle ortalama ekonomik büyümenin yüzde 7 gibi oldukça yüksek olduğu bir dönemde inşaat sektörünün diğer sektörlerden çok daha hızlı büyümüş olmasıdır. Nitekim inşaat sektörünün GSYH içindeki payında çarpıcı bir artış gerçekleşmiştir: 2010'un ilk çeyreğinde yüzde 5,2 olan bu pay 2016/2017 döneminde yüzde 9 civarına yükselmiştir; payın zirvesi yüzde 9,3 ile 2016'nın ikinci çeyreğidir (Şekil 1.5).

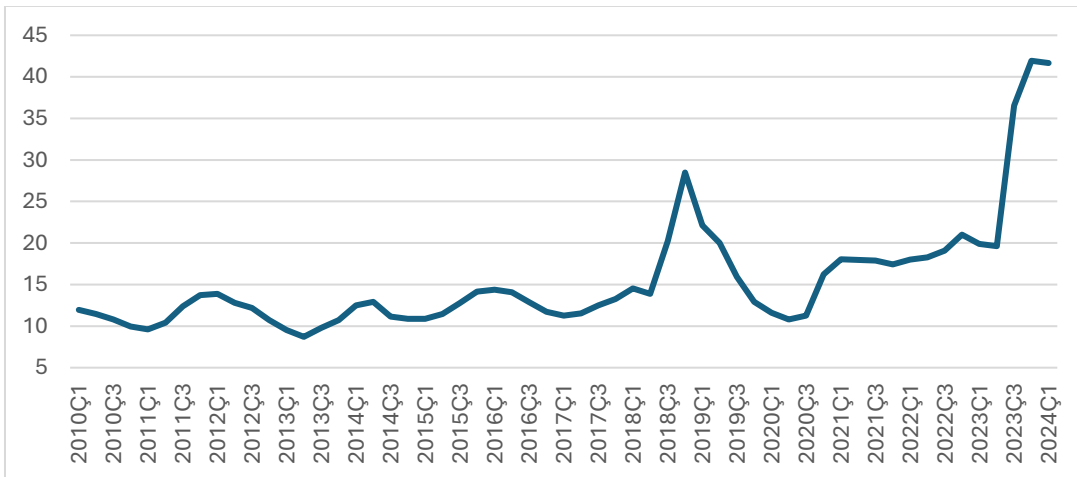
Şekil 1.5: İnşaatın GSYH içindeki payı (%): 2010Ç1-2024Ç1

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar

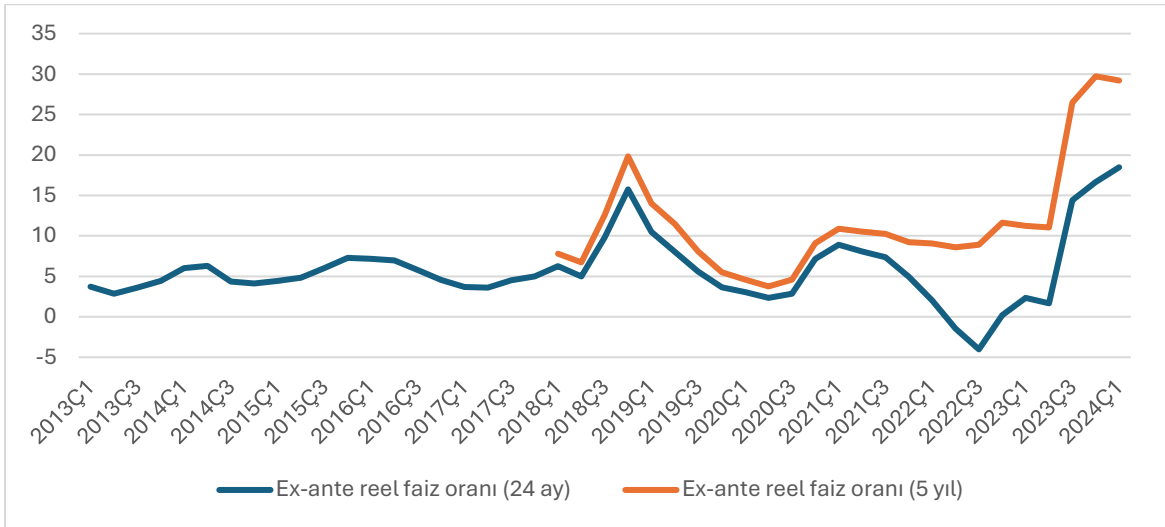
İnşaatın yükseliş dönemi aynı zamanda nispeten düşük enflasyon ve düşük faiz, konut fiyatlarında ılımlı seyir gibi özellikler sayesinde istikrarlı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2010'dan 2017'ye yıllık ortalama TÜFE artışı yüzde 9 olmuş, konut kredisi faizleri ise yüzde 8,5 (2013Ç3) ile yüzde 14,4 (2012Ç1 ve 2016Ç2) aralığında seyretmiştir (Şekil 1.6 ve Ek Tablo 1). İpotekli konut kredileri uzun vadeli ve sabit faizli olduklarından, kredi kullanma kararlarında çoğunlukla nominal faizden ziyade beklenen enflasyona göre hesaplanan ex-ante reel faizler dikkate alındığından, 24 aylık TÜFE beklentisine göre hesapladığımız beklenen reel faiz oranlarının 7 yıl boyunca yüzde 5 civarında seyrettiği görülüyor (Şekil 1.7). Reel faiz düşük olduğu kadar (Türkiye'ye göre) oldukça da istikrarlıdır.

Şekil 1.6: Konut kredisi çeyreklik ortalamalar itibariyle faiz oranları (TL cinsinden, %)

Kaynak: TCMB, Betam hesaplamaları

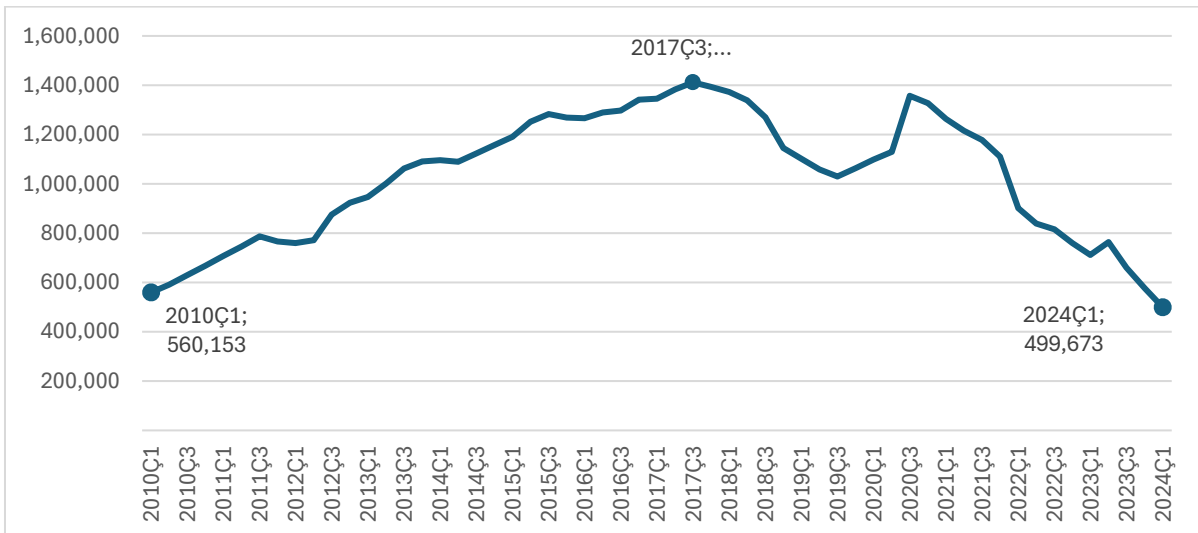
Şekil 1.7: Konut kredisi reel faizi (24 aylık ve 5 yıllık TÜFE beklentisi ile hesaplanmış, %)

Kaynak: TCMB, Betam hesaplamaları

Reel faizlerin istikrarlı bir şekilde düşük seyrettiği koşullarda konut kredilerinde büyük artış olması doğaldır. Nitekim mercek altına alınan bu 7 yıllık yükseliş döneminde enflasyondan arındırılmış konut kredisi miktarında son derece çarpıcı bir artış gerçekleşmiştir. 2010'un ilk çeyreğinde 560 milyon tutarındaki konut kredi stoku, reel olarak 2,5 katlık bir artışla 2017'nin üçüncü çeyreğinde 1 milyar 412 milyona ulaşmıştır (Şekil 1.8). Bu dönemde banka sektöründe kaynak kısıtının olmadığını hatırlatmak isteriz. Aksine ABD'de ve AB'de ekonomik durgunluk ve deflasyon tehdidine karşı uygulanan son derece gevşek para politikasının sonucu uluslararası finansal piyasalara çıkan trilyonlarca doların oluşturduğu nakit bolluğu ve neredeyse sıfır faizler, Türk bankalarının dışardan büyük miktarda kaynak sağlamasını mümkün kılmıştır.

Şekil 1.8: Bireysel konut kredileri (enflasyondan arındırılmış, milyon TL): 2010Ç1-2024Ç1

Kaynak: TCMB, TBB Risk Merkezi, Betam hesaplamaları

Tablo 1.1: İpotekli Konut Satışları ve Payı (Çeyreklik, 2010-2017)

Tarih	İpotekli Konut Satışları	Toplam Konut Satışları	İpotekli Konut Satış Oranı
2010Ç1*	37.535	123.614	30,4%
2010Ç2	66.812	158.027	42,3%
2010Ç3	61.642	146.181	42,2%
2010Ç4	80.752	179.276	45,0%
2011Ç1	82.878	173.949	47,6%
2011Ç2	87.580	194.888	44,9%
2011Ç3	60.894	162.648	37,4%
2011Ç4	57.923	176.790	32,8%
2012Ç1	48.753	144.845	33,7%
2012Ç2	67.480	173.515	38,9%
2012Ç3	66.790	170.333	39,2%
2012Ç4*	87.113	212.928	40,9%
2013Ç1	115.540	273.919	42,2%
2013Ç2	129.845	295.066	44,0%
2013Ç3	115.447	293.396	39,3%
2013Ç4	99.280	294.809	33,7%
2014Ç1	80.570	257.853	31,2%
2014Ç2	85.236	266.923	31,9%
2014Ç3	109.394	306.511	35,7%
2014Ç4	114.489	334.094	34,3%
2015Ç1	115.445	297.218	38,8%
2015Ç2	126.652	337.862	37,5%
2015Ç3	95.459	301.535	31,7%
2015Ç4	96.832	352.705	27,5%
2016Ç1	95.861	303.464	31,6%
2016Ç2	105.223	327.335	32,1%
2016Ç3	102.297	305.012	33,5%
2016Ç4	146.127	405.642	36,0%
2017Ç1	125 093	325 780	38,4%
2017Ç2	120 282	328 583	36,6%
2017Ç3	117 852	376 365	31,3%
2017Ç4	109 872	378 586	29,0%

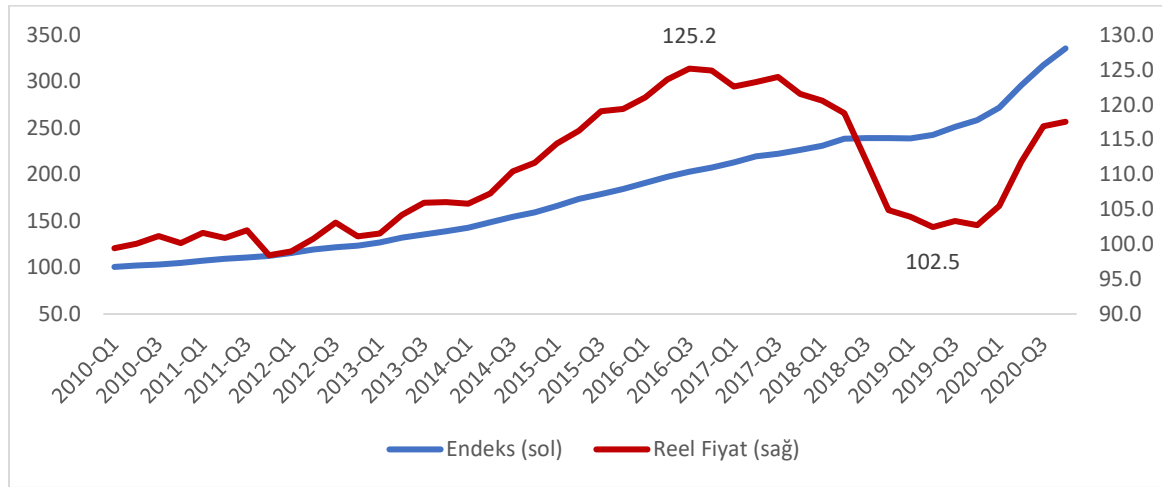
Kaynak: TÜİK Konut Satış İstatistikleri; (*) 2010-2012 döneminde konut satış sayıları il merkezleri ve merkez ilçelerle sınırlıdır

Bu olumlu koşullarda 2010'un ilk üç ayında yaklaşık 124 bin olan konut satış miktarı 2017'nin son çeyreğinde 379 bine ulaşmıştır. Konut kredisi ile satın alınan konut sayısının payı da yüzde 30'dan nominal faizin yüzde 8,5'e kadar gerilediği 2013'te yüzde 42'ye kadar yükselmiş, izleyen yıllarda yüzde 14'e kadar yükselen faizlere paralel olarak dönemin son yıllarında tekrar yüzde 30 civarına inmiştir (Tablo 1.1).

Konut kesiminde hem arz hem talepte güçlü artışların gerçekleştiği bu dönemde son olarak fiyatların izlediği seyre bakılması gerekmektedir. Şekil 1.9'da 2010Ç1-2020Ç3

döneminde ortalama konutun cari fiyatları ile enflasyondan (TÜFE) arındırılmış reel fiyatlarının seyri endekslenmiş olarak (2010Ç1=100) bir arada gösterilmektedir. İlk 7 yıla odaklanıldığında ortalama konut cari fiyatının ilk yıllarda enflasyona paralel daha sonra da enflasyonun üzerinde bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak reel fiyatlarda bariz bir şekilde iki farklı seyir dikkat çekmektedir: İlk yıllarda reel fiyat istikrarlı bir şekilde yatay seyrederken (endeks 100'ün biraz üzerinde), 2013'ten itibaren giderek ivmelenen bir artışla 2016'nın 3. çeyreğinde endeks 125'e ulaşmış diğer ifadeyle 3 yılda reel konut fiyatı yüzde 25 oranında artmıştır. 2016'nın son üç ayından itibaren ise reel fiyat artışı duraklamış, 2017'nin son aylarından itibaren de düşüş başlamıştır.

Şekil 1.9: Cari ve reel konut fiyat endeksleri: 2010Ç1=100 (2010Ç1-2020Ç3)

Kaynak: TCMB, Betam hesaplamaları

Reel fiyatta bu oldukça sert artışa ve ardından yaşanan duraklamaya “güçlü talep karşısında arz yetersizliğinin ve reel maliyetlerde artışın” neden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Konut arzının öncü göstergesi olan yapı izin miktarının seyrine bakıldığında ise (Şekil 1.2) 2010'dan itibaren süregelen güçlü artışın 2014'ün ilk aylarında durduğunu, yılın sonuna doğru ise azaldığını gözlemlemek mümkündür. Ardından yapı izin miktarı nispeten düşük bir seviyede durağanlaşmış ve bu durgunluk 2016'nın sonbaharına kadar devam etmiştir. Yapı izin miktarının yaklaşık 2 yıl boyunca nispeten düşük bir seviyede seyretmesinin güçlü talep karşısında arz yetersizliğine yol açmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla reel fiyat artışında talep baskısının rol oynadığı söylenebilir. Bununla birlikte bu baskının reel fiyatlarda yüzde 25 gibi oldukça yüksek bir artışı tek başına açıklaması da pek mümkün görünmediğinden konut üretim maliyetlerine de bakmak gerekmektedir.

Konut reel fiyatında dikkate değer bir artışın olmadığı 2010-2013 döneminde ortalama ücrette birikimli artış yüzde 19,4 (yıllık ortalama yüzde 6); girdi cari fiyat artışı yüzde 24,6 (yıllık ortalama yüzde 7,3); toplam maliyet artışı da yüzde 23,4'tür (Şekil 1.11). TCMB verileriyle cari konut fiyat artışı ise yüzde 40 olmuştur. Kısacası, bu dönemde maliyet

kanalından satış fiyatına baskı mevcut değildir. Buna karşılık 2013-2017 döneminde özellikle ücretler üzerinden ciddi bir maliyet baskısının var olduğu görülmektedir. Bu dönemde ücret artışı yüzde 65,8'e (yıllık ortalama yüzde 13,3), girdi artışı da 44,7'ye (yıllık ortalama yüzde 9,7) yükselmiştir. Bu dönemde toplam maliyet artışı yüzde 50,6'dır.² Konut cari fiyat artış oranı ise yüzde 81,7'dir. Toplam maliyet artışı cari fiyat artışına oranlandığında, 2010-13 döneminde 0,58 olan bu oran 2013-2017 döneminde 0,62'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak konut reel fiyat artışında talep baskısının yanı sıra maliyet kanalından gelen baskının da etkili olduğu söylenebilir.

ii) İnşaat sektöründe sert düşüş: 2018-2019

2017'nin son çeyreği inşaat sektöründe bir dönüm noktasıdır. Bir süredir durağan seyreden reel konut fiyatları bu dönemde önce düşük ardından yüksek bir tempoyla inişe geçmiştir. İki yıl içinde reel fiyat endeksi yüzde 23'lük kayıpla 125,2'den 102,5 seviyesine gerilemiştir. Bu durum ortalama konutun reel fiyatının neredeyse 2010 seviyesine geri döndüğü anlamına gelmektedir. Konutun nispi fiyatında bu kadar kısa sürede yaşanan azalışın nedeni, 2017 yılında konut piyasasında ciddi bir arz fazlasının oluşmasıdır. 2016'nın ikinci yarısından itibaren bir yandan yapı izinlerinde hızlı bir artış gerçekleşirken (Şekil 1.2) diğer yandan talepte gevşeme ortaya çıkmıştır. Nitekim reel konut kredileri 2017'nin son üç ayından itibaren azalmaya başlamış, 2019'un 3. çeyreğine gelindiğinde kredi hacminde reel olarak yüzde 30'a yakın bir azalma olmuştur (Şekil 1.9). Konut kredi faiz oranlarındaki artış ile konutun nispi olarak değerindeki artışın bir araya gelmesi, konut satışlarında özellikle de ipotekli satışlarda azalmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur:

- Belirtildiği üzere, kredili satışlardaki azalmanın birinci etkeni para politikasındaki sıkılaşmaya bağlı olarak konut kredi faizlerindeki artıştır. Yüzde 14,4'e kadar yükseldikten sonra yüzde 11'e kadar gerilemiş olan faiz oranı, 2016'da yükselişe geçerek 2018'in ilk aylarında yüzde 15'e ulaşmıştır (Ek Tablo 1). Bu dönemde her ne kadar reel faiz (ex-ante) yüzde 5 civarında kalmış olsa da kredi hacminde düşüşün teyit ettiği gibi nominal faizde artışın talebi olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. 2018'in yaz aylarına ise Rahip Bronson krizi damgasını vurmuştur. Hızla yükselmeye başlayan döviz kurunu kontrol altına alabilmek için TCMB'nin

² Yeni Endekse (1991=100) göre "İşçilik" endeksi 2010'da 23.741'den 2013'te 28.353'e, 2017'de 47.016'ya yükselmiştir. "Malzeme" endeksi ise aynı dönemde sırasıyla 17.418, 21.709 ve 31.418'dir. Toplam maliyet endeksi ise sırasıyla 19.178, 23.673 ve 35.675'tir. TÜİK'in bu veriyle ilgili açıklaması şöyledir: TÜİK tarafından yayınlanmış veya halen yayınlanmakta olan üç farklı serinin birleşiminden elde edilmiştir: Artık güncellenmeyen 1991 ve 2005 bazlı "Bina İnşaatı Maliyet Endeksi" tabloları ile, aktif olarak güncellenen 2015 bazlı "Sektörlere ve Maliyet Gruplarına Göre İnşaat Maliyet Endeksi" tablosu. 2015 bazlı seri, 1991 ve 2005 bazlı serideki değişim oranları kullanılarak 1991 yılına uzatılmış, ardından 1991 yılı 100 değerine endeksenerek yeni değerler elde edilmiştir.

Eylül ayında yaptığı sert faiz artışı konut kredi faizini yüzde 29'a sıçratmıştır (Ek Tablo 1). Reel faiz de büyük bir sıçrama yaparak iki yıllık enflasyon beklentisi çerçevesinde yüzde 15'e, 5 yıllık beklenti çerçevesinde ise yüzde 20 civarına yükselmiştir (Şekil 1.7). İpotekli konut satışlarında ortaya çıkan azalma son derece çarpıcıdır: 2018'in ilk yarısında yaklaşık 202 bin ipotekli konut satılmışken (toplam satışın yaklaşık yüzde 30'u) yılın ikinci yarısında ipotekli satış sayısı 75 bine, payı da yüzde 11'e gerilemiştir (Ek Tablo 3).

- İkinci etken ise konutun nispi olarak oldukça pahalı hale gelmiş olmasıdır. Her ne kadar reel fiyat endeksi 2017'nin ikinci yarısında yönünü aşağıya çevirmiş olsa da 2018'in ilk yarısında endeks düzeyi 120 seviyesinde karşımıza çıkmıştır.

Bu iki etkene ek olarak ekonomik büyüme yüzde 7 civarından 2018'de yüzde 3'e sert bir iniş yapmış, işsizlik oranı da yükselişe geçmiştir. Bir yandan konutların görece pahalılığı diğer yandan kişi başı ortalama gelirin yerinde sayması konuta erişimi orta sınıf için güçleştirmiştir. 2017'de ortalama konut satışı 353 binden sınırlı bir azalışla 2018'de 344 bine gelmiş ancak ipotekli satışlar neredeyse yarı yarıya azalarak 118 binden 69 bine düşmüştür (Tablo 1.1 ve 1.2). 2019'un ilk yarısında düşüş hızlanarak devam etmiş, toplam satışlar 253 bine, ipotekli satışlar da 42 bine gerilemiştir. Bununla birlikte 2018'in ortalarından itibaren inişe geçerek neredeyse 2010 seviyesine kadar inen reel konut fiyatlarının 2019'un ikinci yarısında talebi canlandırdığı görülmektedir: Bu 6 ayda toplam konut satışları çeyreklik ortalama 422 bine, ipotekli satışlar da 125 bine yükselmiştir (Tablo 1.2). Bu canlanmada aşağıda gösterileceği gibi para politikasında sert bir gevşeme sonucu faizlerde gerçekleşen büyük düşüş de katkı yapmıştır.

Tablo 1.2: Toplam ile İpotekli Konut Satışları ve Payı (Çeyreklik, 2018-2020Ç1)

Tarih	İpotekli Konut Satışları	Toplam Konut Satışları	İpotekli Konut Satış Oranı
2018Ç1	89.380	303.877	29,4%
2018Ç2	112.425	342.155	32,9%
2018Ç3	54.478	356.359	15,3%
2018Ç4	20.537	373.007	5,5%
2019Ç1	38.189	256.433	14,9%
2019Ç2	44.696	249.363	17,9%
2019Ç3	105.023	359.677	29,2%
2019Ç4	144.600	483.256	29,9%
2020Ç1	129.299	341.038	37,9%

Kaynak: TÜİK Konut Satış İstatistikleri

Bu koşullarda inşaat sektörünün derin bir krize girmesi şaşırtıcı değildir. 2017'nin üçüncü çeyreğinde 109 km² ile zirve yapan yapı izin miktarı iki yıl sonra 2019'un üçüncü çeyreğinde, 11 km²'ye (Şekil 1.1), hareketli ortalamalarla da 70 km²'den 20 km²'ye (Şekil 1.2) sert bir iniş yapmıştır. Konut inşaatında ortaya çıkan bu gerileme beklendiği gibi inşaat sektörünün istihdamının büyük çapta azalmasına da yol açmıştır.

2017’de bina inşaatında çalışan sayısının yıl ortalaması 1 milyon 190 bin iken 2019’da bu sayı 820 bine düşmüştür: 370 bin kayıp (eksi yüzde 31). Kriz konut kesimi ile de sınırlı kalmamış, bu süre zarfında inşaat sektöründe toplam çalışan sayısı 2 milyon 95 binden 1 milyon 550 bine inmiştir (Şekil 1.4).

iii) İnşaat sektörünün yeniden yükselişi, yeni sorunlar: 2020-2024Ç1

İnşaat sektörünün 4 yıllık bu son evresi esasında kendi içinde farklı evreleri barındırmaktadır. Bu evrelerin yegâne ortak özelliği sektörün farklı tempolarla da olsa gelişmekte olmasıdır. Sektörün yüzde 5’in altına düşmüş olan GSYH içindeki payı, 2024’ün ilk çeyreğinde yüzde 6,2’ye yükselmiştir. Bu artış mütevazı görülebilir ama pandemi sonrasında GSYH artışının yılda ortalama yüzde 7’yi aştığı göz önüne alındığında, inşaat sektörünün diğer sektörlerle göre daha hızlı büyüdüğü açıktır. Ama bu dönemde aynı zamanda farklı para politikaları uygulanmış, buna bağlı olarak da kredi faizlerinde ve konut reel fiyatlarında büyük dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle sektördeki gelişmeler kabaca üç farklı evreye ayrıştırılarak incelenmelidir: Hızlı ama kısa soluklu yükseliş, duraksanan yıllar ve olumsuz sinyallerin kendini gösterdiği son bir yıl.

Dip seviyesinden yükselişe geçiş için kesin bir tarih vermek kolay değildir. Yapı izinlerinde dip noktası 2019’un üçüncü çeyreğidir (Şekil 1.2). Bu tarihten sonra hızlı bir artış başlamış ama bu artış ancak 2021’in ilk yarısına kadar devam etmiştir. Konut satışında dip noktasının 2019’un ilk yarısı olduğunu belirtmek gerekir. Konut kredilerinde dip noktası ise kabaca 2019 sonbaharıdır. Yılın sonuna doğru reel kredi hacminde bir kıpırdanma görülmüş olsa da esas güçlü artış 2020’nin ikinci çeyreğinde ortaya çıkmış ancak bu eğilim 2020 sonbaharında sona ermiştir (Şekil 1.9). İnşaat istihdamının dip noktası ise 2020’nin ikinci çeyreğidir. Bu tarihten itibaren çalışan sayısı önce yüksek bir tempoyla artmaya başlamış ama 2021 yılında azalış eğilimi başlamıştır (Şekil 1.3). Özetle, 2019’un son aylarından 2020’nin son aylarına kadar inşaat kısa süreli bir canlanmanın yaşandığı söylenebilir.

Dibe vurduktan sonra yükselişe geçişte hangi etkenlerin ve politikaların devreye girdiğini görmek için bu kısa süreli canlanma dönemine daha yakından bakmak gerekir. 2019 yılının ilk haftasında yüzde 21,7 seviyesinde olan konut kredisi faizi mart ayının son haftasında yüzde 13,1’e, 2020’nin ilk haftasında da yüzde 12,6’ya inmiştir (Ek Tablo 1). Faiz hadlerinde yaşanan bu düşüş, beklenebileceği gibi hem toplam satışlarda hem de ipotekli konut payında güçlü bir artışa yol açmıştır. 2019’un ikinci yarısında satılan toplam konut sayısı 842 bine, ipotekli satışın payı da yüzde 40’a yükselmiştir (Tablo 1.2).

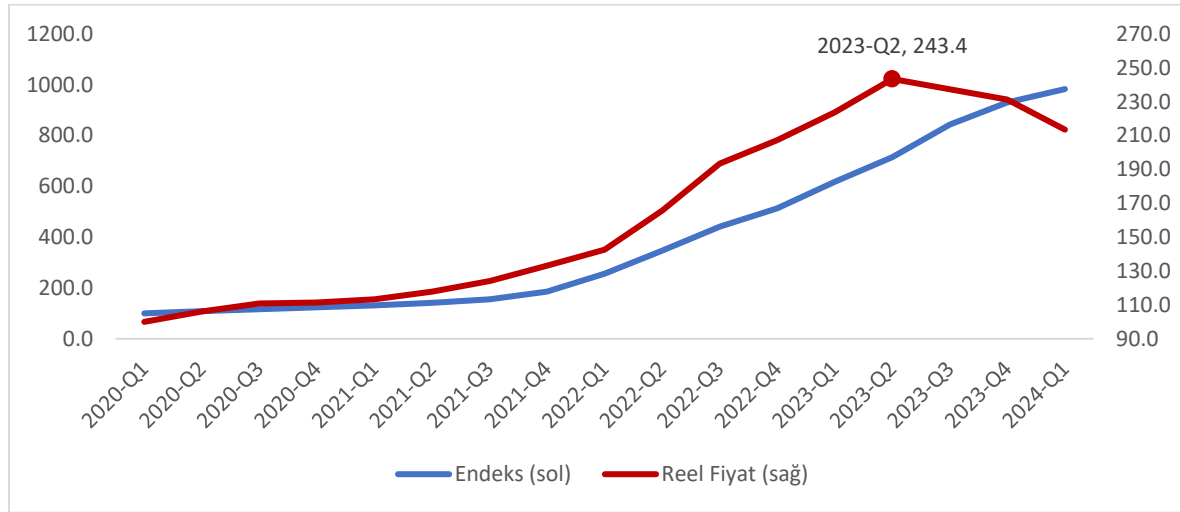
Bilindiği gibi COVID-19 pandemisi resmen 10 Mart 2020’de kabul edilmiş ve yarattığı büyük sarsıntı nisanda başlamış ve mayısta devam etmiştir. Nisan ayında toplam satış sayısı 43 bin, mayıs ayında 51 binden ibaret olup istisnadırlar. Bununla birlikte bu dönemdeki konut kredi faizlerinde düşük düzeye bağlı olarak ipotekli satış payı yüzde 38’dir (Ek Tablo 2). Pandemi sarsıntısının yarattığı olumsuzlukları sınırlamak için TCMB

politika faizini indirmiş bunun sonucu olarak konut kredi faizleri düşmüş ve konut piyasası anında olumlu tepki vermiştir.

Konut satış sayısı haziran ayında 190 bine, temmuz ayında 229 bine yükselirken ipotekli satış payı da önce yüzde 53,4'e ardından yüzde 57'ye yükselmiştir (Ek Tablo 2). Nominal faizlerde yaşanan hızlı düşüş reel faiz oranı da (ex-ante) ulaştığı yüzde 15-20 zirvesinden hızla aşağıya çekerek 2020'nin ikinci yarısında yüzde 5'in altına indirmiştir (Şekil 1.7).

Yeniden yükseliş döneminde ikinci evre, 2020 sonbaharı ile 2023 baharı arasında yer alan (yaklaşık 3,5 yıl) inşaat sektörünün büyümeye devam ettiği ama vites düşürdüğü bir zaman dilimidir. İnşaat sektöründe duraksamanın en önemli nedeni, ivme kazanan enflasyona rağmen konut reel fiyatlarının önce yavaş ardından hızlı bir şekilde artmasıdır (Şekil 1.10). Aralık 2020'de tüketici ve yurt içi üretici fiyat seviyeleri 100 kabul edildiğinde 3,5 yıl sonra Temmuz 2023'te TÜFE 244'e YİÜFE 376'ya ulaşmış durumdadır. Bir başka ifade ile, tüketici fiyat seviyesinde 2,5 kat, yurt içi üretici fiyat seviyesinde de 4 kata yakın artış gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarda bu kadar yüksek artışlar varken cari fiyatların TÜFE ile arındırılmasıyla hesaplanan reel fiyat seviyesinde artışın neredeyse 2,5 kat olması (Şekil 1.10) mercek altına alınması gereken oldukça çarpıcı bir olgudur.

Şekil 1.10: Cari ve reel konut fiyat endeksleri: 2020Ç1=100 (2020Ç1-2024Ç1)

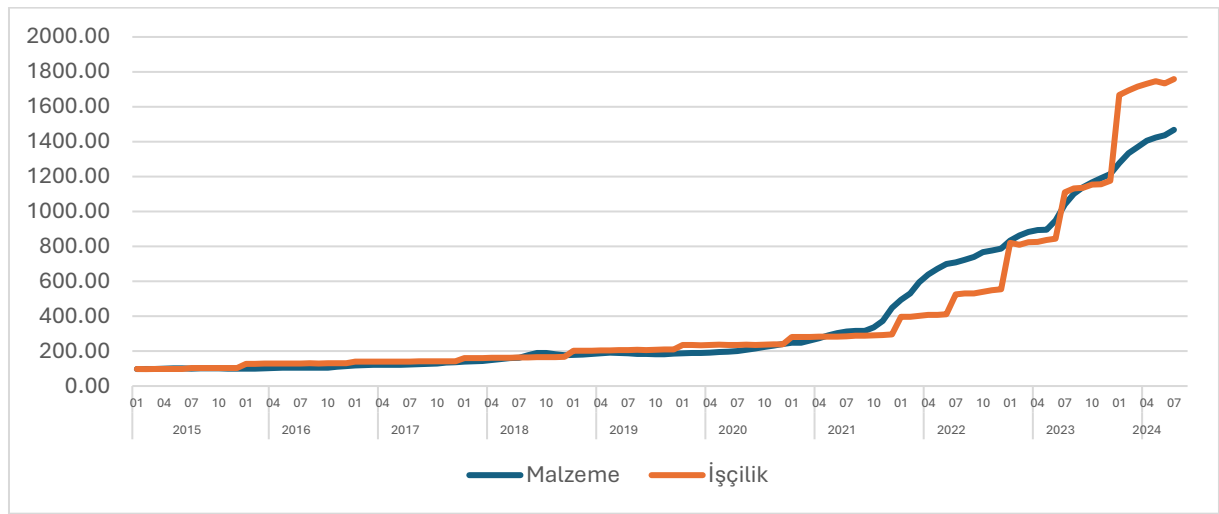

Kaynak: TCMB, Betam hesaplamaları

Yapılması gereken ilk saptama, üretici fiyatlarında tüketici fiyatlarının çok üzerinde bir artışın gerçekleşmiş olmasıdır. Şekil 1.11'de yer alan bina inşaatında TÜİK tarafından üretilen "malzeme" ve "işçilik" endeksleri (yıllık ortalamalar) 2019'dan 2023'e inşaat girdilerinde ortalama fiyat artışının 5,3 kat, ortalama ücret artışının da 4,8 kat olduğunu göstermektedir. Eğer cari konut fiyatını enflasyondan arındırırken TÜFE yerine bina karma maliyet endeksi kullanılsaydı reel fiyatların hemen hemen sabit kaldığı görülecektir. Bu noktada, konut reel fiyatında 2,5 kata yakın artışın büyük ölçüde maliyetlerdeki artışlardan kaynaklandığı açıktır. 2021 ortalarına kadar malzeme ve işçilik maliyetleri paralel hareket ederken 2021 sonlarından 2022 sonlarına kadar malzeme fiyatları çok

daha hızlı artmıştır. 2023 Ocak ayında asgari ücret artışı beklenenin çok üzerinde olmuş (Temmuz 2022'ye göre yüzde 55 oranında bir artış) ve bunun sonucu olarak işçilik maliyetleri malzeme maliyetlerini yakalamıştır. 2023 yılı boyunca işçilik ve malzeme fiyatları benzer şekilde evrilmiştir. 6 Şubat 2023 depremlerini izleyen aylarda malzeme ve işçilik maliyetlerinde bir sıçrama meydana gelmemiştir. Bununla birlikte, Ocak 2024'te asgari ücrete tekrar görece yüksek bir artış (Temmuz 2023'e göre yüzde 49 oranında artmıştır) meydana geldiği için işçilik maliyetlerinde yine bir sıçrama meydana gelmiştir. 2015 ile kıyaslandığında 2024 Temmuz'da işçilik maliyetlerindeki 17,6 katına çıkarken malzeme maliyetleri 14,7 katına çıkmıştır. Özellikle deprem sonrasında işgücü maliyetlerinin, malzeme maliyetlerine kıyasla, daha hızlı arttığını söyleyebiliriz.

Şekil 1.11: İnşaat sektöründe malzeme ve işçilik maliyet endeksleri (2015=100)

Kaynak: TÜİK, İnşaat ve Konut İstatistikleri

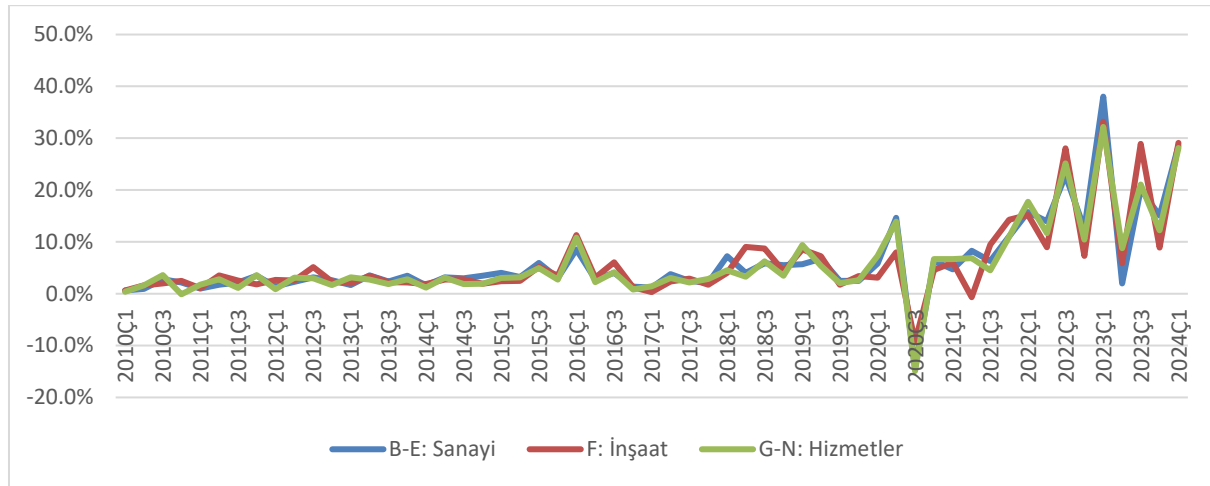
Ancak bu açıklama beraberinde şu iki soruyu gündeme getirmektedir: Bina malzemede fiyat artışı (5,3 kat) neden YİÜFE artışının (3,8 kat) çok üzerinde olmuştur ve neden ücretler TÜFE artışının (2,5 kat) bir hayli üzerinde (4,8 kat) artmıştır?

Birinci sorunun yanıtında ilk akla gelen, inşaat girdi talebinde dikkate değer bir artışın ortaya çıkma ihtimalidir. Ancak Şekil 1.2'de görüldüğü gibi dönemin ilk yıllarında yapı izin sayıları, 2017 yılının çok altında 35 km² civarında yatay seyretmiştir. İzin miktarında ılımlı bir artış ancak 2022'nin sonbaharından itibaren söz konusudur. Girdi talebinde dikkate değer bir artışın yaşanmadığı ortamda, döviz kuru artışından girdi fiyatlarına geçişliliğin çok güçlü olması bir neden olarak değerlendirilebilir.

Ücretlerde görülen reel artışa gelince: 2020'nin ikinci yarısında istihdamda önce telafi nitelikli ani ve güçlü bir artış yaşanmış, 2021'den itibaren ise istihdam nispeten yüksek bir tempoda artmaya devam etmiştir. Ama bu dönemde inşaatta çalışan sayısının hala 2017'nin altında kalmaya devam ettiği de bir vakadır; 2017 istihdam seviyesine ancak 2024'ün ilk çeyreğinde ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Temmuz 2019'dan Temmuz 2021'e iki yılda bina inşaatında ortalama ücret artışı yüzde 39, TÜFE artışı yüzde 33'tür; reel ücret

artışı yüzde 5'ten ibarettir, Temmuz 2021'den Temmuz 2022'ye ise bir yılda ortalama ücret yüzde 65, TÜFE yüzde 80 artmıştır. Temmuz 2022'den Temmuz 2023'e TÜFE yüzde 48 artarken ortalama ücret artışı ise yüzde 109'dur; reel ücrette 2 kattan biraz fazla artış olmuştur. Reel ücret artışının inşaat sektörüne özgü olmadığı, çok yakın oranlarda artışların diğer sektörlerde de gerçekleştiğini vurgulamak gerekir (Şekil 1.12).

Şekil 1.12: Saatlik işgücü maliyet endeksi, çeyreklik değişim, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış (%)

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri, İşgücü Maliyet Endeksleri

Bu döneme ilişkin olarak ele alınması gereken son bir olgu, konut reel fiyatları artarken konut satışlarının ne durumda olduğudur. Reel fiyatlarda ılımlı bir artışın yaşandığı 2020Ç2-2022Ç1 döneminde ortalama yıllık konut satışı 370 bindir (Tablo 1.3). Bu satış miktarı 2013-2017 döneminin ortalama satış miktarının (318 bin) üzerindedir (Tablo 1.1). İpotekli satışların payı ise ortalamada yüzde 27,3'tür. Bu düzey yüzde 50'nin üzerindeki paylarla karşılaştırılabilir olmasa da az değildir. 2021 yılında itibaren konut kredilerinin reel olarak düşüşe geçmiş olduğunu hatırlatalım (Şekil 1.8). Bu dönemde devam eden cari faizler yüzde 20 civarında (Şekil 1.7) yükselen enflasyonun altında seyretmekle birlikte 2 yıllık enflasyon beklentisi itibarıyla reel faiz inişeydi ama 5 yıllık beklentiyle hesaplanan reel faiz yüzde 10 gibi yüksek bir düzeydeydi (Şekil 1.7).

Buna karşılık reel fiyatın hızla yükselmeye başladığı 2022 yılının ikinci yarısından reel fiyatın zirve yaptığı 2023'ün ikinci çeyreğine oldukça farklı bir görünüm karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde ortalama yıllık konut satışı 346 bindir. 2 yıllık ex-ante reel faizin negatif alana geçmesinin daha sonra da yüzde 5'in altında kalmasının (Şekil 1.8) konut satışlarını nispeten canlı tutmayı başardığı düşünülebilir. Ama bizce daha önemli yeni bir etken bu dönemde devreye girmiştir: Fiyatların hızla yükseldiği bir dönemde düşük seyreden faizler sebebiyle konuta yatırım cazip hale gelmiştir. Nitekim ipotekli satışların ortalama payı bu dönemde yüzde 19,3'e gerilemiştir; 2022'nin son üç ayında yüzde 12,1'e inmesi de not edilmeye değer (Tablo 1.3); peşin parayla konut alımında dikkate değer bir artış olduğu aşikârdır

Tablo 1.3: Toplam ile İpotekli Konut Satışları ve Payı (Çeyreklik, 2020Ç2-2024Ç1)

Tarih	İpotekli Konut Satışları	Toplam Konut Satışları	İpotekli Konut Satış Oranı
2020Ç2	137.075	283.731	48,3%
2020Ç3	242.316	536.509	45,2%
2020Ç4	64.647	338.038	19,1%
2021Ç1	47.216	263.050	17,9%
2021Ç2	56.952	289.760	19,7%
2021Ç3	77.687	396.328	19,6%
2021Ç4	112.675	542.718	20,8%
2022Ç1	68.342	320.063	21,4%
2022Ç2	101.975	406.335	25,1%
2022Ç3	58.284	330.795	17,6%
2022Ç4	51.719	428.429	12,1%
2023Ç1	58.822	283.215	20,8%
2023Ç2	62.708	282.564	22,2%
2023Ç3	39.354	334.295	11,8%
2023Ç4	16.864	325.852	5,2%
2024Ç1	27.622	279.604	9,9%

Kaynak: TÜİK Konut Satış İstatistikleri

Yeniden yükseliş döneminin son evresi ise, 2023Ç1'den 2024Ç1'e son bir yılı kapsamaktadır. Bu dönemde yaşanan en önemli olay damgasını vurmuştur: 6 Şubat 2023'te meydana gelen şiddetli deprem ve 2023 Mayıs seçimlerinden sonra para politikasında yapılan köklü değişiklik. Depremde kaybedilen konutların yeniden inşası malzeme ve işgücü talebini artırırken, para politikasında meydana gelen değişiklik sonucu faizlerde yaşanan artış beklendiği gibi ipotekli satışlarda büyük bir düşüşe neden olmuştur. Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı rapora göre, depremin yaşandığı bölgedeki "yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı" konut (bağımsız bölüm) sayısı 651 bindir. Buna orta hasarlı olan 166 bin konut eklenince toplam hasarlı bina sayısı 817 bine çıkmaktadır.³ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 31 Mart 2023'te Hatay'da yaptığı konuşmada, "319 bini bir yıl içinde olmak üzere toplam 650 bin yeni konut yaparak depremzede vatandaşlarımıza teslim edeceğiz" demiştir. Deprem öncesi yapı izin miktarının 40 km² (Şekil 1.2), ortalama konutun da 100 m² civarında olduğu düşünülürse, yıllık konut üretim kapasitesinin 400 bin olduğu kabul edilebilir.⁴ Bu kabul çerçevesinde 6 Şubat depreminde kaybedilen ve acilen yeniden inşası planlanan konut sayısı bu kapasitenin yüzde 75'ine tekabül etmektedir. Her ne kadar üretimine başlanan konut sayısı planlanan sayının altında kalmış olsa da işgücü tedarikinde güçlükler yarattığı için ücretler üzerinde baskı ortaya çıkmıştır.

³ <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>, erişim tarihi: 7 Temmuz 2024

⁴ Yaptığımız derinlemesine görüşmelerde konuya hâkim bir müteahhit yaklaşık olarak Türkiye'de deprem öncesi yılda 200 bin konut yapıldığını ifade etmektedir (DG 1).

2023Ç1'den 2024Ç1'e inşaat istihdamı 231bin artarak 2 milyon 56 bine ulaşmıştır (Şekil 1.3). Bir yıllık artış oranı yüzde 12,7'dir; bu, rekor bir artıştır. Ortalama ücret de 2022'den 2023'e yüzde 108 artmıştır. Tüketici fiyatlarında artış bu dönemde yüzde 67'dir. Reel ücrette olağanüstü artış söz konusudur. Buna karşılık malzeme fiyatlarında bir yıllık artış yüzde 50'de kalmış olsa da toplam maliyette artış yüzde 63'tür (Şekil 1.11). Öte yandan, bu son bir yılda ortalama cari konut fiyat artışlarının tempo kaybederek tüketici enflasyonun altına indiği, dolayısıyla reel fiyatların düşüşe geçtiği bir dönem olduğu not edilmelidir. Nitekim reel konut endeksi 243 zirvesinden (2020Ç1=100) 2024Ç1'de 200 seviyesine gerilemiştir (Şekil 1.10): Ortalama konut bir yılda reel olarak yüzde 17,7 ucuzlamıştır.

Oluşan fiyat azalışına rağmen konut satışlarında önceki döneme kıyasla ılımlı bir azalma (346 binden 306 bine, Tablo 1.3) ama buna karşılık ipotekli konut satışlarında büyük çapta bir gerileme ortaya çıkmıştır. İpotekli satış sayısı 9 ay içinde 67 binden (pay yüzde 22,2) 17 bine gerilemiş (pay yüzde 5,2), son üç ayda ise bir miktar artarak 27 bine yükselmiştir (pay yüzde 9,9) (Tablo 1.3).⁵ Bu gelişmenin nedeni para politikasında gerçekleşen yön değişikliği olarak değerlendirilebilir. Konut kredi faizlerinde çeyreklik ortalamalar itibarıyla gerçekleşen sıçrama oldukça etkileyicidir (Şekil 1.6) ama haftalık faizlerdeki sıçrama daha da etkileyicidir: 2023 Mart ayının son haftasında yüzde 17,3 olan faiz oranı 2024 Mart ayının son haftasında yüzde 43,5'e ulaşmıştır (Ek Tablo 1). Beklenen enflasyona göre oluşturulan ve önceki dönemde yüzde 5'in altında seyreden ex-ante reel faizler ise 2 yıllık beklentide yüzde 18, 5 yıllık beklentide yüzde 30 civarına ulaşmışlardır. Bu noktada konut kredi hacminin 2024'ün ilk üç ayında reel olarak 2010'un ilk üç ayının seviyesinin altına inmiş olduğunu, diğer ifadeyle 14 yıl geriye gittiğini de belirtmekte fayda vardır (Şekil 1.8).

Bir yandan depremde yitirilen konutların olabildiğince kısa sürede yeniden inşa zorunluluğundan diğer yandan enflasyonla mücadelenin gerektirdiği sıkı para politikasından kaynaklanan ortam bu üçüncü evre henüz tamamlanmış değildir. 12 binlik çok geniş bir örnekleme yapılan anketten ve 100 kadar derinlemesine görüşmeden elde edilen bilgiler kullanılarak inşaat sektörünün günümüzde ve yakın gelecekte başa çıkması gereken sorunlar Bölüm 2 ve Bölüm 3'te kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. İnşaat sektöründe yaşanan bu muazzam dalgalanmalar esnasında verimliliğin nasıl bir gelişme gösterdiğini ele almadan önce, "etkileyici yükseliş", "sert düşüş" ve "yeniden yükseliş, yeni sorunlar" başlıkları altında incelediğimiz son 13 yılın bilançosundan çıkarılabilecek başlıca derse kısaca değinmek gerekir.

⁵ Geçmişin bilançosu çıkarılırken göstergeler arasında bütünlüğü sağlamak amacıyla son veri dönemi 2024'ün ilk çeyreği olarak belirlenmiştir. Ancak bu satırların yazıldığı günlerde konut satışlarıyla ilgili güncel veriyi paylaşmak istiyoruz: Mayıs ayında satılan konut adedi yaklaşık 111 bin olup ipotekli satış adedi de 27 binden 10 bine düşmüş bulunuyor.

iv) Geçmişten alınması gereken temel ders: Fiyat istikrarı

Konut sektörünün büyük dalgalanmalara maruz kalmadan etkin bir şekilde işlemesi ve gelişmesi için fiyat istikrarı hayati önemdedir. Gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarı yıllık tüketici enflasyonunun yüzde 2 civarında tutulması şeklinde tanımlanır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha yüksek bir oranının da fiyat istikrarı için yeterli olabileceğine dair geniş bir görüş birliği mevcuttur. Ama çok önemli bir koşulla: Enflasyonun bu oranda kontrol altında tutulacağına ekonomik aktörlerin inanması, diğer ifadeyle ekonomik aktörlerin merkez bankasının gelecekte de enflasyonu bu oran civarında tutma isteğine ve kabiliyetine güvenmesi gerekir. Türkiye’de bu oran yüzde 5 olarak belirlenmiş ancak 2006 yılı hariç bu hedefe hiç yaklaşamamıştır. Ama yine de 2010’lu yıllarda yüzde 7-10 civarında salınan bir enflasyon oranının bile konut sektörünün istikrarı açısından epey faydalı olabildiğini söylemek mümkündür.

Konut sektörü için fiyat istikrarı neden hayatidir? Her gelir grubundaki hane açısından talep olunan konut yüksek fiyatlı bir maldır. Bu nedenle çoğunlukla uzun vadeli kredi kullanılarak satın alınırlar. Kredi kontratları sabit faiz temelli olduğundan uzun vadeli ve yüksek tutarlı kredi alınırken faizlerin düşük düzeyde olması gerekir. Nitekim, kentsel dönüşümden sorumlu bir büyükşehir belediye yöneticisi kamu bankalarının uzun vadeli ve düşük faizli kredi vermesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

Devlet kentsel dönüşümün acilliği nedeniyle kamu bankaları aracılığı ile kuşkusuz kentsel dönüşüme destek olabilir ama desteğe ayrılacak kaynak daha baştan sınırlı olacaktır hem de uzun süre devam ettirilemez. Nihai ve kalıcı çözüm ancak fiyat istikrarı ile sağlanabilir. Türkiye bağlamında enflasyonun yüzde 5-6 civarına inmesi ve gelecekte de bu düzey civarında seyredeceğine güvenilmesi ex-ante reel faiz oranının da düşük ve istikrarlı olmasını sağlayacaktır. Bu koşullarda konut talebi de nispeten isabetli bir şekilde öngörülebilir.

Ancak konut sektörünün dengeli bir şekilde işlemesi için konut arzının da talep ile uyumlu olması gerekir. Konut reel fiyatını istikrarlı kılmamanın yolu bu uyumdan geçer. Yeni konut arzı talebin belirgin ölçüde üzerine çıktığında konut reel fiyatı düşerse, arz yetersiz kaldığında ise yükselişe geçeceğinden konut sektöründe büyük dalgalanmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Piyasa ekonomisinde, özellikle de Türkiye’ye özgü piyasa ekonomisinde, konut arzı ile talebini sürekli uyumlu kılacak bir mekanizma yoktur. Ama fiyat istikrarı sağlandığı takdirde arz fazlası durumunda konut üreticileri bunu makul bir süre içinde fark edeceklerinden yeni projelere yönelimde isteksiz davranacaklar, arz yetersizliği durumunda ise yeni projelere ağırlık vereceklerdir. Bu sayede konut sektöründe dalga boyutları da kabul edilebilir sınırlar içinde kalacaktır.

Fiyat istikrarının bir diğer önemi de inşaat maliyetlerini öngörülebilir kılmasıdır. Yapı izninin alınması ile konutların satışa çıkarılması arasında geçen süre en az 1 yılı, çoğunlukla 1,5-2 yılı hatta 3 yılı bulabilmektedir. Bu uzun bir süredir ve bu süre zarfında

konut üreticisi yatırım hacmine karar vermeden önce birim maliyeti ve tabi satış fiyatını olabildiğince isabetli bir şekilde öngörebilmelidir. Bu da ancak fiyat istikrarı ortamında mümkündür.

b) İnşaat sektöründe çalışanların profili ve sektörler arası geçişkenlik

i) İnşaat sektöründe çalışanların profili

Tablo 1.4'te inşaat sektöründe çalışanların cinsiyet dağılımları verilmiştir. İnşaat sektöründe çalışanların %95,4'ü erkek, %4,6'sı kadındır. Türkiye genelinde toplam çalışanların yüzde 31,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla inşaat sektöründe kadın temsili Türkiye ortalamasının çok altındadır.

Tablo 1.4: İnşaat sektöründe çalışanların cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Pay (%)
Erkek	95,4
Kadın	4,6

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri

Tablo 1.5'te inşaat sektöründe çalışanların eğitim durumlarına göre dağılımı verilmiştir. Çalışanların %60,6'sı ilkokul ya da ortaokul, %20,2'si lise, %13,5'i ise yüksekokul ya da daha üst seviye okul mezunudur. Türkiye genelinde çalışanların %44,5'i ilkokul ya da ortaokul, %27,1'i ise yüksekokul ya da daha üst seviye bir okul mezunudur; inşaat sektöründe eğitim seviyesi Türkiye ortalamasının belirgin ölçüde altındadır.

Tablo 1.5: İnşaat sektöründe çalışanların eğitim durumları

En son bitirilen okul	Pay (%)
Bir okul bitirmeyen	5,7
İlkokul (4 veya 5 yıl)	34,2
Genel ortaokul, mesleki veya teknik ortaokul ve ilköğretim (8 yıl)	26,4
Genel lise	10,2
Mesleki veya teknik lise	10,0
2 veya 3 yıllık yüksekokul, 4 yıllık yüksekokul veya fakülte	12,7
Yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil) veya doktora	0,8

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri, Betam hesaplamaları

Tablo 1.6'da inşaat sektöründe çalışanların işteki durumları gösterilmiştir. Çalışanların %77,6'sı ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, %7'si işveren, %14'ü ise kendi hesabına çalışmaktadır. Türkiye genelinde çalışanların %69,7'si ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli

çalışmaktadır. İnşaat sektöründe çalışanların ücretli çalışma oranı Türkiye ortalamasının yaklaşık 8 puan üzerindedir.

Tablo 1.6: İnşaat sektöründe çalışanların işteki durumları

İşteki durum	Pay (%)
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli	77,6
İşveren	7,0
Kendi hesabına	14,2
Ücretsiz aile işçisi	1,2

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri

Tablo 1.7’te inşaat sektöründe çalışanların kayıtlılık durumları gösterilmiştir. İnşaat sektöründe kayıtlı çalışma oranı %67’dir. Kayıtlı çalışanların oranı Türkiye ortalamasına (%70) benzerdir. Kayıtlı çalışma oranı eğitim seviyesi ile yükselmektedir.

Tablo 1.7: İnşaat sektöründe çalışanların kayıtlılık durumları

Kayıtlılık	Pay (%)
Evet	66,9
Hayır	33,1

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri

Tablo 1.8 ve 1.9 sırasıyla inşaat sektöründe çalışanların çalışma şekillerini ve haftalık çalışma saatlerini göstermektedir. Sektörde çalışanların %90’ı tam zamanlı çalışırken %37’si haftada 50 veya daha fazla saat çalışmaktadır. İnşaat sektöründe tam zamanlı çalışma oranı Türkiye ortalamasına (%89,4) çok benzer iken haftada 50 veya daha fazla saat çalışanların oranı Türkiye ortalamasının (%29,1) yaklaşık 8 puan üzerindedir.

Tablo 1.8: İnşaat sektöründe çalışanların çalışma şekilleri

Çalışma şekli	Pay (%)
Tam zamanlı	90,0
Yarı zamanlı	10,0

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri, Betam hesaplamaları

Tablo 1.9: İnşaat sektöründe çalışanların çalışma haftalık çalışma saatleri

Haftalık çalışma	Pay (%)
1-34	14,6
35-49	48,8
50-69	31,6
70+	4,9

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri, Betam hesaplamaları

Tablo 1.10, inşaat sektöründe çalışanların mevcut işlerinde kaç senedir çalıştıklarını göstermektedir. Sektörde çalışanların yarıya yakını (%47) mevcut işinde 1 yıldan daha kısa süredir çalışmaktadır. Türkiye genelinde mevcut işinde 1 yıldan daha kısa süredir çalışanların oranı yalnızca %18'dir. Bu durum, inşaat sektöründe işgücü istikrarsızlığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bu da inşaat işlerinin doğası gereği geçici olması ile ilgilidir. Bir yıldan uzun süren inşaat projesi fazla değildir.

Tablo 1.10: İnşaat sektöründe çalışanların mevcut işlerinde çalıştıkları süre

Mevcut işte çalışılan	Pay (%)
0	47,1
1-5	31,2
6-10	8,9
10+	12,9

ii) İnşaat sektörü geçişkenliği (2020-2021)

İnşaat sektöründe çalışanların hangi sektörlerden geldikleri ve hangi sektörlere gittiklerini anlamak için bir geçişkenlik matrisi (Tablo 1.11) oluşturulmuştur. Bu tabloya kaynaklık eden sayılar Ek Tablo 4'te yer almaktadır. Satırlar 2020 yılında, istihdamda olanlar için kişilerin çalıştıkları sektörü, diğerleri için işgücü piyasasına katılma durumunu gösteren kategorileri göstermektedir. Sütunlarda ise istihdamda olanların 2021 yılında çalıştıkları sektörler diğerleri için yine işgücü piyasasına katılma durumu yer almaktadır. Satır toplamı 100'dür. Böylece, 2020 yılında herhangi bir sektörde çalışan 100 kişinin kaçının hangi sektörlere geçtiğini, kaçının işgücü piyasasından çıktığını rahatça görebilmek mümkündür.

İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin sayısında 2021 yılında bir önceki yıla kıyasla %15,2'lik bir büyüme gerçekleşmiştir. İnşaat sektörü ile en yüksek geçişkenliğe sahip iki sektör, sanayi ve hizmet sektörleridir. Tarım ve ticaret sektörleriyle inşaat sektörü arasındaki geçişkenlik nispeten düşüktür. Öte yandan inşaat sektörü işsizlik ile geçişkenliğin en yüksek olduğu sektördür. Ek Tablo 4'te yer alan sayıları kullanarak 2021 yılında inşaat sektöründe istihdam edilenlerin %17,3'ü bir önceki sene işsizken, diğer sektörlerde bu oranın ortalama yüzde 6 civarında olduğunu görebilmek mümkündür. Dolayısıyla inşaata geçişlerde işsizlerin payı diğer sektörlerle kıyasla çok yüksektir.

Tablo 1.10'a göre 2020 yılında inşaatta çalışanların yüzde 10,3'ü 2021 yılında işsiz kalırken diğer sektörlerde bu oran ortalama yüzde 3,7'dir. İşsizlikten inşaata geçiş gibi inşaattan işsizliğe geçiş de diğer sektörlerle kıyasla daha yüksektir. Benzer şekilde her iki sene de aynı sektörde istihdam edilenlerin oranı tarımda %87, sanayide %80, ticarete %80 ve hizmette %85 iken inşaat sektöründe %69'dur. Bu veriler, insanların inşaat

sektöründe kalmak istemedikleri tezi ile uyumludur. İnşaat sektöründe iş kayıpları diğer sektörlere göre daha fazla olup bu sektörde istihdam daha istikrarsızdır.

Tablo 1.11: Geçişkenlik matrisi 2020-2021

2020	Tarım	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Hizmet	İşsiz	İşgücü	Toplam
Tarım	86.4	1.3	0.5	0.3	1.0	2.1	8.4	100.0
Sanayi	0.4	86.0	0.9	1.6	2.2	3.9	5.1	100.0
İnşaat	1.0	3.5	79.1	1.0	2.7	10.3	2.3	100.0
Ticaret	0.8	2.7	0.4	84.1	2.2	4.9	5.0	100.0
Hizmet	0.4	1.4	0.3	0.8	87.6	4.1	5.3	100.0
İşsiz	3.8	10.1	6.8	6.0	15.6	43.9	13.9	100.0
İşgücü	1.0	1.2	0.4	1.0	2.3	2.4	91.8	100.0

Kaynak: TÜİK HİA istatistikleri, Betam hesaplamaları

c) Türkiye ekonomisinde verimlilik sorunu ve kaynak tahsisi

i) Verimlilik nedir, neden önemlidir?

Farklı ülkeleri kişi başı millî gelir bakımından kıyaslayan çalışmalar bir noktada uzlaşmaktadır: Emek ve sermaye gibi gözle görülür girdiler mevcut farkların görece küçük bir kısmını ancak açıklayabilmektedir. Caselli (2005), ülkeler arası kişi başı millî gelir farklarının sadece yüzde 39'unun emek ve sermaye farkları ile açıklanabileceğini belirtmektedir. Peki geriye kalan yaklaşık yüzde 60'lık kısmı nasıl açıklayabiliriz? İktisat yazınında bu kısmı açıklayan tüm unsurlara verilen ortak ad toplam faktör verimliliğidir (TFV). TFV'yi basitçe "GSYH büyümesinin sermaye ve emek artışıyla açıklanamayan kısmı" olarak tanımlayabiliriz. Artık olarak hesaplandığı için iktisat yazınında TFV'ye "bilgisizliğimizin ölçütü" de denilmektedir. TFV uzun dönemde ülkelerin refah seviyesini belirleyen esas unsurdur demek yanlış olmayacaktır.

Peki TFV'yi nasıl artırabiliriz? BU soruya cevap vermek için TFV'yi biraz daha somutlaştırmak gerekmektedir. TFV'nin anlaşılması görece biraz daha zor olduğu için önce emek verimliliğini tanımlayacak daha sonra TFV'nin nasıl emek verimliliğinden ayrıştığına bakacağız. Verimlilik, girdilerin üretim sürecinde ne kadar etkin kullanıldığını gösteren bir endekstir. İktisat yazınında sıklıkla kullanılan ve anlaşılması kolay verimlilik tanımlarından ilki, emek (işgücü) verimliliğidir (EV). Basitçe çalışan başına çıktı (GSYH/istihdam) olarak tanımlanan EV'yi hesaplamak kolaydır. Ne var ki, basit ve anlaşılır olan EV, üretim sürecindeki önemli bir diğer girdiyi, sermayeyi, göz ardı etmektedir. Aynı istihdam ve çıktı seviyesine sahip iki sektörü, "a" ve "b", düşünelim. Bir dönem sonra her iki sektörün de istihdamı aynı kalırken reel çıktısı iki katına çıkmış olsun. Sermayeyi göz ardı edersek her iki sektörde EV'nin iki katına çıktığını, dolayısıyla sektörlerin benzer bir verimlilik performansına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Oysa, "a" sektöründe sermaye

miktarı “b” sektörüne kıyasla daha az artmış ise doğal olarak “a” sektörünün verimlilik anlamında daha üstün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Peki “a” sektörü ne kadar üstündür? Başka bir deyişle, sermaye miktarının artışı bakımından verimlilik göstergelerinde nasıl bir “düzeltme” yapmalıyız?

TFV bu soruya cevap verebilmek için üretilmiştir diyebiliriz. Tek girdinin (istihdam) olduğu bir dünyada “çalışan başına üretimi” “birim girdi başına üretim” diye düşünebiliriz. Fakat birden fazla girdinin (sermaye ve istihdam) olduğu bir dünyada “birim girdi”yi nasıl tanımlamalıyız? İktisat yazını birim girdiyi emek ve sermayenin bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Çıkış noktamız “üretim fonksiyonu” varsayımıdır. Üretimi Y , sermayeyi K ve istihdamı H ile ifade edecek olursak bu üç büyüklük arasındaki ilişkiyi şu şekilde gösterebiliriz: $Y = A F(K, H)$. Burada A parametresi kaynakların ne kadar etkin kullanıldıklarını temsil etmektedir. Bu değişken TFV olarak kavramsallaştırılmaktadır. $F(K, H)$ ise toplam girdi miktarını temsil etmektedir. İki girdili bir dünyada “birim girdi başına üretim” olan TFV’yi şu şekilde hesaplayabiliriz.

$$TFV = A = \frac{Y}{F(K, H)}$$

Uzun dönemli analizde çok önemli olan TFV’yi nasıl ölçebileceğimizi tanımlamış olduk. Fakat TFV’nin nasıl artırılacağını henüz tartışmadık. Bunun için TFV’nin gerisinde yatan mekanizmaları anlamak gerekmektedir. En yalın haliyle TFV’nin arkasında üç unsur vardır denebilir. Her üçü de aynı girdi miktarı ile daha fazla üretim anlamına gelmektedir. Üstelik gerçek hayatta üçü de aynı anda meydana gelmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu üç faktörün ayrı ayrı ele alınabileceğini ve biri değişirken diğer ikisinin sabit kalabileceğini varsayacağız.

İlk unsur teknolojik ilerlemedir. İcat veya ithalat yolu ile ülkeler daha önce kullanmadıkları yeni teknolojileri üretim sürecine entegre ederek mevcut kaynakları daha verimli kullanabilirler. Hepimizin hayatında yer alan cep telefonları, bilgisayarlar bu duruma en uygun örnektir.

İkincisi mevcut teknolojilerin daha etkin kullanımına imkân veren yasal çerçeve, etkin politikalar, kurumsal işleyiş gibi kurumsal kaliteyi temsil eden boyuttur. İlk iki unsur benzer bir etkiye sahiptir. Her sektörde ya da firmada girdi miktarı aynı kalsa bile değişen üretim teknikleri ya da düzenlemeler sebebiyle daha fazla üretim yapma imkânı sunarlar.

Üçüncü unsur ise kaynakların bir sektörden (ya da firmadan) başka bir sektöre (ya da firmaya) aktarılması ile elde edilen verimlilik artışıdır. Burada da aynı girdi miktarı ile daha fazla üretim anlamına gelmekle birlikte mekanizma farklıdır. İlk iki unsur için her sektörün aynı girdi ile üretim yaptığını fakat teknoloji ya da düzenlemelerin değiştiğini varsayarken üçüncü unsorda teknoloji ve kurumsal kalitenin sabit kaldığını buna karşılık kaynakların bir sektörden diğerine kaydığını varsayıyoruz. Toplam girdi miktarı aynı kalsa bile

kaynakların bir kısmı verimsiz kullanıldıkları bir sektörden verimli kullanıldıkları başka bir sektöre kaydırıldıkları zaman ülkede üretim artışı olacaktır.

Pratikte, en azından eldeki veri setleri ile, ilk iki unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu sebeple her ikisini birlikte, teknolojik ilerleme etkisi olarak adlandıracağız. Üçüncü unsura ise kaynakların yeniden tahsisi etkisi diyeceğiz. Bu ayrıştırma konusundaki teknik yaklaşım Bakış (2024) çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Tablo 1.12: İstihdam ve Yatırım Harcamalarının Seyri: 2000-2022

	Yatırım (2009 = 100)					İstihdam (milyon kişi)				
	Toplam	TAR	SAN	İNŞ	HİZ	Toplam	TAR	SAN	İNŞ	HİZ
2000	65,6	102	60	62,6	67,6	19,3	6,0	3,7	1,3	8,3
2022	230	165	209	309	206	30,8	4,9	6,7	1,9	17,4

Kaynak: TÜİK, Betam hesaplamaları. Not: Toplam ekonomi ve 4 temel sektör için reel yatırımlar ve istihdam değerleri verilmiştir. Kaynak: TÜİK istatistikleri, Betam hesaplamaları

2000 yılından 2022 yılına geçen 22 yıllık süre içinde Türkiye ekonomisinde çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir (bkz. Atiyas ve Bakış, 2023; Bakış, 2024). Üretimin doğrudan gözlemlenebilen iki girdisi, istihdam ve yatırımlardaki eğilimler bize bu değişim hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Toplam reel yatırımlar bu dönemde 3,5 katına çıkarken Tablo 1.12’de gördüğümüz üzere bu yatırımların sektörel dağılımı zaman içinde büyük bir değişim sergilemektedir. İnşaat yatırımları neredeyse 5 katına çıkarken, hizmet yatırımları 3 kat, sanayi yatırımları 3,5 kat ve tarım yatırımları ise 1,6 kat artış göstermiştir. Aynı dönemde toplam istihdam 1,6 katına çıkarken, sektörel istihdam dinamikleri yine büyük farklılıklar sunmaktadır. Hizmetler sektörü istihdamı yaklaşık 2,1 kat, sanayi istihdamı 1,8 kat ve inşaat istihdamı 1,4 kat artarken tarım istihdamı yüzde 20 oranında azalmıştır.

Bu tabloyu özetlemek istersek yatırımların inşaat ve hizmetlere, istihdamın ise hizmetlere aktığını söyleyebiliriz. Pastadan bu kadar büyük pay alan inşaat ve hizmetler sektörlerinin GSYH içindeki payının artması beklenirdi. Son 22 yılda GSYH içinde inşaat sektörü payı (cari fiyatlarla) yüzde 5,9’dan 2022’de yüzde 5,5’e; hizmetlerin payı ise (cari fiyatlarla) yüzde 58,9’dan yüzde 57,8’e düşmüştür. Peki, girdileri büyük oranda çeken iki sektörün payı niye beklenen ölçüde artmamıştır? İleride göreceğimiz gibi bu sorunun cevabı verimlilik dinamikleriyle açıklanabilir.

ii) Yöntem ve veriler

TFV hesaplaması için ilk adım ekonomideki üretim sürecinin tanımlanmasıdır. Yaygın yaklaşım GSYH’nin fiziki sermaye ve beşerî sermaye kullanılarak üretildiği varsayımından hareketle tanımlanan ölçeğe göre sabit getirili bir Cobb-Douglas üretim fonksiyonu tanımlamaktır: $Y_t = A_t K_t^\alpha H_t^{1-\alpha}$. Burada Y_t , A_t , K_t sırasıyla t anındaki GSYH, toplam faktör

verimliliği ve fiziki sermayeyi belirtirken, α sermaye payını (aynı zamanda hasılanın sermaye esnekliği), $1 - \alpha$ ise emek payını (aynı zamanda hasılanın istihdam esnekliği) belirtmektedir. H_t ise sadece çalışan sayısını değil onların eğitim seviyesini de dikkate alan beşerî sermayedir. Bu sebeple çalışan kişi sayısı aynı kalsa bile eğitim seviyesinde zaman içinde meydana gelen iyileşmeler sebebiyle beşerî sermaye miktarı artacaktır.

Sektörel TFV ile derneşik (aggregate) TFV arasındaki ilişki Bakış (2024) çalışmasında türetilmiştir. Matematiksel ayrıntılar adı geçen çalışmada yer almaktadır. Bakış (2024)'te elde edilen sonuç şu şekildedir:

$$\frac{\dot{A}}{A} = WE + RK + RL$$

WE, sektörel TFV büyümelerindeki değişikliklerden kaynaklanan katkıdır ve genellikle iç etki olarak adlandırılır. WE, endüstri içi teknolojik değişimin bir ölçüsü olup her bir endüstri içindeki teknolojik değişim oranlarının ağırlıklı ortalamasından başka bir şey değildir. Bu bileşen, yapısı gereği, kaynakların endüstriler arasında yeniden tahsisinden kaynaklanan gelişmeleri hariç tutar. Bu nedenle iç bileşenin "saf teknolojik değişimin" bir göstergesi olduğu söylenebilir. RK ve RL sermaye ve işgücünün yeniden tahsisinin (reallocation) katkısını göstermektedir. Yeniden tahsis etkisi, üretim faktörlerinin endüstriler arası kaymasından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada önemli bir hatırlatma yapmak gerekir. Her üç bileşenin büyüklüğü analizde kullanılan endüstri (sektör) sayısına bağlı olduğu için bileşenler yorumlanırken dikkatli olmak gerekir. Ayrıştırmanın dayandığı Bakış (2024) çalışması sadece 4 sektör verileri ile yapılmıştır. Analizde kullanılan sektör sayısı arttıkça WE'nin azalması, RK ile RL'nin artması şaşırtıcı olmayacaktır. Eğer daha detaylı bir endüstri sınıflandırması (örneğin 2 basamaklı NACE endüstri sınıflandırması) kullansaydık, her bir geniş sektörün TFV büyümesi denklem (2)'de olduğu gibi 3 bileşene ayrıştırılacaktı. 4 geniş sektör ile raporlanan WE'nin gerçek etkinin üst sınırı olarak yorumlanması gerektiğini, raporlanan RK ve RL'nin ise gerçek etkinin alt sınırı olarak görülmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

TFV analizini tüm ekonomi ve dört temel sektör (tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler) düzeyinde yaptığımız için aynı kırımlarda GSYH, istihdam, eğitim seviyesi ve sermaye stoku ile üretim fonksiyonu parametrelerine (emeğin millî gelir içindeki payı ile fiziksel sermaye stokunun yıpranma oranı) ihtiyaç vardır. TFV analizi 1980 sonrasını kapsamakla birlikte sermaye stokunun türetilmesi için 1948'e kadar geriye giden GSYH ve yatırım verileri kullanılmıştır. Bu kadar uzun bir sürede doğal olarak iktisadi faaliyet sınıflamaları, kapsam ve tanım değişiklikleri meydana gelmiş, serilerde sık sık kopukluklar oluşmuştur. Burada özetini vermekle yetineceğimiz veri setinin nasıl oluşturulduğuna dair ayrıntılı açıklamalar Bakış ve Acar (2020) ile Bakış (2024) çalışmalarında yer almaktadır.

TFV hesabı için iki parametre değerine ihtiyacımız vardır. Bunlar sermaye stokunun yıpranma oranı ve emeğin GSYH içindeki payıdır. İktisat yazınında yıpranma payını hesaplayan çalışmalar genellikle inşaat sektörü için yıpranma oranını daha yüksek hesaplarken tarım sektörü için daha düşük olarak hesaplamaktadır. Bu sebeple sanayi ve hizmetler için yüzde 6 amortisman oranı varsayarken, tarım için yüzde 4, inşaat için yüzde 8 amortisman oranı varsayılmıştır.

Her sektör için emek payı hesaplanırken ulusal hesaplardan elde edilen işgücü ödemeleri esas alınmakla birlikte ücret karşılığı çalışmayan (ücretsiz aile işçisi, kendi hesabına çalışma ve işveren) kişiler için bir düzeltme yapılmıştır. Güncel verilerle bu kişilerin toplam istihdam içindeki payı yaklaşık yüzde 30'dur. Düzeltmenin özü ücret karşılığı çalışmayan kişilere çalıştıkları sektörün ortalama ücreti kadar emek geliri elde edecekleri varsayımdır. Her ne kadar bu ücret pratikte ödenmiyor olsa da kullanılan emeğin karşılığı bu şekilde hesaplanmalıdır çünkü bu kişilerin yaptıkları üretim hasıl içinde yer almaktadır. Bu düzeltme yapıldıktan sonra emek payı tarım için yüzde 50, sanayi için yüzde 37, inşaat için yüzde 34 ve hizmetler için yüzde 52 olarak hesaplanmıştır.

İktisat yazınında yapılageldiği üzere sermaye stoku “daimî envanter yöntemi” (perpetual inventory method) ile türetilmiştir.

$$K_{t+1} = (1 - \delta)K_t + I_t$$

Bu yaklaşımı kullanabilmek için yatırım serisi (I_t) yanında dönem başı sermaye stoku (K_0) değeri ve sermayenin yıpranma oranı (δ) bilgilerine de ihtiyaç vardır. Harcama yöntemiyle GSYH verilerinde yer alan gayrisafi sabit sermaye oluşumu (gross fixed capital formation) yatırım harcaması olarak varsayılmıştır. TFV yazınında çoğunlukla tercih edilen yol izlenerek dönem başı sermaye stoku hesaplanırken yatırım harcamaları ile sermaye stok arasında lineer bir ilişki olduğu varsayılmıştır. “Dönem başı” ne kadar eskiye giderse K_0 tahmininde yapılan hatanın güncel verimlilik hesaplarına yansması o kadar az olacaktır, çünkü önemli kısmı yıpranarak kullanımdan kalkmış olacaktır. Bu sebeple başlangıç yılı verilerin elverdiği ölçüde, 1948 yılına kadar geriye götürülmüştür.⁶ Fakat TFV hesaplamaları sadece 2002 sonrası dönem için yapılmıştır. Dönem başı (1948) ile TFV analizini başlattığımız yıl (2000) arasında 52 yıl olduğu için K_0 'ın tahmininde yapılan 1 birimlik bir hatanın, 2002 yılındaki sermaye stok seviyesine etkisi neredeyse sıfırdır.

Toplam sermaye stokunu belirlemek maalesef sektörel sermaye stoku için bir fikir vermemektedir. Caselli'nin (2005) izinden giderek sermayenin farklı sektörlerdeki

⁶ Sektörel ve toplam GSYH serisi oluşturulurken üç seri kullanılmıştır. Bunlardan ilki 1998-2022 dönemini kapsayan 2009 bazlı olup güncel seri, ikincisi 1968-2006 dönemini kapsayan 1987 bazlı seri ve üçüncüsü 1948-1967 dönemini kapsayan 1968 bazlı seridir. 1968 ve 1987 bazlı seriler ISIC rev.2, 2009 bazlı seri ise NACE rev.2 sınıflandırmasına sahiptir.

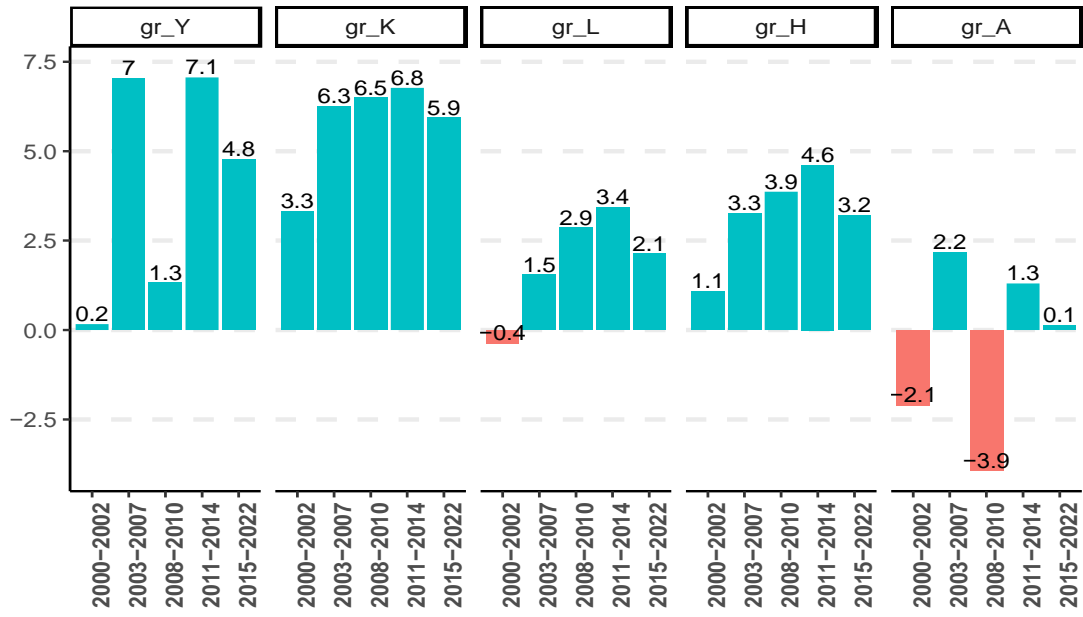
getirisinin uzun dönemde farklı olmaması gerektiği şartından (non-arbitrage condition) hareketle toplam sermaye stoku sektörlere dağıtılmıştır.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine (ADNKS) geçilmesiyle beraber 2007 yılında Türkiye toplam nüfusunun, yapılan projeksiyonlardan 3,7 milyon kişi daha az olduğu anlaşılmıştır ve 2004 sonrası yıllık sonuçlar yenilenen projeksiyonlara göre revize edilmiştir. Dolayısıyla 2004 öncesi rakamlar ile 2004-2022 rakamlarının bir arada kullanılması mümkün değildir. Sektörel istihdam serisi tıpkı GYSH serisinde olduğu gibi hem toplam istihdamın hem de sektörel istihdamların büyüme oranlarını kullanarak geriye götürülmüştür.

iii) Büyüme muhasebesi ve TFV eğilimleri

2000 sonrası Türkiye ekonomisine ait GSYH büyüme muhasebesine ilişkin temel bulgular, Şekil 1.13'te gösterilmiştir. TFV büyümesi (gr_A) özellikle 2003-2007 ve 2011-2013 dönemlerinde yüksektir ve TFV büyümesi toplam GSYH büyümesinin yüzde 25'inden fazlasını açıklamaktadır. TFV büyümesi, beklediği gibi, kriz yıllarında, 2000-2002 ve 2008-2010 dönemlerinde negatiftir. TFV büyümesinin olmadığı son dönem (2015-2022) daha ilginçtir. Neler olduğunu daha iyi anlamak için 2015-2022 dönemini 2003-2007 dönemi ile karşılaştırmak gerekir. Sermaye (gr_K) ve beşerî sermaye büyümesi (gr_H) her iki dönemde de çok benzer olsa bile, TFV'de herhangi bir gelişme olmaması nedeniyle, GSYH büyümesi (gr_Y) 2,2 yüzde puan daha düşüktür (yüzde 7 yerine sadece yüzde 4,8). Türkiye 2014 sonrası dönemde neredeyse aynı girdilerle beklenenden çok daha az çıktı üretmiştir.

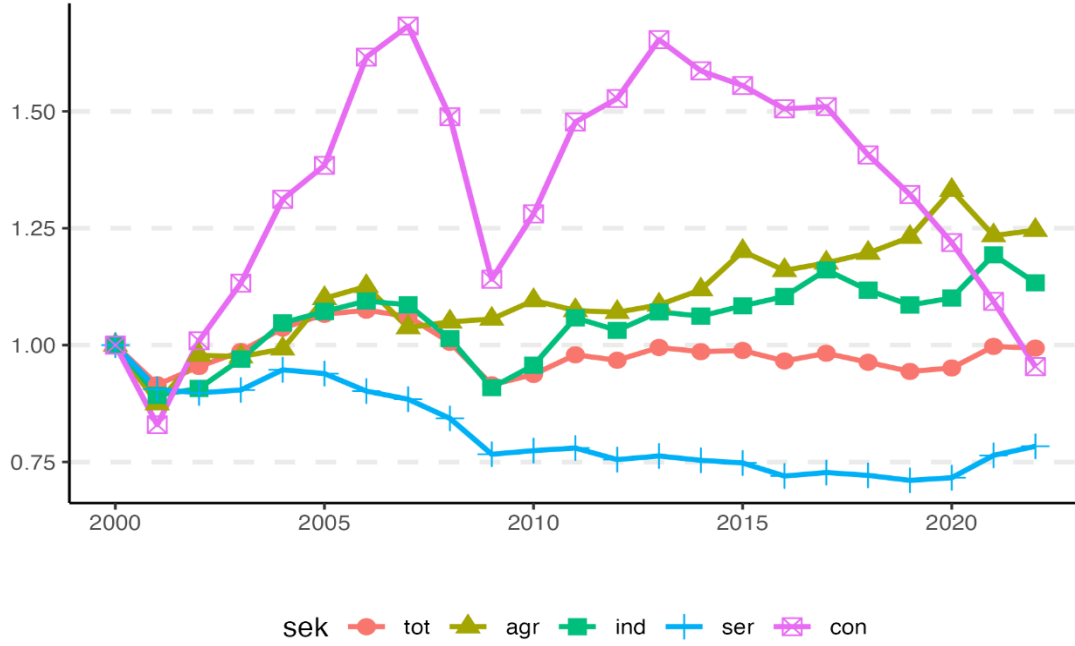
Şekil 1.13: Türkiye’de Büyüme Muhasebesi 2000-2022 (%)

Kaynak: Betam. Not: Şekilde farklı değişkenlerin büyüme oranları verilmiştir. gr_Y: GSYH, gr_K: fiziksel sermaye, gr_L: istihdam, gr_H: beşerî sermaye, gr_A: TFV

Şekil 1.14, toplam ekonomi ve 4 geniş sektör için TFV endeksini göstermektedir. Tüm endeksler için 2000 yılı değeri 1'e eşitlenmiştir. En çarpıcı bulgu inşaat sektöründeki büyük dalgalanmadır. 2000 ve 2009 yılları arasında inşaat sektöründeki TFV'nin diğer sektörlerle aynı yönde ilerlediğini ancak çok daha fazla oynaklığa sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, 2010 yılından sonra inşaat sektöründeki verimlilik dinamikleri diğer sektör dinamiklerinden tamamen bağımsızdır. İlk olarak, 2010-2014 döneminde diğer sektörlerde TFV endeksi neredeyse yatay seyrederken, inşaat için çok güçlü ve istikrarlı bir artış söz konusudur. İkinci olarak, 2015-2022 döneminde diğer sektörler önceki dönemdeki hızlarını korurken, inşaat için çok büyük düşüşler gözlemlenmiştir.

Şekil 1.14: Sektörel TFV Endeksi (1980=1)

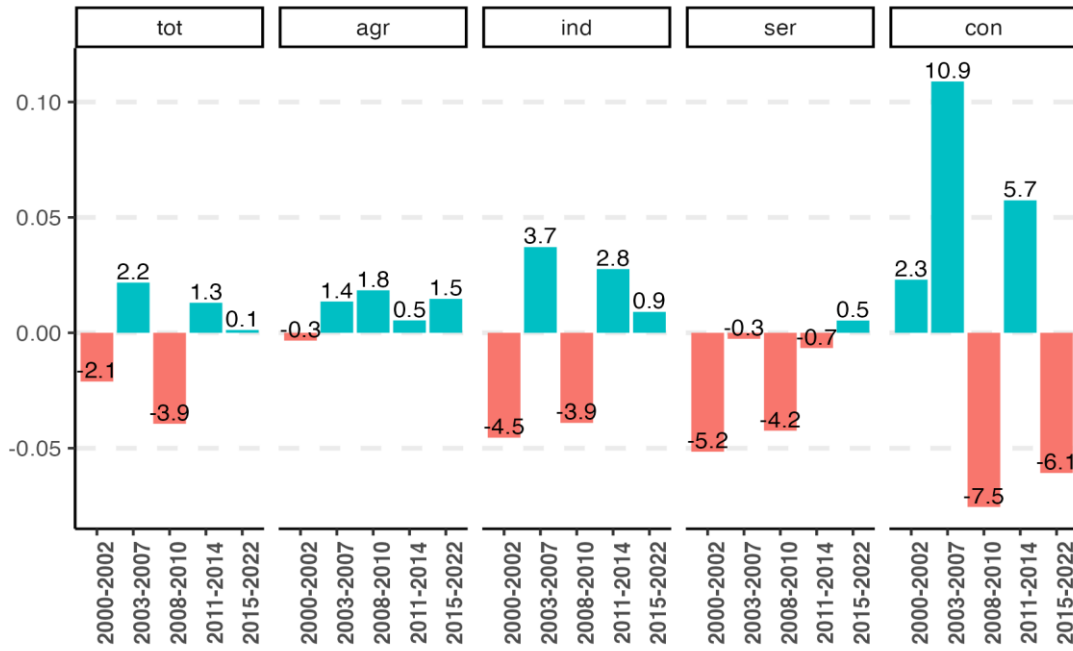

Kaynak: Betam. Not: Şekildeki kısaltmaların anlamı şu şekildedir; tot: toplam ekonomi, agr: tarım, ind: sanayi, ser: hizmetler, con: inşaat.

Bir diğer önemli bulgu ise 2000 yılına kıyasla tarımın en iyi performans gösteren sektör olmasıdır. Sanayi tarımdan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Hizmetler ve inşaat sektörleri 2022 yılında 2000 yılındaki seviyelerinin altında TFV seviyelerine sahiptir. Atiyas ve Bakis (2023) veya Bakis ve Acar'da (2020) olduğu gibi son 40 yılı (1980 sonrası dönem) analiz edersek, sanayinin en iyi performans gösteren sektör olduğunu görürüz. Bunun nedeni, sanayinin 1980'lerde ve 1990'larda diğer sektörlerle kıyasla daha iyi bir performans göstermesidir.

Şekil 1.15, sektörel TFV büyümesini sektör bazında analiz etmektedir. Yapılabilecek birkaç açıklama vardır. İlk olarak, kriz yılları olan 2000-2002 ve 2008-2010'da beklediği gibi TFV büyümesi genellikle negatiftir. Bunun istisnası, 2000-2002 döneminde inşaat için pozitif TFV büyümesidir. Ancak krizsiz normal yıllarda TFV büyümesi her zaman pozitif değildir. TFV büyümesi 2003-2007 ve 2011-2013 dönemlerinde genellikle pozitif iken, son dönem olan 2015-2022 döneminde TFV büyümesi ya sıfır civarında ya da negatiftir. İkinci olarak, TFV büyümesi tarımda genellikle pozitif, hizmetlerde ise negatiftir. Ancak sanayi ve inşaat sektörlerinde zikzak şeklinde bir dalgalanma söz konusudur ve inşaat sektöründeki dalgalanma daha yüksektir. Üçüncü olarak, TFV'deki düşüş inşaat ve hizmetlerde tarıma kıyasla daha belirgindir. Dördüncüsü, hizmetlerdeki düşük (hatta negatif) TFV büyümesi bu sektördeki ölçüm sorunlarıyla ilgili olmalıdır. Bu fikri destekleyen bir diğer unsur da hizmetlerdeki düşük ve hatta negatif TFV büyümesinin Türkiye'ye özgü olmamasıdır.

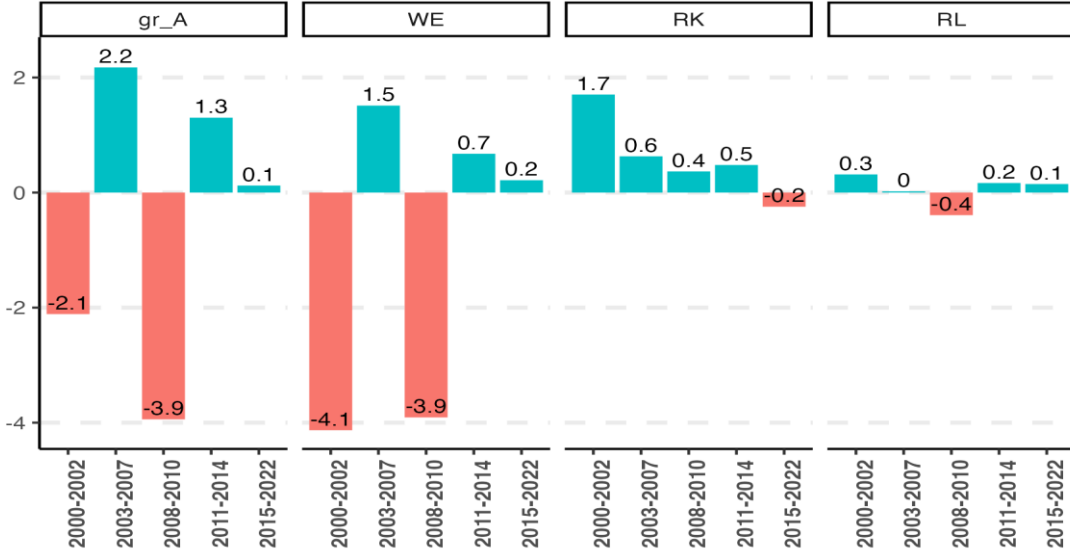
Şekil 1.15: Derneşik (aggregate) ve Sektörel TFV büyümesi

Kaynak: Betam. Not: Şekildeki kısaltmaların anlamı şu şekildedir; tot: toplam ekonomi, agr: tarım, ind: sanayi, ser: hizmetler, con: inşaat.

Şekil 1.16, denklem (2)'de bulunan TFV ayrıştırmasının sonuçlarını göstermektedir. İncelenen 5 dönem arasında toplam TFV büyümesi (gr_A) 3 dönemde içsel bileşenden (WE) daha yüksektir: 2000-2002, 2003-2007, 2011-2013. Bunlar 2008-2010 ve 2014-2022 dönemlerinde neredeyse eşittir. Bu da 2008-2010 ve 2014-2022 dönemlerinde yeniden tahsis etkisinin yaklaşık olarak sıfır olduğu anlamına gelmektedir. Emeğin yeniden tahsis etkisi (RL) genellikle pozitif ve düşükken, sermayenin yeniden tahsis etkisi (RK) geçmişte TFV büyümesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. RK'nın büyüklüğü 2000-2014 yılları arasında 0,4-1,7 yüzde puan arasındadır. Bu rakamın önemini ölçmek için, TFV performansı açısından en iyi dönem olan 2003-2007 yılları arasında ortalama TFV büyümesinin sadece yüzde 2,2 olduğu hatırlanmalıdır. Ancak 2014'ten sonra RK'nın ortalama değeri küçük ve negatiftir (0,2 yüzde puan). Diğer ifadeyle sermayenin sektörler arası tahsisi TVF'ye katkı yapmamış hatta az da olsa olumsuz etki yapmıştır.

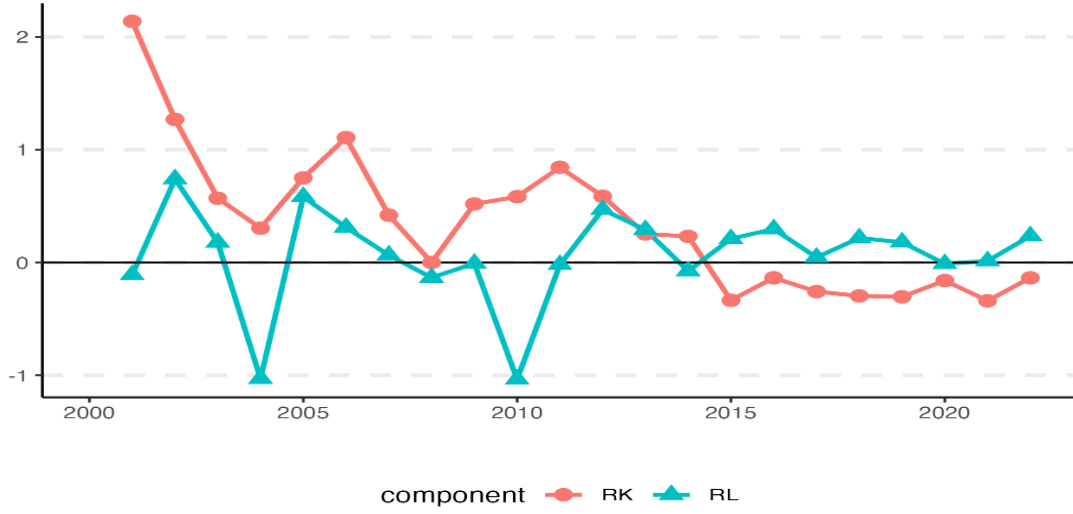
Şekil 1.16: TFV büyümesinin bileşenlerine ayrıştırılması

Kaynak: Betam. Not: Şekildeki kısaltmaların anlamı şu şekildedir; gr_A: TFV büyümesi, WE: iç etki (sektör içi teknolojik ilerleme), RK: sermayenin yeniden tahsis etkisi, RL: emeğin yeniden tahsis etkisi.

Bu ortalamanın hem bir aykırı değer tarafından yönlendirilmediğinden emin olmak hem de uzun dönem eğilimleri görmek için yeniden tahsis hesapları yıllık olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar Şekil 1.17'de sunulmaktadır. RK için net bir düşüş eğilimi varken, RL için net bir eğilim yoktur. 2000-2022 dönemine bir bütün olarak bakıldığında sermayenin yeniden tahsisinin zaman içinde kötüleşmekle kalmayıp 2013'ten sonra sürekli olarak negatif hale geldiğini söyleyebiliriz. Bu durum, kaynakların başta inşaat olmak üzere verimsiz sektörlere yönlendirildiğini ortaya koyan önceki çalışmalarla uyumludur. Bu çalışmada ayrıştırma için sadece 4 sektör kullanıldığından, hesaplanan RK etkisinin gerçekte olduğundan çok daha küçük hesaplandığını okuyucuya hatırlatmak isteriz. Daha ayrıntılı bir sektör tanımı ile çok daha yüksek RK ve RL görmek şaşırtıcı olmayacaktır.

Şekil 1.17: TFV büyümesinin bileşenlerine ayrıştırılması

Kaynak: Betam. Not: Şekildeki kısaltmaların anlamı şu şekildedir; RK: sermayenin yeniden tahsis etkisi, RL: emeğin yeniden tahsis etkisi.

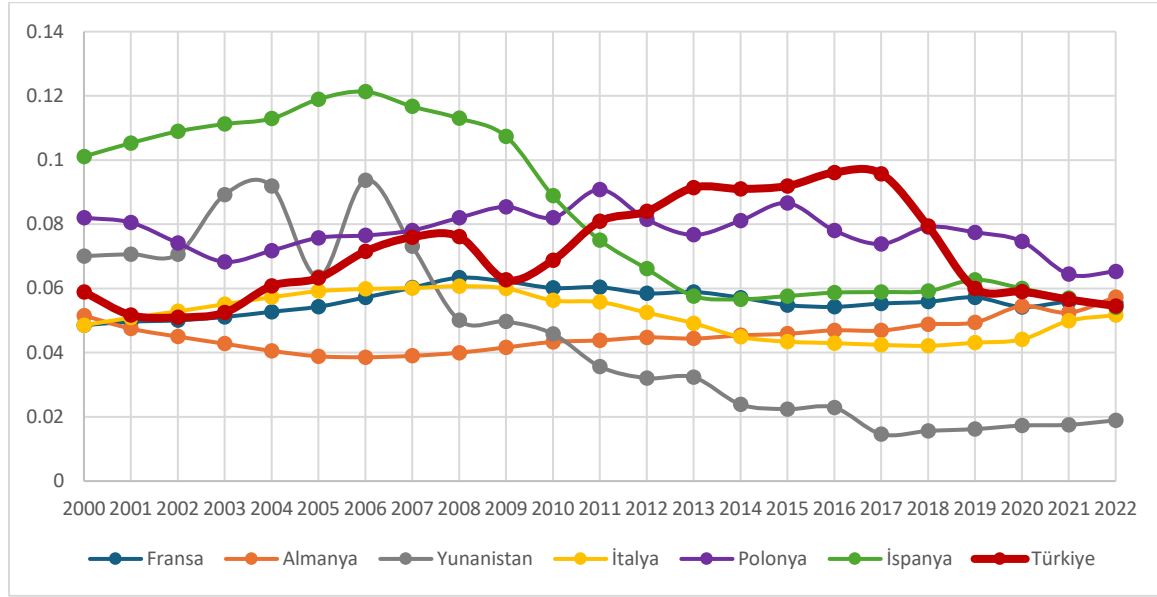
Özetlemek gerekirse 2000 sonrası dönemde yatırımların inşaat ve hizmetlere, istihdamın ise hizmetlere aktığını söyleyebiliriz. Ne var ki bu girdi artışına rağmen bu iki sektörün üretimi beklendiği oranda artmamıştır. Her iki sektörün millî gelir içindeki payı aksine düşmüştür. Bunun ise sebebi özellikle 2014 sonrası dönemde inşaat sektöründe yaşanan düşük verimliliktir. İnşaat sektöründeki bu düşük verimlilik iki nedenle TFV'yi aşağı çekmektedir. İlk olarak herhangi bir yılda inşaat sektöründe kullanılan kaynaklar düşük verimlilik sebebiyle etkin kullanılmadıkları için TFV'yi düşürücü bir etki söz konusudur. İkinci etki kaynakların yeniden tahsisi ile oluşan etkidir. Kaynaklar görece yüksek verimliliğe sahip sanayi yerine düşük verimliliğe sahip inşaata kaydıkları zaman toplam üretim düşeceği için daha düşük bir TFV değeri elde ederiz.

d) Türkiye ve Avrupa'da inşaat sektörü

Saha çalışmasından elde edilen bulgulara göre inşaat sektörünün güncel sorunlarını ele almadan önce Türkiye inşaat sektörünü belirli büyüklükteki ve çeşitlilikteki Avrupa ülkelerinin inşaat sektörleri ile karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları gözden geçirmek yararlı olacaktır. Karşılaştırmada ilk olarak inşaatın GSYH ve toplam istihdam içindeki ağırlıklarının zaman içindeki seyrine, ardından da emek verimliliğine odaklanacağız.

Şekil 1.18'de Türkiye'nin yanı sıra Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya ve Yunanistan'da inşaat sektörünün 2000-2022 döneminde GSYH içindeki payı gösteriliyor. Dikkat çeken ilk gözlem, dönemin başlangıcında inşaatın payında ülkeler arasında büyük farklılıkların varlığıdır. 2000'lerin başında Almanya, Fransa ve İtalya'da inşaat katma değeri GSYH içinde yüzde 5 civarında bir paya sahipken bu pay İspanya'da yüzde 10, Polonya'da yüzde 8 civarında, Türkiye'de ise yüzde 5-6 civarındadır.

Şekil 1.18: Toplam katma değerde inşaatın payı

Kaynak: OECD, Betam hesaplamaları

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A

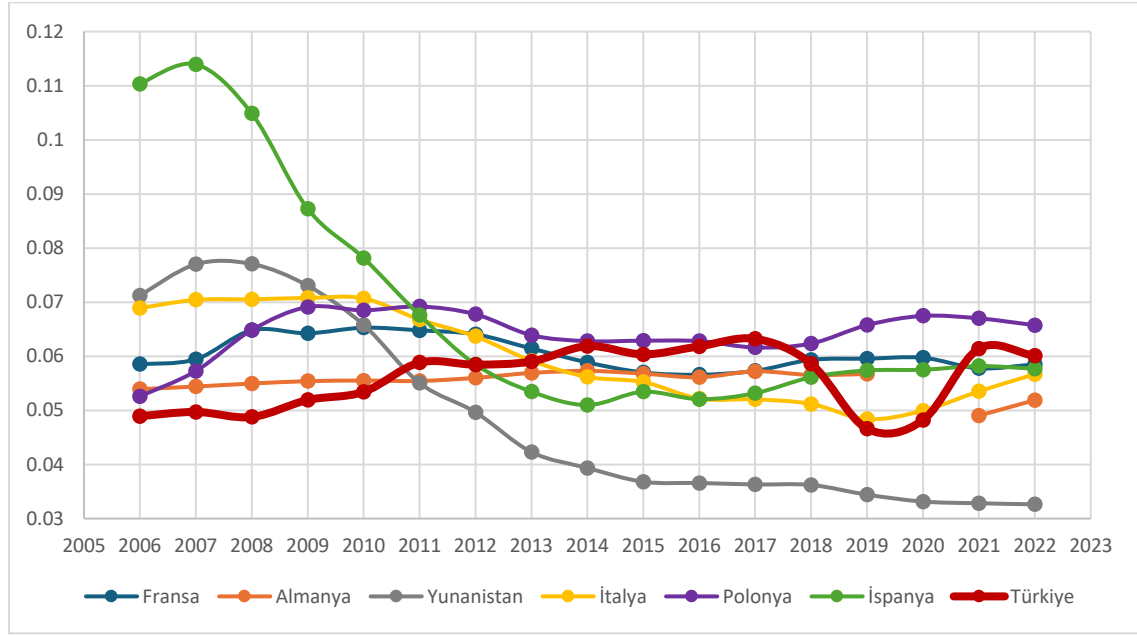
Ekonomik gelişmişlikte yüksek seviyeye ulaşmış olup kişi başı gelir artışı ile nüfusun nispeten durağanlaştığı Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde inşaat sektörünün yüzde 5 civarında bir paya sahip olması olağandır. Bu bağlamda aykırı örnek İspanya'dır. Bu ülkede inşaat katma değerinin payı 2000'de yüzde 10 gibi çok yüksek bir seviyeden hareketle 2000'li yılların ortalarında yüzde 12'ye kadar yükselmiştir. İspanya'da kişi başı gelir 2000 yılında Almanya, Fransa ve İtalya'ya kıyasla daha düşük seviyede olsa da Polonya ve Yunanistan'dan yüksek düzeydeydi, nüfus artışı da durağanlaşmıştı. İspanya'nın bu istisnai durumunun başlıca nedeni, Avrupa Birliği'ne üyeliğin etkisiyle (1986) başta İngilizler olmak üzere yüksek gelirli Avrupalıların İspanya'da muazzam bir yazlık ev talebi yaratmış olmasıdır. Bu furya geçtikten sonra inşaatın payı da önce yavaş ardından giderek hızlanan bir tempoyla düşüşe geçerek 2013 yılında yüzde 6'ya gerilemiş ve dönem sonuna kadar bu seviye civarında seyretmiştir. İnşaatın payında ikinci sırada gelen Polonya'nın Batı Avrupa ülkeleri ile temel farkı, sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye hızlı bir geçiş yapan Doğu Avrupa ülkesi olmasıdır. Sosyalist dönemde konutlar çoğunlukla küçük ve yetersiz durumdaydı. Bir diğer etken de AB üyeliğidir (2004). Şekil 1.18'de görüldüğü gibi bu ülkede inşaatın yükselişi 2004'te yüzde 7'lik pay seviyesinde başlamış ve 2011'de yüzde 9'a kadar yükselmiştir. Bu tarihten sonra inşaatın ağırlığı Polonya'da inişe geçmiş ve dönem sonunda Batı Avrupa ülkelerinin yüzde 5-6 civarındaki payına çok yaklaşmıştır. Üzerinde durulması gereken ikinci gözlem, gelişmiş Avrupa ülkelerinde inşaatın toplam ekonomi içinde ağırlığının yüzde 5-6 seviyelerinde istikrarlı bir seyir izlemesidir. Büyük dalgalanmalar yoktur. İstisnai etkenler (geçici dış şoklar da diyebiliriz), devreden çıktıktan sonra İspanya ve Polonya, üç büyüğün oluşturduğu istikrarlı ülkeler gurubuna katılmışlardır. Bu bağlamda Yunanistan aykırı

örnek olarak karşımıza çıkıyor. 2000’li yıllarda bu ülkede inşaatın GSYH içindeki payı yüzde 6 ile 9 arasında büyük dalgalanmalara maruz kaldıktan sonra 2007’den itibaren düşüşe geçmiştir. Yunanistan ekonomisine büyük bir darbe indirerek ortalama geliri reel olarak yüzde 25 kadar azaltan 2008-09 küresel krizinin etkisiyle bu eğilim devam etmiş ve 2017 yılında inşaatın payı yüzde 2 gibi olağanüstü düşük bir seviyenin de altına inmiştir. Yunanistan; nüfusun artmadığı, turistik konut ve bina talebinin durağanlaştığı bir ülkede inşaat sektörünün payının neredeyse ihmal edilebilir bir düzeye kadar gerileyebileceğine dair son derece öğretici bir örnektir.

Türkiye’yi bu ülkelerden ayıran en önemli özellik inşaat sektörünün son derece dalgalı bir seyir izlemesidir. İnşaatın payı 2004’ten itibaren artışa geçerek yüzde 6’dan yüzde 8’e yükselmiş, küresel krizin etkisiyle yüzde 6’ya geri dönmüş, yukarıda gösterildiği üzere 2010’lu yıllarda bu pay hızla yükselerek yüzde 10’a yaklaşmış, inşaat kriziyle birlikte ise hızla inişe geçmiştir. Makroekonomik görünüm açısından da Türkiye bu ülkelerden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Polonya’da geçiş dönemi hariç tutulursa, Avrupa ülkelerinde fiyat istikrarı hüküm sürerken, Türkiye, özellikle son yıllarda, fiyat istikrarsızlıkları yaşamıştır.

İnşaat istihdamının toplam istihdam içindeki payı, emek verimliliğinde önemli ve kalıcı bir değişim olmadığı sürece, büyük ölçüde inşaat katma değerinin GSYH içindeki payı ile paralel hareket eder. Şekil 1.19’da bu paralellik izlenmektedir. Üç büyük ülkede bu pay yüzde 5-7 arasında istikrarlı bir seyir izlenmiş, İspanya ve Polonya da zaman içinde bu ülkelere katılmıştır. Yunanistan’da ise inşaat istihdamı GSYH içindeki payını izleyerek büyük çapta azalmıştır; son yıllarda istihdamın payı yüzde 3’ün biraz üzerindedir. Türkiye’de de inşaat istihdamının payı sektörün GSYH içindeki payı ile büyük ölçüde paralel hareket etmiştir. Türkiye’nin Avrupa ülkeleri ile yegâne farkı, 2008-09 küresel kriz döneminde nispeten ılımlı, 2018-2019’da ise yaşanan sorunlara bağlı olarak büyük çapta istihdam kayıplarının gerçekleşmiş olmasıdır. İnşaat istihdamında böyle kısa sürelerde ve bu boyutlarda istihdam kayıpları Avrupa ülkelerinde yaşanmamıştır.

Şekil 1.19: Toplam istihdamda inşaatın payı

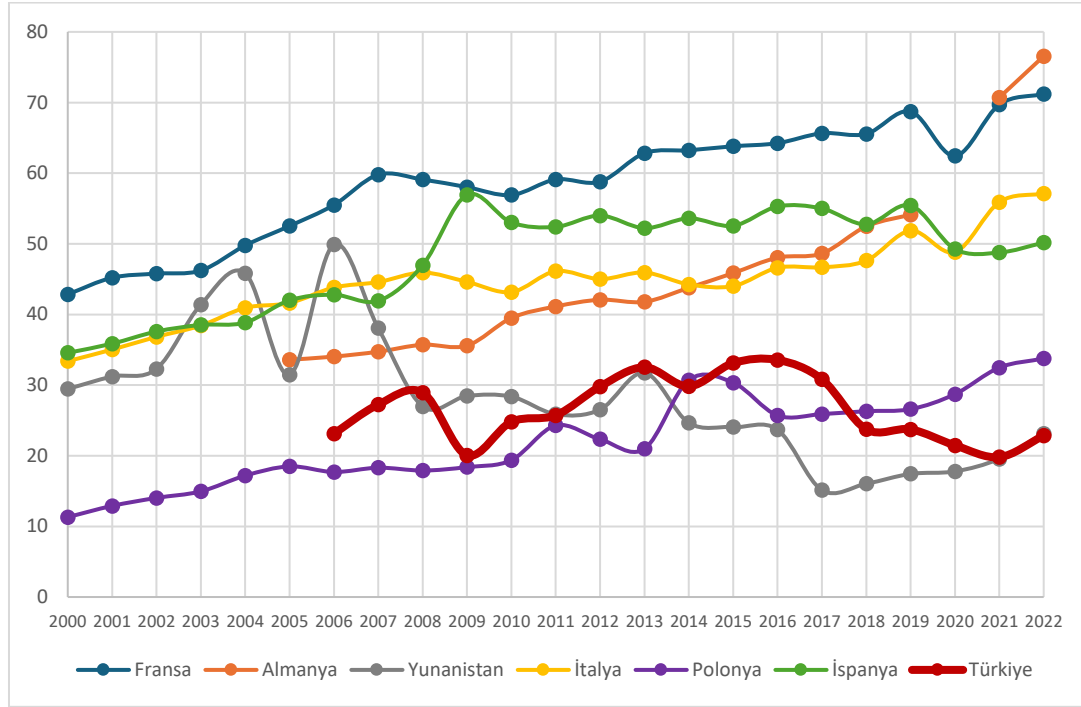
Kaynak: OECD, Betam hesaplamaları. Not: OECD veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır. Polonya ve Türkiye'nin emek verimliliği değerleri Euro para birimine çevrilerek cari fiyatlar üzerinden tekrar hesaplanmıştır.

<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>

Emek verimliliğinde gerek Avrupa ülkeleri arasında gerek Türkiye ile bu ülkeler arasında hem seviye hem de zaman içinde değişim bakımından farklılıklar mevcuttur. Şekil 1.20'de katma değer avro/çalışan şeklinde tanımlanan emek verimliliği rakamları 5 ülke için 2000'den, Almanya için 2005'ten⁷ Türkiye için 2006'dan itibaren gösterilmiştir. İncelenen dönemin ilk yıllarında emek verimliliğinde Fransa ilk sırada, Polonya son sıradadır. Polonya'nın son sırada olması sürpriz değildir. 2005'te Almanya'nın Fransa, İtalya ve İspanya'dan daha düşük emek verimliliğine sahip olması ise şaşırtıcıdır. Buna karşılık Almanya verimliliği en hızlı ve sürekli artıran ülkedir. Bu sayede 2022'de az bir farkla da olsa Fransa'yı geçerek ilk sıraya yerleşmiştir. Emek verimliliğinde genel eğilim, Yunanistan hariç, artış yönündedir. Bu ülke emek verimliliğinde de Avrupa ülkelerinden ayrılmış durumdadır. Yunanistan'da emek verimliliği 2022'de 2000'den daha düşük bir seviyededir.

⁷ OECD veri tabanında Almanya için 2005 öncesi ve 2020 yılı verileri mevcut değildir.

Şekil 1.20: İnşaat emek verimliliği: katma değer(milyon)/istihdam(bin kişi), avro cinsinden

Kaynak: OECD, TCMB, Betam hesaplamaları.

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A

<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_3/5871/DataGroup/english/bie_mt100_h/

Türkiye Avrupa ülkeleri ile emek verimliliği bakımından karşılaştırılırken Türkiye’de katma değer TL olarak ifade edildiğinden avroya çevirmek gerekmektedir. Ancak son yıllarda Türkiye’de döviz kurunda büyük çalkantılar yaşanmıştır. Diğer ifadeyle reel kurda büyük değişimler söz konusudur. Dolayısıyla karşılaştırmada kur etkisi mutlaka dikkate alınmalıdır.⁸ Türkiye’de inşaat emek verimliliği avro cinsinden Şekil 1.20’den izlenebilir. Görüldüğü gibi, 2016’dan 2021’e kadar 5 yıl boyunca emek verimliliği sürekli azalarak, çalışan başına 33 bin 600 avrodan 19 bin 800 avroya gerilemiştir (Şekil 1.21). Bu kadar uzun bir sürede ve bu çapta bir gerileme ekonomik konjonktür ya da üretim faktörlerinin kullanımındaki değişiklikler ile açıklanamaz. Daha gerçekçi bir tablo oluşturmak için TL’nin reel değerindeki değişimler hesaba katılmalıdır.

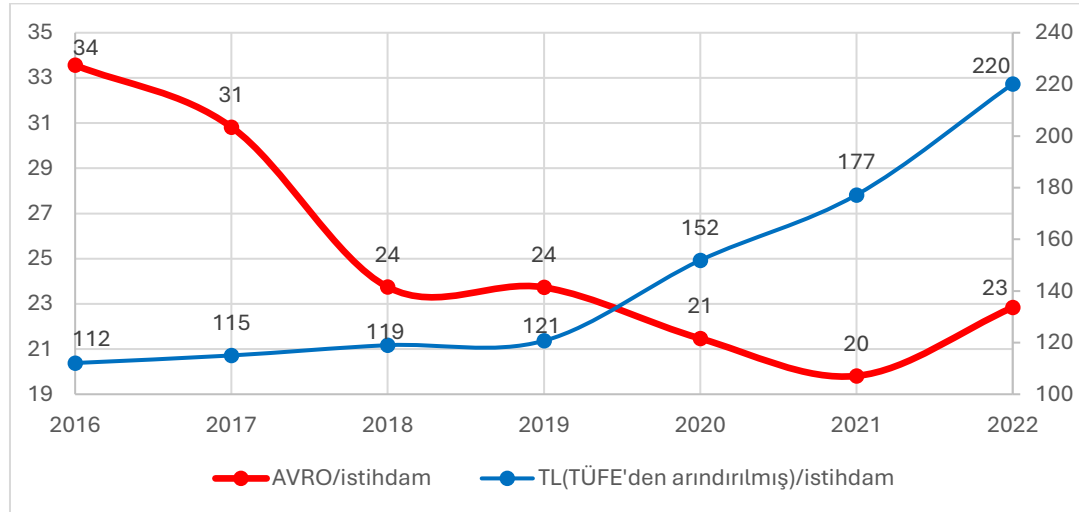
2016-2021 döneminde TÜFE’ye göre reel kur endeksi 93,5’ten 47,6’ya inmiştir. TL reel değer kaybı yüzde 49’dur. Buna karşılık inşaat katma değeri TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında 2016’da yaklaşık 223 milyardan, krizin etkisiyle 2019’da 187 milyara

⁸ Polonya da Para Birliği’ne dahil değildir. Bununla birlikte TL reel kurunda yaşanan büyük değişimler Zloti için geçerli değildir.

gerilemiştir. Sonuç olarak 2016-2019 aralığında inşaat sektörü yüzde 16 oranında daralmıştır. Aynı dönemde avro cinsinden katma değerde yüzde 45 oranında daralma söz konudur; aradaki fark TL değer kaybından kaynaklanmaktadır. İnşaat sektöründe 2020’de başlayan güçlü toparlanma sayesinde 2019-2021 döneminde TL cinsinden katma değerde yüzde 68’lik artış gerçekleşirken aynı dönemde avro cinsinden katma değer yüzde 5 düşmüştür (Tablo 1.13).

Sonuç olarak Türkiye inşaat sektöründe emek verimliliğini enflasyondan arındırarak hesapladığımızda karşımıza çok farklı bir tablo çıkıyor. Bu şekilde hesaplanan emek verimliliği Şekil 1.21’de gösterilmiştir. 2016’dan 2018’e çalışan başına katma değerde 112 bin TL’den 119 bin TL’ye sınırlı bir artış (yüzde 6) olurken hem katma değer hem de istihdamın büyük çapta azaldığı kriz döneminde verimlilik durağanlaşmıştır (Tablo 1.13 ve Şekil 1.21).

Şekil 1.21: Türkiye inşaat emek verimliliği: katma değer (milyon)/istihdam (bin kişi), avro ve reel TL cinsinden: 2016-2022

Kaynak: OECD, TCMB, TÜİK, Betam

OECD, TCMB ve TÜİK veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A

<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_3/5871/DataGroup/english/bie_mt100h/

2020’den itibaren ise emek verimliliğinde çok hızlı bir artış gözlemlenmektedir: Enflasyondan arındırılmış TL cinsinden çalışan başına katma değer 2019’da 121 binden 2022’de 220 bine yükselmiştir. Üç yıl gibi kısa bir sürede yüzde 82’lik artışın sadece 15 puanı TL’nin 2021’den 2022’ye değerlenmesinin sonucudur; reel kur endeksi 47,6’dan 54,9’a yükselmiştir. Verimlilik artışının büyük bölümünün hangi etkilerden kaynaklandığı açıklanmaya değer. Bu iki yıla özgü bir büyüme muhasebesi yapılmadığından ayrıntılı bir analiz mümkün olmasa da istihdam değişimlerine bakıldığında (Tablo 1.13) 2020’den 2022’ye çalışan sayısında artışın yüzde 20’den ibaret olduğu görülmektedir. Bu sınırlı

artış, kriz döneminde inşaat firmalarının bir kısım çalışanlarını, özellikle vasıflı ve tecrübeli olanları, işten çıkarmak yerine düşük kapasite ile çalıştırmayı tercih etmeleri ile açıklanabilir. Ayrıca, toparlanma döneminde mevcut sermaye stokunun daha etkili kullanımı katma değer artışına ilave katkı yaptığından, emek verimliliğinde artışın bir kısmı da bu olgudan kaynaklanmıştır.

Tablo 1.13: Avro ve reel TL cinsinden inşaat katma değer seviye ve değişimi: 2016-2022

Yıl	İnşaat Katma Değer		2016'dan zincirlenmiş değişim (%)		İstihdam (bin kişi)	Reel Kur (TÜFEye göre: 2003=100)
	AVRO (milyon)	TÜFE etkisinden arındırılmış TL (milyon)	AVRO	TL		
2016	66.685	222.714			1987	93,5
2017	64.638	241.170	-3,1	8,3	2097	86,2
2018	47.278	236.959	-29,1	6,4	1991	76,3
2019	36.760	186.955	-44,9	-16,1	1549	76,0
2020	32.981	233.306	-50,5	4,8	1536	61,9
2021	35.062	313.647	-47,4	40,8	1770	47,6
2022	42.166	406.475	-36,8	82,5	1846	54,9

Kaynak: OECD, TCMB, TÜİK, Betam

OECD, TCMB ve TÜİK veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE6A

<https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>

https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/collapse_3/5871/DataGroup/english/bie_mt100h/

Türkiye'nin emek verimliliği bakımından Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında hangi konumda bulunduğu konusuna dönecek olursak şunu söyleyebiliriz: TL'de reel kaybın henüz başlamadığı 2016'da Türkiye'de emek verimliliği Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'nın bir hayli altında, Polonya ve Yunanistan'ın ise biraz üstündeydi. 2022'de avro cinsinden emek verimliliği 2016'nın yüzde 32 kadar altında olmakla birlikte reel kur seviyesi de yüzde 41 altındadır. Gelecekte reel kur endeksi 2016 seviyesine yaklaştığında avro cinsinden emek verimliliğinin 2016 seviyesinin bir miktar üzerine çıkması çok muhtemeldir. Ama bu gerçekleşse bile Türkiye'de emek verimliliğinin Almanya ve Fransa'nın çok altında, İtalya ve İspanya'nın da oldukça altında olacağı aşikârdır.

Sonuç olarak, Türkiye inşaat sektörünün karşı karşıya olduğu en önemli yapısal sorunun, düşük emek verimliliği, genelleştirirsek düşük toplam faktör verimliliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu tespit, yukarıdaki TVF analizinin bulgularıyla uyumludur.

2. İşgücü Arzı

a) İnşaat istihdamında güncel durum ve diğer sektörlerle kıyaslamalar

i) Anket örnekleminin yapısı ve özellikleri

İnşaat sektörünün güncel sorunlarını belirlemeyi ve bu sorunların çözümlerine yönelik önlem ve politikalar önermeyi amaçlayan bu araştırmanın saha anketinin örnekleme, bu amaç dikkate alınarak özel olarak oluşturulmuştur. Kurumsal nüfusu temsil amacı yoktur. Diğer ifadeyle istihdam ve işsizlik oranları, istihdamın dağılımı gibi işgücü piyasasının başlıca göstergelerini tahmin etmeyi amaçlamamaktadır. İstanbul Ekonomi Araştırma (İEA) tarafından gerçekleştirilen ankette görüşülen kişi sayısı 12.037'dir. Tablo 2.1 ve 2.2'de bu kişilerin ne kadarının erkek ve kadınlardan oluştuğu, ait oldukları yaş grupları ve sahip oldukları eğitim seviyeleri gösteriliyor.

Örneklemin yüzde 94'ünü erkekler oluşturuyor. Bu tercihin nedeni inşaat sektörü istihdamının yüzde 95'inin erkeklerden oluşmasıdır (TÜİK, HİA. 2023). Sektörde çalışan az sayıdaki kadınların kahir ekseriyeti de mimar, mühendis, güvenlik sorumlusudur. İnşaat sektöründe çalışmayı düşünebilecek kişiler diğer ifadeyle potansiyel işgücü de günümüzde büyük ölçüde erkeklerdir. Dolayısıyla çalışma koşullarına, inşaat sektörüne bakışa, işten memnuniyete dair bilgiler ve çözümlere dair görüşler için örnekleme çok büyük ölçüde erkeklere yer verilmiştir. 11.352 erkek ve 683 kadının beş yaş grubuna dağılımında 18-54 yaş grubu erkek, örneklemin yüzde 84'ünü oluşturmaktadır (Tablo 2.1). Öte yandan erkeklerin yüzde 64'ü üniversite altı eğitimlidir (Tablo 2.2).

Tablo 2.1: Cinsiyet ve yaş itibarıyla dağılım

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
18-24	1,279	99	1,378
25-34	3,019	177	3,196
35-44	2,986	180	3,166
45-54	2,283	150	2,433
55-64	1,785	79	1,864
Toplam	11,352	685	12,037

Kaynak: İEA, Tablo Betam

Tablo 2.2: Cinsiyet ve eğitim seviyesi itibarıyla dağılım

Eğitim	Erkek	Kadın	Toplam
Bir okul bitirmedi	154	36	190
İlkokul	1,992	212	2,204
Ortaokul	1,481	99	1,580
Genel lise	2,744	136	2,880

Mesleki veya teknik	902	26	928
Üniversite	4,079	176	4,255
Toplam	11,352	685	12,037

Kaynak: İEA, Tablo Betam

12 binlik örneklem oldukça büyük hacimlidir. Bu tercihin nedeni, ele alınan konularda bölgeler arasındaki dikkat çeken farklılıkları yakalayabilmektir. Tablo 2.3'te örneklemin 12 bölgeye (Düzyey 1) dağılımı gösterilmektedir. İstanbul yüzde 21, Akdeniz ve Ege ayrı ayrı yüzde 13, Batı Anadolu yüzde 10 paya sahiptir. İnşaat faaliyetlerinin yanı sıra işgücünün dikkate değer bir bölümünü temin eden Güneydoğu Anadolu'nun payı yüzde 10'dur.

Tablo 2.3: Bölgesel dağılım

Bölge	Erkek	Kadın	Toplam
Akdeniz	1,459	63	1,522
Batı Anadolu	1,110	56	1,166
Batı Karadeniz	583	38	621
Batı Marmara	529	26	555
Doğu Karadeniz	366	25	391
Doğu Marmara	1,119	79	1,198
Ege	1,432	92	1,524
Güneydoğu Anadolu	1,127	60	1,187
Kuzeydoğu Anadolu	279	19	298
Orta Anadolu	514	37	551
Ortadoğu Anadolu	520	30	550
İstanbul	2,314	160	2,474
Toplam	11,352	685	12,037

Kaynak: İEA, Tablo Betam

ii) İstihdamın özellikleri, iş kolları ve mesleki eğitim

İstihdam içinde işteki statülerin dağılımına inşaat ve diğer sektörlerin ortalamalarına bakıldığında (Tablo 2.4) inşaat sektörünün farklı özellikleri hemen göze çarpmaktadır. İnşaatın ayırt edici en önemli özelliği günlük ücret/yevmiyeli çalışanların yoğunluğudur: İnşaat bu statüde çalışanların toplam içindeki payı ankette yüzde 30,6 olarak tahmin edilmiştir. Diğer sektörlerde bu pay ortalama yüzde 5,2 ile sınırlıdır. Bu özelliğin doğal sonucu olarak ücretli/maaşlı çalışan sayısı diğer sektörlerle kıyasla inşaat çok daha düşüktür. Buna karşılık yevmiyeli ile ücretli/maaşlı çalışanların birlikte payının inşaat yüzde 75,3, diğer sektörlerde ise yüzde 74,7 olduğu görülmektedir. Öte yandan inşaat ve diğer sektörlerde (ortalama) kendi hesabına çalışanlar ile işverenlerin yoğunluğu bakımından dikkate değer bir fark yoktur.

Tablo 2.4: İnşaat ve diğer sektörlerde işteki durumun dağılım (%)

	İnşaat	Diğer Sektörler
Maaşlı / ücretli çalışan	44,7	69,5

Kendi hesabına çalışan	12,3	13,4
İşveren	12,2	11,0
Günlük ücret / Yevmiyeli çalışan	30,6	5,2
Ücretsiz aile işçisi	0,2	0,8

Kaynak: İEA, Tablo Betam

İnşaat faaliyetleri proje sayısına ve hacmine bağlıdır. Ayrıca bu faaliyetler Bölüm 1’de gösterildiği gibi sert konjonktür dalgalanmalarına maruz kalabilmektedir. Dahası kimi bölgelerde mevsim koşulları da faaliyetlerin yoğunluğu üzerinde etkilidir. Dolayısıyla inşaat firmalarının istihdam politikalarının da buna bağlı olarak önemli ölçüde esnekliğe sahip olmaları doğaldır. Öte yandan, aşağıda gösterileceği gibi, bir yandan işte dolayısıyla gelirden süresizliği diğer yandan hafta sonu çalışmayı gerektirebilen yevmiyeli statünün şantiyelerde egemen olmasının, inşaat sektörünün diğer sektörlerle kıyasla cazibesini olumsuz etkilediği göz ardı edilmemelidir. Bilhassa hafta sonu mesaisinin ciddi şikâyet konusu olduğunu derinlemesine görüşmeler de teyit etmektedir.

İnşaattaki işinden ayrılan bir mavi yaka çalışanın beyanı:

“Cumartesi pazar orada yoktu. Resmî tatil yoktu, dinî tatil yoktu. Yani hakkını alıyor muydum? Yani dışarıdan bakıldığı zaman alınıyor gözüküyordu ama neticede rahat değildi ve zordu.” (DG 59)

Şantiyedeki işinden ayrılarak başka sektöre geçen bir beyaz yaka çalışanın değerlendirmesi:

“Çalışma şartları çok kötü çünkü gerçekten gecen, gündüzün, hafta sonu yok. Pazarları da genelde gitmem gerekiyordu çünkü. ... Sen sorumlusun. Sürekli 7/24 ulaşılabilir olman gerekiyor. Şantiye hiçbir zaman durmaz gibi hep söylemler olduğu için sıkıyordu.” (DG 51)

Mesai saatlerinin uzunluğu da bir diğer şikâyet konusudur. Halen sektörde çalışan bir inşaat mühendisinin görüşü:

“Avrupa 30 saatlere 40 saatlere düşmeye çalışırken biz hala pazartesiden cumartesiye sabah 8’lerde girip gecenin bir yarısını çıkma konusunda devam ediyoruz. Hele ki İstanbul gibi muhteşem trafikli bir yerde ben son altı ay çalıştım. İşte sabah sekiz akşam altı iş mesaisi. Ondaki sonrasında da işten çıktuktan sonra bir iki saatte yol mesaisi.”

*Sabah da iki saate yol mesaisiyle hani Avrupa standartlarının iki katı
çalışıyoruz.” (DG 12)*

Görüldüğü gibi sadece hafta sonları çalışmadan değil mesailerin uzunluğundan da yakınılmaktadır. Yukarıda görüşmesinden alıntı yaptığımız ve halen başka sektörde çalışan mavi yaka görüşmeci ise, “Bir kere en başta çalışma saati çok fazlaydı. Çok fazla çalışıyordum. Şu andaki sosyal imkânlarım orada yoktu” şeklinde görüş belirtmiştir. Bu bağlamda ankete göre haftalık ortalama çalışma süresinin inşaatda 49 saate çıktığını belirtmekte fayda olmaktadır. Bununla birlikte diğer sektörlerde de haftalık ortalama çalışma süresinin 48,6 saat olduğu not edilmelidir.

Hizmetlerin bazı faaliyet kollarında ve bazı iş statülerinde (özellikle kendi hesabına çalışanlarda) uzun mesai saatlerinin varlığının “Diğer sektörler” ortalamasını yukarı çektiği bellidir. Ancak inşaatın hafta sonu çalışılmadığı ya da cumartesi yarım gün mesai yapıldığı, haftalık 40 saat standardının geçerli olduğu sektörler ile kıyaslandığı da bir gerçektir.

İnşaatın başlıca iş kollarında hangi iş statülerinin yoğun olduğu hakkında bir fikir edinmek için Tablo 2.5’e bakılabilir. Tabloda satırların (iş kolları) ve sütunların (işteki durumlar) toplamalarının 100’den fazla ya da 100’den az olmasının nedeni, çalışanların bazılarının birden fazla iş kolunda bulunabilmeleridir.

Tabloda yer alan değerlendirmelerde en dikkat çekici olgu “sıva, doğrama ve boyama dahil zemin veya duvar kaplamaları” kolunda çalışanların (yüzde 60,7) yevmiyeli statüsünde olmalarıdır. Bu rakama “sıhhi tesisatçı, elektrikçi, saha hazırlığı, inşaatçı ama yukarıdakilerden hiçbiri değil” iş kollarında yevmiyeli çalışan oranları da eklendiğinde yevmiyeli çalışan statüsünde çalışan oranı yüzde 86,5’e yükselmektedir; ilgili sütunun toplamı 107,6 olsa da bizzat şantiyelerde çalışanların yüzde 80’den fazlasının yevmiyeli olduğu hatta aralarında mühendislerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2.5: İnşaat sektöründe istihdamın işteki durum ve iş kollarına göre dağılımı (%)

	Günlük ücret / Yevmiyeli	Maaşlı / ücretli	İşveren	Kendi hesabına
Sıva, doğrama ve boyama dahil zemin veya duvar kaplamaları	60,7	23,7	21,8	45,0
İnşaatla ilgili ancak yukarıdakilerin hiçbiri değil	13,1	18,9	12,6	12,5
İnşaat mühendisliğini de içeren yol, demiryolu veya su projelerinin inşaatı/geliştirilmesi	7,7	13,6	12,6	5,8
Sıhhi tesisatçı veya elektrikçi	7,0	11,7	7,6	17,5
Sondaj dahil yıkım ve saha hazırlığı	5,7	5,7	6,7	3,3
İnşaat mühendisliğini de içeren bina projelerinin inşaatı/geliştirilmesi	5,7	23,2	33,6	18,3
İnşaat veya yıkım ekipmanlarının kiralınması	5,0	5,5	5,9	3,3
Proje bazlı çalışan firmalar /müşavirlik hizmetleri	2,7	11,3	21,8	7,5

İnşaatçı çalışanların ne kadarının çıraklıktan yetiştiği, mesleki eğitim alıp almadıkları, özellikle işteki durum ve yaş ayrımında, elaman tedariki sorununun irdelenmesinde dikkate alınması gereken bilgilerdir.

Aşağıdaki ilk tabloda (Tablo 2.6) işteki durum itibarıyla inşaatçı çalışanların ne kadarının çıraklık ve mesleki eğitim aldıkları, ikinci tabloda da herhangi bir eğitim almış olanların yaş gruplarına göre dağılımı yer almaktadır. İlk gözlem, yevmiyeli ve kendi hesabına çalışanların büyük bir bölümünün çıraklık dahil genelde mesleki eğitim almış olmasıdır. Yevmiyelilerin yüzde 38,3'ü sadece çıraklık yapmış, yüzde 6'sı sadece mesleki kurslara katılmış, yüzde 47,3'ü de hem çıraklık yapmış hem mesleki kurslara gitmiştir.

Toplamda yevmiyelilerin yüzde 91,6'sı mesleki eğitim almıştır. Kendi hesabına çalışan kesimde de hem dağılım ve hem toplam bakımından çok benzer bir durum vardır; bu kesimin yüzde 85'i mesleki eğitim sahibidir.

Maaşlı/ücretli kesimde durum farklıdır: Toplam eğitilmiş oranı yüzde 64,6'dır. Bu kesimde yüksek okul ve üniversite mezunu beyaz yakalılarının yoğunluğu göz önüne alındığında, salt mavi yakalılarının da diğer iki kesime çok benzer bir eğitime sahip oldukları kolaylıkla kestirilebilir.

Tablo 2.6: İşteki durum ayrımında çıraklık/mesleki eğitim alanlar (%)

	Yevmiyeli	Maaşlı/ücretli	Kendi hesabına
Sadece inşaatta çıraklık	38,3	23,5	32,5
Sadece kalfalık/ustalık için MEB ve benzeri diğer kurslar	6,0	14,2	6,7
Her ikisi de	47,3	26,9	45,8
Hiçbiri	8,4	35,4	15

Tablo 2.7’de eğitim alanların yaş gruplarına göre dağılımları görülmektedir. Yevmiyeli ve kendi hesabına çalışan kesimlerde eğitimlilerin yaşları çok benzer bir dağılıma sahiptir. En çarpıcı sonuç 18-24 yaş grubunun payının 55-64 yaş grubundan daha düşük olmasıdır; yevmiyelide yüzde 7’ye yüzde 8,8; kendi hesabında yüzde 4,9’a yüzde 8,8 şeklindedir. Bu bulguyu genç kuşakların inşaattan giderek uzaklaşmakta olduklarının dolaylı bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Ortalama yaş yaklaşık bir hesapla yevmiyelide 39,5 kendi hesabında 40,5’tir. Bu sonuç da inşaatta özellikle şantiyelerde işgücünün yaşlanmakta olduğunun bir diğer göstergesidir.

Tablo 2.7: Eğitim alanların yaş gruplarına göre dağılımı (%)

	Yevmiyeli	Maaşlı/ücretli	Kendi hesabına
18-24	7,0	11,7	4,9
25-34	30,8	33,1	26,5
35-44	32,6	25,6	37,3
45-54	20,9	20,6	22,6
55-64	8,8	8,9	8,8

iii) İşin nasıl bulunduğu ve seçme nedenleri

Ankette istihdamda olanlara halen çalıştıkları işi hangi kanaldan buldukları sorulmuştur. Tablo 2.8’de inşaat ve diğer sektörler ayrımında bu kanallar ve ne ölçüde kullanıldıkları yüzde olarak gösterilmektedir. En dikkat çekici bulgu inşaatta işin yüzde 52,5 oranında “Akraba, eş, dost aracılığıyla” bulunmuş olmasıdır; inşaatta çalışanların yarıdan fazlası işlerini bu kanaldan bulmuşlardır. Diğer sektörlerde bu kanaldan iş bulma oranı yüzde 31,1’dir. Arada önemli bir fark söz konusudur; Türkiye’de işlerin hala büyük ölçüde tanıdıklar vasıtasıyla bulunuyor olması, ayrıca not edilmeye değer bir bulgudur.

“İş ilanlarına cevap vermek”, “İşverene/Firmaya doğrudan başvuru yaparak” kanallarının kullanımı ise inşaatta oldukça düşüktür. Diğer taraftan, “Atama yoluyla/ KPSS vb. diğer sınavlarla” kanalının inşaatta neredeyse hiç kullanılmıyor olması normal karşılanabilir. Ama “Bir eğitim veya öğretim kurumu, staj yapılan yer veya önceden çalışılan iş yeri aracılığıyla” kanalının diğer sektörlerde göre çok az kullanılıyor olmasının (yüzde 1,8’e yüzde 7) inşaatta istihdamın süreksizliğinin bir sonucu olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir.

Kendi hesabına çalışanların payının inşaat ve diğer sektörlerde (ortalama) hemen hemen eşit olması nedeniyle (Tablo 2.4) “Kendi işimiz/aile işletmesi” kanalının kullanım oranının da hemen hemen eşit olması beklenen bir sonuçtur. İŞKUR’un ve özel istihdam ofislerinin inşaatta neredeyse hiç kullanılmıyor olması da ayrıca not edilmelidir.

Tablo 2.8: Mevcut işin hangi kanaldan bulunduğu (%)

	İnşaat	Diğer Sektörler
Akraba, eş, dost aracılığıyla	52,5	31,1
Kendi işimiz/aile işletmesi	23,3	23,5
İş ilanlarına cevap vererek (kariyer siteleri vb)	7,0	12,3
İşverene/Firmaya doğrudan başvuru yaparak	6,3	10
Atama yoluyla / KPSS vb diğer sınavlarla	0,3	7,1
Bir eğitim veya öğretim kurumu, staj yapılan yer veya önceden çalışılan iş yeri aracılığıyla	1,8	7,0
İş teklifi işverenden geldi	7,6	5,0
Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aracılığıyla	0,8	3,1
Özel istihdam ofisleri aracılığıyla	0,2	0,
Diğer	02	0,4

Ankette istihdamdakilere işi hangi kanaldan bulduklarının yanı sıra işi seçme nedenleri de sorularak (Tablo 2.9) ankette yer alan 11 adet seçeneğin içinden kendilerine uyan nedenleri belirtmeleri istenmiştir. Belirtilmesi gereken ilk iki husus, seçeneklerin yüksek oranda işaretlenmesi (yüzde 47,3 ile yüzde 75,5 arasında) ve inşaat ile diğer sektörler arasında farkların sınırlı olmasıdır. “Uzmanlaşma fırsatı veya kariyer beklentisi/terfi imkânları”, “İyi bir maaş veya gelir sunması” ile “Yaratıcı olma fırsatı” nedenleri arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bu noktada “Diğer” sütununda yer alan rakamların ortalamaları yansıttığını, bazı sektörlerde bu üç nedenin daha yüksek, bazılarında ise daha düşük oranlara sahip olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bununla birlikte inşaat işinin yaratıcı olma fırsatı verdiğini söyleyenlerin oranının yüksekliği (yüzde 61,6) de not edilmeye değerdir.

Tablo 2.9: İş seçme nedenleri (%)

İş seçme nedenleri	İnşaat	Diğer
Uzmanlaşma fırsatı veya kariyer beklentisi/terfi imkânları	59.1	60.4
İyi bir maaş veya gelir sunması	67.0	66.2
İyi bir çalışma ortamı sunması	67.7	75.5
Bağımsız çalışma ve/veya kendi işini yürütme fırsatı	66.4	58.4
Yaşadığınız yere yakın olması	66.7	69.2
Esnek çalışma saatleri	60.8	57.4
İstikrar ve güvenlik sunması	63.4	72.7
Yaratıcı olma fırsatı	61.6	60.4
İtibarlı, etik çalışan bir firma olması	68.0	73.5

İşte çalışan tanıdığınız olması	62.5	47.3
Sahip olduğunuz tek seçenek olması / başka iş-teklif olmaması	56.8	49.0

Not: Oranlar, ilgili seçeneğe evet diyenlerin oranını gösterir.

Yüksek olmasa da farkların kendini gösterdiği iş seçme nedenlerini, farkın inşaatın lehine ve aleyhine olduğu iki grupta toplayarak ele almak mümkündür. Farkın inşaatın lehine olduğu dört neden söz konusudur:

- “Bağımsız çalışma ve/veya kendi işini yürütme fırsatı”,
- “Esnek çalışma saatleri”,
- “İşte çalışan tanıdığınız olması” ve
- “Sahip olduğunuz tek seçenek olması/başka iş veya teklif olmaması”.

Rapor kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler bağımsızlığın ve esnekliğin daha ziyade kendi hesabına çalışan ustalara özgü olduğuna işaret etmektedir. Aşağıda yapılan görüşmelerdeki konu hakkında tespitlere yer verilmiştir:

“Memnuniyet duyduğum tarafları şöyle, başımızda kimse yok, amir memur gibi. Ondan sonra hani kafamıza göre, böyle belli bir saatimiz yok. Kafamıza göre çayımızı içiyoruz, yemeğimizi yiyoruz. İşte işi belli bir saatte bırakıyoruz işimiz bitince.” (Elektrik ustası, DG 64)

(Görüşme 61, İnşaat aktif çalışan) “Yani kendi işimiz. İsteddiğimiz zaman geliyoruz. İstedğimiz zaman gidiyoruz. ... Memnunuz yani.” (Parke ustası, DG 61)

(Görüşme 83, şu an işsiz, önceki işindeki durumu anlatıyor) “Mesela bir iş yerinin cam montajı var ya da diyelim bir inşaatın pimapen doğramaları kesilecek. Her dakika başınızda patron yok. Kendi kendinizin patronusunuz, işveren ofiste. Bütçeyi ona götürüyorsunuz. Yapılan işi söylüyorsunuz. Sahada hep yalnızsınız. Arkadaşlarınız var. Altınızda şirket arabası var. Zaman olarak 15-16 saat çalışıyoruz ama ya işte saat 12 oldu, hadi yemek yiyeceğiz ya da ikindi 5 çay. Öyle bir şey yok. Karnımız acıktı mı saat 11'de de yemeğe giderdik, 3'te de giderdik. O yönden rahat.” (PVC Cam Montaj Operatörü, DG 83)

Yukarıda konu hakkında görüşleri aktarılan montaj operatörünün de işaret ettiği gibi iş ekiplerinin yakın tanıdık ya da akrabalarından oluşması inşaatçı çalışmanın olumlu yanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu seçenekte inşaatın lehine fark oldukça yüksektir.

Seçme nedeni olarak “Tek seçenek/başka teklif olmamasının” inşaatta 7,8 yüzde puan daha yüksek olması, üzerinde durulmaya değer bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Van’lı bir duvar ustasının iş hayatı öyküsü bu seçeneksizliği çok güzel anlatmaktadır:

“Sektöre başlamam asla kendi isteğimle olmadı... Van'da maalesef iş durumları sıkıntı olduğu için tarım vardı. Tarım artık mazotların pahalılaşması, gübreler zamlar gelmesi... Hayvancılık yapıyorduk. Şimdi tarım yapamayınca bu sefer hayvancılık da ölüyor. Hayvancılık sonuçta yem vermen lazım, ekin falan biçmen lazımdı. Valla hayvancılık da bitti. Okula baktık. Mesela okulda bir sürü arkadaşım vardı. Daha abilerim falan büyükler... Okuyorlardı, zor, zahmet şartlarda. Mezun olduktan sonra zaten iş bulamıyorlardı. Hala da bulamayanlar var. Bu nedenle de maalesef şu şantiyelere düştük.” (Duvar ustası, DG 39)

Farkın inşaatın aleyhine olduğu seçme nedenlerine gelindiğinde ise; bunlar,

- “İyi bir çalışma ortamı sunması”,
- “Yaşadığınız yere yakın olması”, İstikrar ve güvenlik sunması” ve
- “İtibarlı, etik çalışan bir firma olmasından” oluşmaktadır.

Yaşanılan yere yakınlığın inşaatta daha az işaretlenmesi normal ama farkın düşüklüğü (2,5 yüzde puan) dikkat çekicidir. En yüksek fark ise iş istikrarı ve güvenliğinde karşımıza çıkmaktadır.

“Pis iş, zor iş. Sigortasını yaptırmıyorlar, iş güvenliğini sağlamıyorlar, yemeğini vermiyorlar. ... Ya sıkıntılar var, çekidüzen yok yani işte. Çünkü adam 3 ay burada çalışıyor, 1 ay orada çalışıyor, 3 gün orada çalışıyor.” (Firma yetkilisi inşaat mühendisi, DG 4)

Çalışılan firmanın itibarlı, etik olmasında inşaatın aleyhine fark %5,5 puandır. İyi bir çalışma ortamı sunması konusunda ise fark %8,2 puandır. Aşağıda paylaşılan görüş taşeron firmalara yönelik bir değerlendirme olsa da, taşeronluğun sektördeki yaygınlığının genel kanaati de olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

“Taşeron firmalar eleman bulamamaktan dert yanıyorlar... O da neden kaynaklanıyor? İşte dediğim gibi yani burada adam çalışıyor, ücretini ödemiyorlar. Atıyorum, iki ay ücreti alamıyor, adam çıkıyor gidiyor. Gittiği yerde de belki bu şekilde anlatıyor. Yani işte inşaat sektöründe

maaşlar yatmıyor falan diye belki orada çevresine söylüyor. Bu nedenle de eleman bulmakta zorlanıyorlar.” (İnşaat sektöründe puantör, DG 26)

iv) İşten memnuniyetsizlik ve başka iş arama

Yapılan işten duyulan memnuniyetsizliğin ve bunun nedenlerinin bulunulan sektör itibarıyla sorgulanması bu araştırmanın önemli bir konusudur. Anket ve derinlemesine görüşmelerde bu konuya geniş bir yer verilmiştir. Sırasıyla işten memnuniyetsizliğin yaygınlığı ve nedenleri sektörler ve işteki duruma göre kıyaslamalı olarak ele alınacak, ardından bu memnuniyetsizliğin yeni bir iş aramaya teşvik edip etmediği incelenecektir.

Tablo 2.10 “Çalıştığınız işten genel olarak memnun musunuz?” sorusuna “Hayır” cevabını verenlerin oranlarını göstermektedir. En yüksek memnuniyetsizlik oranı yüzde 24,6 (çalışanların yaklaşık dörtte biri) olup, bu oranlar inşaat ile tarım sektörlerine aittir. Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerden oluşan hizmetlerde de memnuniyetsizlik oranı oldukça yüksektir. En düşük oranlar ise kamu ile mali kurumlar, mimarlık ve mühendislik gibi ağırlıklı olarak masa başı beyaz yaka çalışanlardan oluşan faaliyet kollarındadır.

Tablo 2.10: Sektörler itibarıyla çalışılan işten memnuniyetsizlik (%)

İnşaat	24,6
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	24,6
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	21,6
Sanayi (Madencilik/ İmalat Sanayi/ Elektrik, gaz ve su)	19,6
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	19,2
Kamu Yönetimi ve savunma / Eğitim /Sağlık /Kültür ve Spor /Diğer	16,5
Mali kurumlar/Sigortacılık/Gayrimenkul Faaliyetleri/Mimarlık ve	15,2

İşten memnuniyetsizlik oranları sektörlerle beraber işteki durum ayrımında ele alındığında ortaya oldukça öğretici bir görünüm çıkmaktadır (Tablo 2.11). En yüksek oranlar beklenebileceği gibi yevmiyeli kesimdedir. İlk sırada inşaat sektörünün aksine, yüzde 44'lük memnuniyetsizlik oranıyla ulaştırma, haberleşme, depolama yer almaktadır. İnşaat sektörü yüzde 38,9 ile ikinci sıradadır. Onu yüzde 38,5 ile sanayi yüzde 36,3 ile toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller takip etmektedir. Tarım ise yüzde 33,3 ile dördüncü sıradadır. Maaşlı/ücretli kesime gelindiğinde memnuniyetsizlik oranlarında büyük çapta azalış dikkat çekicidir. Bu kesimde ise yüzde 20 ile inşaat ilk sıradadır. Sanayi ile ticaret, lokanta, oteller yüzde 19,2 ve 18,5 ile bu kesimde inşaat çok yakın konumdadırlar. Ulaştırmanın yevmiyeli çalışanları arasında yüzde 44 olan memnuniyetsizlik oranı maaşlı ücretli kesime gelindiğinde yüzde 16,4 ile sınırlıdır.

Kendi hesabına çalışan kesimde en yüksek memnuniyetsizlik oranı yüzde 27,9 ile tarımdadır. Tarımda istihdamın büyük bölümünü oluşturan küçük ve orta büyüklükteki

aile işletmelerindeki çiftçiler kendi hesabına çalışan olarak kayda geçtiklerinden bu sonuç sürpriz değildir. Genel memnuniyetsizlik sıralamasında tarımı ilk sıraya yerleştiren etken de budur. Kendi hesabına çalışan kesimde ikinci sırada yüzde 23,3 ile ticaret yer almaktadır. Bu yüksek oranın, küçük esnaf kesiminde memnuniyetsizliğin yaygın olmasından kaynaklandığı kestirilebilir. Yevmiyeli ile ücretli kesimde birinci sırada olan inşaat, kendi hesabına çalışan kesiminde yüzde 16,7 ile beşinci sıradadır; meslekleri ve uzmanlıkları itibarıyla götürü iş alan ve aranan elamanlardan oluşan bu kesimde memnuniyetsizliğin oldukça düşük olması kayda değerdir.

Tablo 2.11: Çalışılan işten işteki durum itibarıyla memnuniyetsizlik (%)

	Günlük ücret / Yevmiyeli çalışan	Maaşlı / ücretli çalışan	Kendi hesabına çalışan	İşveren
İnşaat	38,9	20,0	16,7	13,4
Sanayi (Madencilik/ İmalat Sanayi/ Elektrik, gaz ve su)	38,5	19,2	8,4	15,7
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	36,3	18,5	23,3	23,5
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	33,3	17,5	27,9	24,1
Kamu Yönetimi ve savunma / Eğitim /Sağlık /Kültür ve Spor /Diğer Hizmetler	22,2	16,6	11,8	17,1
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	44,0	16,4	20,6	18,8
Mali kurumlar/Sigortacılık/Gayrimenkul Faaliyetleri/Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri/Özel Güvenlik faaliyetleri	22,7	16,3	9,9	11,3

İşveren kesimi mercek altına alındığında dikkat çekici bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kesimde memnuniyetsizlik sıralamasında inşaat altıncı (sondan ikinci) sıradadır. İşveren kesimde en yüksek memnuniyetsizlik oranları yüzde 24,1 ve yüzde 23,5 ile tarım ile ticaret, lokanta, otel sektörlerine aittir. Bu iki sektörde yanında birkaç kişi çalıştıran çiftçiler ve esnaf kendilerini kendi hesabına çalışan yerine işveren olarak tanımladıklarından bu sonuç şaşırtıcı olmayabilir. İşten memnuniyetsizliğin hangi sektörlerde ve hangi iş kollarında daha yaygın olduğunu gördükten sonra nedenlerini inşaat ile diğer sektörlerin ortalaması ayırımında ele almak gerekmektedir (Tablo 2.12). Her iki sektörde de memnuniyetsizliğin uzak ara en önemli nedeni, ücret ya da gelirlerin geçinmeye yetmiyor olmasıdır. Bu nedenin işaretlenme oranının inşaatta (yüzde 54,2) diğer sektörlerden (yüzde 62,8) nispeten düşük olması dikkat çekicidir. Ama inşaatta ücretlerin ustalık gerektiren bazı işlerde yüksek olmasının inşaatın cazibe üstünlüğü sağlamasına yetmediği de bir gerçektir. Nitekim “Ağır iş yapıyorum, iş sağlığıma zarar

veriyor” nedeninin inşaat ve diğer sektörlerde işaretlenme oranı sırasıyla yüzde 37,5 ve yüzde 21,1’dir. Kendisiyle görüşme yapılan mavi yakalı iş arayanın bu konuda inşaatı kastederek yaptığı yorum aşağıda aktarılmaktadır:

“Tamam, kazançları güzel, maddi yönden verdikleri ücretler dolgun. Başlıyorlar yani mesela sabah 6’da, akşam 6’ya kadar, 7’ye kadar, 8’e kadar bir öğle yemeği verip bir çay molasıyla yani 14-15 saat çalıştırıyorlar. Sağlam ücretler alıyorlar ama sağlam da alın teri döktükleri için o yönden kaçıyor insanlar.” (DG 83)

Diğer taraftan çalışma saatlerinden memnuniyetsizliğin hemen hemen eşit olması (yüzde 26,7’ye 26,1) ise dikkat çekicidir. Ancak diğer sektörler arasında bu konuda önemli farklar olduğu da unutulmamalıdır. Benzer şekilde iş yerinde huzursuzluk ve uygunsuz davranışlar, terfi etmenin olanaksızlığı, yapılan işin eğitimi alınan mesleğe uygun olmaması gibi memnuniyetsizlik nedenlerinin işaretlenme oranları birbirine çok yakındır. Öte yandan iş yerinin eve uzaklığı (yüzde 14,6’ya 7,1) ile kayıt dışı çalışmanın (yüzde 9,6’ya 4,4) inşaatla daha yaygın şekilde memnuniyetsizliğe neden olduğu görülmektedir. Özellikle ikamet edilen şehrin dışına çıkmanın kolaylıkla kabul edilmediği şu iki alıntıda karşımıza çıkmaktadır:

“Ben evliyim, çocuklarım burada, eşim burada, İstanbul'dayım. İstanbul dışına günübirlik belki olabilir ya da bir gece olabilir. Ama biz işi alınca oradaki inşaatlara gidiyoruz, ne bileyim iş yerlerine gidiyoruz. Üç günü dört günü buluyor. Bu da bende sıkıntı yaptı. Biraz da onun bahanesi oldu yani çıkartmak için patronun.” (DG 83, PVC Cam Montaj Operatörü, işten çıkartılmış, iş arıyor)

“Şehir dışına çıkma muhabbetleri falan çok. Evli insanlar için uygun değil. Gittiğimiz zaman 2-3 hafta kalmak durumunda kalacakmışız. Bu nedenle ben reddettim. Ya şehir içi ya da kalıcı bir iş ise şehir dışı da olur.” (DG 85, Yüksek gerilim teknisyeni, işsiz)

Tablo 2.12: İşten memnuniyetsizliğin nedenleri (%)

	İnşaat	Diğer Sektörler
Aldığım ücret / maaş / yevmiye ya da işten elde	54,2	62,8
Ağır bir iş yapıyorum, iş sağlığıma zarar veriyor	37,5	21,1
Çalışma saatlerimden memnun değilim	26,7	26,1

İş yerim evime uzak, ulaşım çok zaman alıyor	14,6	7,1
İş yerinde huzurlu değilim, kötü/uygunsuz	14,2	15,6
İşimde yükselme, terfi etme olanakları yok	12,5	11,2
Yaptığım iş, eğitimini aldığım mesleğe uygun değil	10,8	10,1
SGK'ya kayıtlı değilim, kayıtlı iş arıyorum	9,6	4,4
Diğer	5,4	6,4

İşinden memnun olmayanların ne kadarının başka bir iş aradığı bilgisi sektörler arasında işgücü hareketliliğinin yoğunluğu hakkında fikir sahibi olmak için önemlidir. Başka iş arayanların bir kısmının sektörü terk etmekten ziyade aynı sektörde firma değiştirmek istiyor olabilecekleri de akılda tutulmalıdır. Ankette işinden memnun olmadığını beyan edenlere başka bir iş arayıp aramadığı sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya “Evet” yanıtını verenlerin oranları sektörler ayırımında Tablo 2.13'te verilmiştir.

Tablo 2.13: İşinden memnun olmayanların ne kadarı başka iş arıyor (%)

İnşaat	62,5
Toptanve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	61,4
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	61,4
Mali Kurumlar / Sigortacılık / Gayrimenkul Faaliyetleri / Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri/Özel Güvenlik Faaliyetleri	60,2
Sanayi (Madencilik/İmalat Sanayi/Elektrik, Gaz ve Su)	59,6
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	51,0
Kamu Yönetimi ve Savunma/Eğitim/Sağlık/Kültür ve Spor/Diğer Hizmet.	50,7

Yukarıda yer alan tabloda da görüldüğü üzere, beklendiği gibi en düşük oran yüzde 50,7 ile kamu sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Tarımda başka iş arama oranı da kamu oranına çok yakındır. Diğer sektörlerde başka iş arama oranlarının dar bir aralıkta (yüzde 59,6 ile yüzde 62,5) kümelendiği de görülmektedir. Tabloya detayda bakıldığında inşaatın yüzde 62,5 ile ilk sırayı aldığı dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan, bu oranları işten memnuniyetsizlik oranları (Tablo 2.10) ile çarparak her sektörde çalışan sayısının ne kadarının firma ya da sektör değiştirmeye karar verdiğini ve başka bir iş bulmak için çaba gösterdiğini görmekte mümkündür. Bu yolla inşaatta çalışanların yüzde 15'inin (yüzde 24,6 x yüzde 62,5) bu durumda olduğunu hesaplanabilir. Bu gösterge bakımından inşaat ilk sıradadır. İkinci sırada gelen ticaret, lokanta ve oteller sektöründe bu oran yüzde 13,3, üçüncü sırada bulunan sanayi ve ulaşımda oran yaklaşık yüzde 11,7'dir. Kısacası, ankete göre inşaat her 100 çalışandan 15'i çeşitli

nedenlerle işinden memnun olmadığı için başka bir iş aramaktadır. Bu olguyu inşaat firma yetkilileri de doğrulamakta ve geçişlerin tek yönlülüğünü vurgulamaktadırlar:

“İnşaata dışarıdan gelen gelirse tarımdan gelir. Yoksa diyelim bir fabrikada çalışan bir adam veya işte konfeksiyonda çalışan adam kolay kolay bu sektöre gelmez. Zaten belli yaştan sonra yapılacak bir iş değil bu. Yani 20’li yaşları aştıktan sonra bu işe gelip bu işi öğreneyim yapayım; zor iş.” (DG 10, Firma yetkilisi müteahhit)

“İnşaat sektöründen başka sektörler geçiş çok ama başka sektörden inşaaata geçiş yok.” (DG 4, Firma yetkilisi inşaat mühendisi)

“Tekstilde çalışan, fabrikada çalışanlar inşaaata gelmezler. Ama inşaaatta çalışanlar şartlardan dolayı fabrikaya gidebiliyorlar.” (DG 8, Firma yetkilisi mimar)

v) İnşaat hakkında görüş ve değerlendirmeler

İnşaat sektörünün işgücü mensupları tarafından nasıl değerlendirildiği, olumlu ve olumsuz yanları konusunda çoğunluğun ne düşündüğü, çalışmak için hangi sektörün en çok tercih edildiği, inşaat sektörünün işgücü temini sorununun encamı ve nedenleri hakkında fikir edinmek için önemlidir. Bu amaçla ankette katılımcılara farklı yönlerden bir dizi soru yöneltilmiştir.

Katılımcılara sektörler ayrı ayrı belirtilerek hangi sektörü inşaaattan daha cazip buldukları sorulmuştur. Sonuçlar Tablo 2.14’te gösterilmektedir. İnşaaata kıyasla cazibesi daha yüksek olan sektör, beklenebileceği gibi kamudur. Katılımcıların yüzde 61,9’u bu sektörü inşaaattan daha cazip bulduklarını beyan etmişlerdir. İnşaaattan nispeten daha yüksek cazibeye sahip diğer sektörler yüzde 54 ile sanayi ve ticaret, lokantalar oteller, yüzde 57 ile mali kurumlar, mühendisliktir. Buna karşılık inşaat, tarım (yüzde 42,3) ile ulaştırma-depolama (yüzde 46,5) sektörlerine kıyasla daha cazip bulunmaktadır.

Tablo 2.14: İnşaat sektörünü aşağıdaki sektörlerle karşılaştırdığınızda, sizce hangi sektör daha cazip?

	Oran

Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	42,3
Sanayi (Madencilik/ İmalat Sanayi/ Elektrik, Gaz ve Su)	54,0
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	54,1
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	46,5
Mali Kurumlar/Sigortacılık/Gayrimenkul Faaliyetleri/Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri/Özel Güvenlik Faaliyetleri	57,0
Kamu Yönetimi ve Savunma/Eğitim /Sağlık/Kültür ve Spor/Diğer Hizmet.	61,9

Not: Belirtilen sektörlerin inşaat sektörüne kıyasla daha cazip olduğunu düşünenlerin oranını gösterir.

Bu bağlamda katılımcılara en çok hangi faaliyet kollarında çalışmak istedikleri sorulmuştur. Sonuçlar işsizler (iş arayanlar) ve potansiyel işgücü (iş aramayan ama çalışmayı arzulayan) için anlamlı olduğundan bu iki kategori detaylı bir şekilde Tablo 2.15'te gösterilmektedir. İnşaatı seçenlerin her iki kategoride son derece düşük oranlara sahip olması çarpıcıdır. Bu oranlar işsizlerde yüzde 11,9, potansiyel işgücünde yüzde 8,8'dir. En çok tercih edilen sektör, tahmin edildiği gibi kamudur.

İnşaatın hemen hemen sanayi kadar tercih edildiği, ulaştırma, haberleşme ve depolamadan ise önemli ölçüde daha fazla tercih edildiği not edilmeye değerdir. Mali kurumlar, sigortacılık mühendislik faaliyet kolunun düşük oranda tercihi büyük olasılıkla bu faaliyetlerin yükseköğrenim diploması gerektirmesi, işsizlerin ve potansiyel işgücü mensuplarının küçük bir kısmının bu diplomaya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.15: En çok çalışmak istenilen faaliyet kolları (%)

	Potansiyel İşgücü	İşsiz
Kamu Yönetimi ve Savunma / Eğitim /Sağlık /Kültür ve Spor /Diğer Hizmet	29,9	28,4
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	14,6	14,9
Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	19,1	14,4
İnşaat	8,8	11,9
Sanayi (Madencilik/ İmalat Sanayi/ Elektrik, Gaz ve Su)	10,0	9,3

Mali Kurumlar/Sigortacılık/Gayrimenkul Faaliyetleri/Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri/Özel Güvenlik Faaliyetleri	7,2	8,5
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	5,9	8,3
Hiçbiri	4,4	4,3

Bu soruya bağlı olarak çalışmak istenilen faaliyet kolunun cazibesinin kaynakları da öğrenilmek istenmiş ve bu amaçla tercihin muhtemel nedenleri tek tek belirtilerek katılımcıya katılıp katılmadığı sorulmuştur.

Sonuçlar inşaat ve diğer sektörler (ortalama) ayrımında Tablo 2.16’da gösterilmiştir. İlk ilginç gözlem, tercih nedenlerinin her birinde inşaat ile diğer sektörler arasında farkların oldukça sınırlı olmasıdır. Diğer ifadeyle inşaat tercihinde, diğer sektörler ortalamasına kıyasla bariz bir şekilde öne çıkan bir neden yoktur.

Tablo 2.16: Çalışmak istediğiniz sektörün size cazip gelmesinin nedenleri nelerdir?

	İnşaat	Diğer Sektörler
İyi bir maaş veya gelir sunması	86,9	82,0
Bağımsız çalışma ve/veya kendi işini yürütme fırsatı	83,8	79,0
İtibarlı, etik çalışan bir firma olması	83,3	83,1
Yaratıcı olma fırsatı	81,8	80,4
İyi bir çalışma ortamı sunması	80,3	86,2
Yaşadığınız yere yakın olması	76,8	74,8
Esnek çalışma saatleri	75,9	76,6
İstikrar ve güvenlik sunması	75,7	83,4
Uzmanlaşma fırsatı veya kariyer beklentisi/terfi imkânları	75,4	75,7
İşte çalışan tanıdığınız olması	65,9	52,1
Sahip olduğunuz tek seçenek olması/başka iş veya teklif olmaması	56,2	47,0

İnşaat sektörüne yönelik bu genel saptamaları takiben ankette tüm katılımcılara inşaat sektörüne ilişkin bir dizi ifade sunulmuş ve bunlara katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bulgular Tablo 2.17’de gösterilmektedir. Bu bulgular değerlendirilirken katılımcıların çok

büyük kısmının işgücüne dahil (çalışan ya da iş arayan) erkeklerden oluştuğunun göz önünde tutulması gerektiğini hatırlatmak gerekir. Bulguların değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bir diğer husus da “İnşaat sektöründeki işler ve kariyerler hakkında oldukça bilgi sahibiyim” ifadesine (Tabloda yer almıyor) katılımcıların yüzde 19,3’ünün “Katılıyorum” yüzde 41,6’sının “Katılmıyorum” demiş olmasıdır. Dolayısıyla katılımcıların yüzde 60’a yakın bir kısmı inşaat sektörüne dair oldukça bilgi ya da kısmen bilgi sahibidir.

“İnşaat sektörü iş güvenliği sunar; İnşaat sektöründe kariyer ilerlemesi için fırsatlar vardır; İnşaat sektöründe esnek saatlerde çalışılabilir, Ülke genelinde inşaat sektöründe çok sayıda iş fırsatı bulunmaktadır; İnşaat sektöründe iyi bir maaş kazanılabilir” gibi ifadelerin her birinde “Katılmıyorum” diyenlerin oranı “Katılıyorum” diyenlerin oranından daha yüksektir.

En büyük fark, “İnşaat sektöründe iyi bir maaş kazanılabilir” ifadesindedir: Yüzde 69,8 “Katılmıyorum” derken sadece yüzde 8,5 katıldığını beyan etmiştir. Farkın bu kadar büyük olmasının bir nedeni, genelde iyi bir maaş kazanılmadığının düşünülmesinden olabilir. Yine de bu bulgu, inşaat sektörünün ücret ve maaş seviyeleri itibarıyla diğer sektörlerden daha büyük bir cazibeye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. İkinci en büyük fark (yüzde 10,8’e 64,0) “Ülke genelinde inşaat sektöründe çok sayıda iş fırsatı bulunmaktadır” ifadesindedir.

“İnşaat sektöründe kariyer ilerlemesi için fırsatlar vardır; İnşaat sektöründe esnek saatlerde çalışılabilir” ve “İnşaat sektöründeki işler çok mevsimsel ve istikrarsızdır” ifadelerinde farklar bu ölçüde büyük değildir. Ayrıca yüzde 40 civarında katılımcının bu iki ifadeye dair fikir beyanında bulunmadığı not edilmelidir.

En düşük fark (yüzde 25,1’e 31) “İnşaat sektörü iş güvenliği sunar” ifadesindedir. Bu konuda katılımcıların yüzde 45’i fikir beyan etmemiştir. Bu bulgu, inşaat sektörünün iş güvenliği açısından, kamuoyunda gözlemlenen genel algının aksine, diğer sektörlerden bariz şekilde ayrılmadığının karinesi olarak düşünülebilir.

Tablo 2.17: İnşaat sektörüne dair genel bir değerlendirme

İnşaat sektörü ile ilgili aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katılıyorsunuz?	Katılıyorum	Katılmıyorum
İnşaat sektörü iş güvenliği sunar	25.1	31
İnşaat sektöründe kariyer ilerlemesi için fırsatlar vardır (terfi, maaş artışı vb.)	19	42.7
İnşaat sektöründe esnek saatlerde çalışılabilir	18.6	41.7
İnşaat sektöründeki işler çok mevsimsel ve istikrarsızdır	12.3	57
İnşaat sektöründe çalışmak dışarıda çalışmayı gerektirir	11.5	60.9
Ülke genelinde inşaat sektöründe çok sayıda iş fırsatı bulunmaktadır	10.8	64
İnşaat sektöründe fazla sayıda yabancı işçi çalışmaktadır	9.9	61.3

İnşaat sektöründe iyi bir maaş kazanılabilir	8.5	69.8
İnşaat sektöründe çalışmak için bedensel olarak güçlü olmanız gerekir	8	73
İnşaat sektöründe erkeklerin çalışması daha uygundur	6.8	77.7

“İnşaat sektöründeki işler çok mevsimsel ve istikrarsızdır” ile “İnşaat sektöründe çalışmak için bedensel olarak güçlü olmanız gerekir” gibi olumsuz nitelikli ifadelere katılmayanların oranının katılanların oranının bir hayli üzerinde olması dikkat çekicidir.

İşlerin mevsimsel ve istikrarsız olduğuna katılanların oranı yüzde 12,3, katılmayanların oranı yüzde 57'dir. Bu bulgu da inşaat sektörüne ilişkin bir diğer olumsuz kanaati yansıtmaktadır. İnşaat işlerinin bedensel güç gerektirdiğine sadece yüzde 8 katılırken, yüzde 73 katılmadığını beyan etmiştir. Ayrıca bu konuda fikir beyan etmeyenlerin oranı da yüzde 19'dan ibarettir. İlk bakışta bu sonuç oldukça şaşırtıcı gelebilir. Ancak bazı derinlemesine görüşmelerde yeni teknolojiler sayesinde inşaatta bedensel gücün nasıl giderek gerekli olmaktan çıktığına dair yapılan net ve ayrıntılı açıklamalar bu sonucun o kadar da şaşırtıcı olmadığını göstermektedir:

“Eskiden, mesela bundan 40 yıl önce betonu elle yapıyorduk. Şu anda hazır beton döküyoruz... Malzemeyi beşinci kata elle taşıyorduk, şimdi vinçle taşıyoruz” (DG 4, İnşaat mühendisi firma yetkilisi)

“Biz önce duvarları kırıyorduk (elektrik kabloları döşemek için). Böyle çekiçle kablonun, boruların geçeceği yerleri çekiçle tek tek kırıyorduk. Şimdi kanal açma makinesi var. ... Eskiden yukarıya çıkmak için iskeleler kuruyordun, şimdi elektrikli iskele var. Düğmeye basıyorsun, iskele çıkıyor iniyor... Eskiden mesela eşyaları kabloyu çek çek çek. Şimdi kablo makarası var. Traktörün arkasına kablo makarayı koyuyorsun, rahat rahat çekiyor. Eskiden pabuç pensesi ile sık sık sık. Şimdi hidrolik var. Düğmeye basıyorsun, pabucu sıkıyor. Yani her şeyin bir kolaylığı çıkmış. Teknoloji geliştikçe insanlar da rahatlıyor” (DG 20, Elektrik ustabaşı)

“Mesela yükleme kaldırma işleri eskiden kol gücüyle yapılırken şu an neredeyse yüzde 80'i makinelerle yapılıyor. Yine delme işleri, ölçü işleri büyük bir oranda makinelerle yapılıyor. Hatta yeni yeni sıva işlerinin makineyle yapıldığına tanık oluyoruz ve ilerleyen aşamalarda daha da fazla olur. Gene mesela ben çatı kaplama ustasıydım, metal çatı

robotlarla yapılıyor yani. Hem daha iyi iş çıkıyor ayarını düzgün yapınca, hem de daha hızlı yapabiliyor." (DG 32, Çatı ustası, sendika temsilcisi)

Kamuoyunda yaygın kanaati yadsıyan bir diğer bulgu da yabancı işçilerle ilgilidir. "İnşaat sektöründe fazla sayıda yabancı işçi çalışmaktadır" ifadesine yüzde 8 katılırken, yüzde 73 bu görüşe katılmamaktadır. Pek çok derinlemesine görüşmede, her ne kadar kayıt dışı çalışmanın yarattığı sorunlar önemsense de yabancı işçilerin inşaatta yaşanan işgücü darlığı sorununu önemli ölçüde hafiflettiği ifade edilmiştir (Bkz. "İnşaat sektöründe göçmen işçi istihdamı" alt bölümü). Dolayısıyla ifadede yer alan "fazla sayıda" ibaresinin bu sonucu sağladığı düşünülebilir.

vi) İnşaat sektöründe olmayanların inşaat sektörüne olan ilgisi, inşaat sektöründe çalışanların sektöre olan bağlılığı

Hâlihazırda inşaat sektöründe çalışanların sektöre olan bağlılıkları da araştırmamız için önemlidir. Derinlemesine görüşmelerden inşaat sektöründe işin sıklıkla geçici görüldüğünü biliyoruz. Bu, sektör içinde iş değiştirmekten farklı bir durumdur. Keza derinlemesine görüşmelerden bilhassa yevmiyeli çalışanların, daha yüksek ücret buldukları şantiyelere gittikleri anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda ise sektörden ayrılmayı düşünenler yer almaktadır. Sektörde bir süre çalıştıktan sonra tecrübe kazanan işçinin sektörden ayrılması sektördeki işçi verimliliğini aşağı çekmektedir. Zira bu kişilerin yerlerini daha önce sektörde çalışmamış, dahası yine inşaat sektörünü geçici olarak gören kişiler doldurmaktadır. Tablo 2.18'de işteki durumuna göre çalışanların sektörden ne sıklıkta ayrılmayı düşündükleri bilgisi yer almaktadır.

Beklendiği gibi sektörden ayrılmayı en çok düşünen grup yevmiyeli çalışanlardır. Yevmiyelilerin yüzde 26,5'i sürekli, yüzde 21,8'i ise sık sık sektörden ayrılmayı düşünmektedir. Yevmiyeli çalışanların yarıya yakını (yüzde 48,3) inşaattan ayrılmayı düşünmektedir. Bunlara "Bazen" cevabını verenleri de eklersek ayrılma eğiliminde olanların oranı yüzde 66,4'e yükselmektedir. Bu soruya "Hiç düşünmedim" yanıtını veren yevmiyeli çalışan oranı yalnızca yüzde 22,1'dir. Ücretli, işveren ve kendi hesabına çalışanlarla kıyaslandığında bu oran ciddi derecede düşüktür. Zira ücretlilerin yüzde 30,3'ü, işverenlerin yüzde 39,5'i, kendi hesabına çalışanların ise yüzde 40,8'i "Hiç düşünmem" yanıtını vermiştir. İşverenlerin yaklaşık yüzde 48'inin ayrılmayı "Her zaman, "Sık sık" ve "Bazen" düşünüyor olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bu yüksek oran bir bakıma sektörde karşılaşılan sorunların neden olduğu bezginliğin sonucu olabilir.

Bu bağlamda inşaat mühendisi bir firma yetkilisinin deneyimlerinden yola çıkarak aktardığı ayrılma vakaları bir hayli aydınlatıcı:

“İşçiler bizden genelde diğer sektörlere geçer. Yani ağır gelir ... ve başka bir iş bulunca geçer. Bizim mesela çok iyi bir kalıpcı ustamız vardı, kulakları çınlasın, bir özel şirkette patronun şoförlüğü işini buldu, oraya gitti. Bizden gider. Bize gelmez. ... Hem bedenen çalışıyor hem kafayla çalışıyor. Kalıpcı ustası kafasını kullanmak zorunda zaten. Proje okuyacak. Bedenen de çalışacak. Demirci de öyle, daha ağır çalışıyor. Dolayısıyla bizim sektör zaten işgücü olarak ağır sektörlerden bir tanesi.” (DG 3, Firma yetkilisi inşaat mühendisi)

Tablo 2.18: İnşaattan ayrılmak hangi sıklıkla düşünülüyor (%)

	Günlük ücret / Yevmiyeli	Maaşlı / ücretli	İşveren	Kendi hesabına
Her zaman düşünüyorum	26,5	17,5	15,1	15,0
Hiç düşünmedim	22,1	30,3	39,5	40,8
Bazen düşünürüm	21,8	22,1	26,1	19,2
Sık sık düşünürüm	18,1	9,2	6,7	8,3
Nadiren düşünürüm	10,4	17,5	11,8	14,2
Fikrim yok/Bilmiyorum	1,0	3,4	0,8	2,5

Sektörden ayrılmayı düşünenlere bunun nedenleri de sorulmuştur. Bu amaçla bir dizi muhtemel neden okunmuş ve aralarından bir veya daha fazla seçim yapmaları istenmiştir. Sonuçlar Tablo 2.19’da gösterilmiştir. Burada başı yüzde 31,4 ile “Ücretin tatmin edici olmaması” yanıtı çekerken, onu yüzde 30,7 ile “İş/yaşam dengesinin iyileştirilmesi” isteği ile yüzde 23,7 ile “Daha kısa saatler çalışma” isteği takip etmektedir. İşten memnun olmama nedenleri ile büyük bir paralellik söz konusudur.

Tablo 2.19: İnşaat sektöründen ayrılma düşüncesinin nedenleri (%)

Ücret tatmin edici değil	31,4
İş ve ev arasındaki mesafe uzun	10,0
Terfi/kariyer fırsatları yok	12,0
Daha uzun saatler çalışmak istiyorum	7,7
Daha kısa saatler çalışmak istiyorum	23,7
İş/yaşam dengemi iyileştirmek istiyorum	30,7
Mesleğimi değiştirmek istiyorum	13,6
Sektör değiştirmek istiyorum	17,6

İnşaatın ne ölçüde çalışılmak istenen bir sektör olduğunu tespit edebilmek için inşaat dışında çalışanlara, iş arayanlara ve potansiyel işgücü mensuplarına “İnşaatta çalışmayı düşünür müsünüz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya “Evet” yanıtı verenlerin oranları Tablo 2.20’de yer almaktadır. Tahmin edilebileceği gibi bu soruya en çok işsizler “Evet” yanıtı vermişlerdir (yüzde 38,3).

Potansiyel işgücü mensuplarının ise yüzde 29,5’i “Evet” yanıtı vermiştir; bu oran da küçümsenmeyecek düzeydedir. Halen başka sektörlerde istihdamda olanlar arasında ise bu soruya “Evet” yanıtı verenlerin oranı nispeten düşüktür. Bu sorunun hiçbir şart ve koşul ileri sürülmeksizin sorulduğuna dikkat edilmelidir. Zira derinlemesine görüşmeler, çalışma şartları iyileştirilirse inşaatta çalışmayı düşünenlerin artacağına, en azından çalışanların daha az oranda sektörden ayrılmak isteyeceklerine işaret etmektedir.

Tablo 2.20: İnşaatta çalışmayı düşünenler (%)

İşsiz	38,3
Potansiyel İş Gücü	29,5
İstihdamda	19,4

İnşaatta çalışmak isteyenlerin işgücü piyasası durumuna göre oranları bölge ayrımında Tablo 2.21’de gösterilmektedir. Bölgesel farklar işgücü piyasası durumuna göre büyük farklılıklar göstermektedir. İstihdamda olanlar için en yüksek oran ile en düşük oran arasında yaklaşık 8 puanlık fark bulunurken işsizlerde bu fark 32 puana, potansiyel işgücünde ise 28 puana çıkmaktadır. İşsizler arasında bazı bölgelerde her iki kişiden biri (Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Doğu Marmara, Güneydoğu Anadolu) inşaatta çalışmak isterken bazı bölgelerde bu oran dörtte bire düşmektedir (İstanbul ve Batı Marmara). Doğu, Orta Anadolu ve Karadeniz hem kişi başı en düşük gelirlere sahip hem de geleneksel olarak inşaatı işgücü sağlayan bölgelerdir. Ülke ortalamasının üzerinde kişi başı gelire sahip nispeten sanayileşmiş/gelişmiş Batı ve Akdeniz bölgelerinde inşaatta çalışma isteği ise daha azdır. Bu saptamalardan hareketle sosyal-ekonomik gelişmişlik arttıkça bölge insanının inşaat sektöründe çalışma fikrine mesafesinin de arttığı söylenebilir.

Tablo 2.21: Bölge ve işgücü piyasası durumunda ayrımında (ayrımı durumunda) inşaatta çalışmayı düşünenler (%)

Bölge	İstihdam	Pot. İş	İşsiz	İş Gücü
Kuzeydoğu Anadolu	22.6	50.0	53.6	20.8
Ortadoğu Anadolu	22.5	26.9	49.2	14.5
Doğu Marmara	18.4	26.7	46.8	10.6
Güneydoğu	21.8	32.8	45.3	9.1

Ege	18.7	28.0	42.9	12.4
Batı Karadeniz	22.7	17.7	40.7	14.0
Akdeniz	16.5	29.7	38.0	12.3
Orta Anadolu	24.1	23.5	37.5	12.5
Doğu Karadeniz	23.1	38.8	34.5	11.8
Batı Anadolu	18.2	32.1	31.4	18.8
İstanbul	18.5	28.7	26.4	6.9
Batı Marmara	18.9	26.4	25.8	5.8
Toplam	19.4	29.5	38.3	11.6

“İnşaat sektöründe çalışmayı düşünür müsünüz” sorusuna “Evet” yanıtını verenlere devamında bunun nedeni sorulmuştur. Katılımcıların birden fazla yanıt verebildikleri bu soruda en öne çıkan yanıt “İyi bir maaş veya getiri sunması” seçeneği olmuştur (Tablo 2.22). Diğer taraftan, sektörden ayrılmayı düşünenlerin neden olarak ileri sürdükleri ilk seçenek de ücret olarak karşımıza çıkmaktadır. Aradaki fark anlamlıdır. İşsizlerin, potansiyel işgücünün ve istihdamdakilerin arasında inşaatta çalışmayı düşünenlerin yaklaşık üçte ikisi, inşaatta diğer alternatiflere göre daha yüksek ücretler kazanabileceklerine inanmaktadır. İnşaattan ayrılmayı düşünenler ise çok daha düşük bir oranda ayrılma nedeni olarak ücret yetersizliğini göstermektedirler.

İnşaatın ikinci sıradaki tercih nedeni “İş bulma imkânının yüksekliği”dir. Üçüncü neden ise “Tek seçenek olması”dır. Onları yüzde 12 ile “Uzmanlaşma fırsatı” ve yüzde 11,8 ile “Tecrübe gerekmemesi” takip etmektedir.

Tablo 2.22: İnşaatte çalışma düşüncesinin nedenleri (%)

İyi bir maaş veya getiri sunması	63,8
İnşaatte iş bulma imkânı daha yüksek olduğu için	19,4
Kısmi zamanlı/geçici çalışma imkânı olduğu için	8,5
Tecrübe gerekmediği için	11,8
Uzmanlaşma fırsatı veya kariyer beklentisi/terfi imkânları	12,0
Bağımsız çalışma ve/veya kendi işini yürütme fırsatı	9,4
Yaşadığınız yere yakın olması	7,3
Sahip olduğunuz tek seçenek olması/başka iş veya teklif olmaması	14,4

Benzer şekilde “İnşaatte çalışmayı düşünür müsünüz” sorusuna “Hayır” yanıtını verenlere de bunun nedenleri sorulmuştur. Burada bekleneceği gibi işin nitelikleri öne çıkmıştır. Soruya yanıt verenlerin neredeyse yarısı (yüzde 48,3) neden olarak “İşin yorucu olması”nı ileri sürmüştür. Yüzde 25,9 “İnşaatte çalışmak tehlikeli” yanıtını vermiştir. Yüzde 21 “Tecrübe gerektiği için” inşaat sektöründe çalışmayı düşünmezken, yüzde 16,3 “İnşaatte çalışmak sağlık sorunlarına yol açabilir” şeklinde yanıt vermiştir. Bu bağlamda sektörde çalışmış ve ayrılmış iki kişinin aşağıda yer alan söylemleri önemlidir:

“Bir kere fiziksel bir sıkıntınız varsa kesinlikle girmeyin. Çünkü giden sağlık geri gelmiyor. Özellikle fiziksel olarak sorunları olan insanlar... Bence çalışmasınlar, başka bir sektörü denesinler” (DG 70).

“Eğer bir sağlık probleminiz varsa kesinlikle [inşaat sektörüne] başvuru yapmayın... Dışarıdan parası iyi gözükebilir ama şartları gerçekten ağır ve zorlayıcı... Ben çalıştığım için gördüm, yaşadım. Yani bir sağlık problemi varsa eğer onu tetikleyebiliyor ya da ortaya çıkarabiliyor. O yüzden tavsiyem başvuru yapmadan önce iyice düşünsünler. Eğer bir sağlık problemi varsa iki kez düşünmeleri gerekiyor.” (DG 72, iş arıyor mavi yaka)Tablo 2.23: İnşaatçı çalışmanın düşünülmemesinin nedenleri (%)

İyi bir maaş veya getiri sunmaması	10,2
Çalışma saatleri çok uzun	9,7
Yorucu olması	48,3
İnşaatçı çalışmak tehlikeli	25,9
İnşaatçı çalışmak sağlık sorunlarına yol açabilir	16,3
Uzmanlaşma fırsatı veya kariyer beklentisi/terfi imkânları vermemesi	9,1
Tecrübe gerektiği için	21,0
Bağımsız çalışma ve/veya kendi işini yürütme fırsatı vermediği için	15,9

İnşaatçı çalışmayı düşünmeyenlere “Hangi şartlar sağlanırsa inşaatçı çalışmayı düşünürsünüz?” sorusu da yöneltilmiştir. Çoklu cevap verilebilen bu soruya yüzde 57,1 “Hiçbir koşulda düşünmem” yanıtını vermiştir. Bu oran oldukça yüksektir. Örneğin inşaatçı çalışmayı düşünüp düşünmeyeceği sorulan bir mobilya ustası şöyle söylemektedir:

“O işlerde de... İnsan hayatının bir değeri yok. Riskli iş. Yani her şey de para değil. O yüzden çok mecbur kalmazsam yapmayı düşünmem yani. Her şey de para değil yani” (DG 82).

Soruya yanıt verenlerin yüzde 18,2’si yeterli güvenlik ve sağlık tedbirleri alındığı takdirde inşaat sektöründe çalışabileceğini belirtmektedir. Yüzde 17,2’si ise ücretlerin artması koşulunu ileri sürmektedir. Bir tır şoförü bu konuda şunları ifade etmektedir:

“Ya aylık bazda en az 50 bin lira falan olması lazım ki bu işimden biraz daha iyi olacak. Hani maaş olarak da bizi tatmin edecek... Ücreti düzgün olursa olabilir” (DG 79).

Katılımcıların yüzde 9,5’i başka bir seçeneği yoksa inşaat sektörünü seçeceğini belirtirken, “İşin sürekliliğinin sağlanması ile”, “Sigorta ve yan hak kapsamının genişletilmesi”, sırasıyla yalnızca yüzde 8 ve yüzde 9 seviyesindedir.

Tablo 2.24: İnşaatçı çalışmanın düşünülmesi için sağlanması gereken koşullar (%)

Ücretler artarsa	17,2
Çalışma saatleri kısalsın	12,5
Yeterli güvenlik ve sağlık tedbiri alınsın	18,2
Sürekliliği olsun	8,0
Sigorta ve yan hak kapsamı genişlesin	9,0
Başka hiçbir seçeneğim yoksa	9,5
Hiçbir koşulda düşünmem	57,1
Diğer	2,5

Çalışma kapsamında istihdamda olan kişilere aileden, arkadaşlardan veya yakınlardan birinin inşaatçı çalışmasının istenip istenmediği şeklindeki soruya verilen yanıtlar Tablo 2.25’te inşaat ve diğer sektörler için ayrı ayrı verilmektedir. Önemledikleri insanların inşaatçı çalışmasını istemeyenlerin (“Kesinlikle istemezdim” ile “İstemezdim” toplamı) oranı yüzde 46,8, isteyenlerin oranı ise yüzde 39,2’dir.

Tablo 2.25: Aile, arkadaş veya yakınların inşaat sektöründe çalışmasına bakış (%)

	İnşaat	Diğer Sektörler
Kesinlikle istemezdim	26,6	22,3
İstemezdim	20,2	22,3
Ne isterdim ne de istemezdim	13,2	21,7
İsterdim	24,4	21,9
Kesinlikle isterdim	14,8	10,0
Fikrim yok/Bilmiyorum	0,7	1,7

Yukarıdaki soruya “İsterdim” ve “Kesinlikle isterdim” cevabını verenlerin işteki duruma göre değişip değişmediğini öğrenmek için Tablo 2.26 oluşturulmuştur. İnşaatçı çalışmayı önemledikleri insanlara önerme oranı işteki duruma göre büyük bir farklılık göstermektedir. Mevcut çalıştığı sektör inşaat olan maaşlı çalışanlara sorulduğunda inşaatçı önerenlerin oranı yüzde 39,3 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran yüzde 29,5’tir. Oran, işveren ve kendi hesabına çalışanlarda sırası ile yüzde 57,1 ve yüzde 45 düzeyindedir. İnşaatçı beyaz

yaka işlerin daha çok maaşlı, mavi yaka işlerin daha çok yevmiyeli işler olduğu düşünülürse bu fark şaşırtıcı değildir.

Diğer taraftan asıl fark diğer sektörler ile inşaat sektörünü kıyasladığımızda ortaya çıkmaktadır. Maaşlı çalışanlar içinde inşaatta çalışmayı önemseydiği insanlara önerenlerin oranı diğer sektör çalışanlarında yaklaşık 10 puan daha düşüktür (yüzde 29,8). Fakat yevmiyeli çalışanlarda tam tersi bir durum söz konusudur: Diğer sektörlerde çalışanlar arasında inşaatta çalışmayı önerenlerin oranı bu sefer yaklaşık 10 puan daha yüksektir (yüzde 39,9). Bu paradoksun kesin sebebinin bilmemekle beraber şu yorumu yapmak mümkündür: İşin zorluğunu birinci elden gören ve yaşayan yevmiyeliler belli ki işin zorluğunu düşünerek yakınlarına inşaatta çalışmayı önermezken, sektöre biraz uzak olan ve muhtemelen işin zorluğunun tam farkında olmayan kişiler muhtemelen inşaat sektöründeki yüksek ücretleri düşünerek yakınlarına bu sektörü tavsiye etmektedir.

Tablo 2.26: Sektöre ve işteki duruma göre aile, arkadaş veya yakınların inşaat sektöründe çalışmasını isteyenler (%)

İşteki durum	Diğer Sektörler	İnşaat
işveren	38.3	57.1
kendi hesabına	34.9	45.0
maaşlı	29.8	39.3
yevmiyeli	39.9	29.5

Not: İşteki duruma göre yakınlarının inşaat sektöründe çalışmasını önerenlerin oranını gösterir.

vii) Çalışılan sektörden ayrılma kararı ve nedenleri

Çalışanların gelecek 2 yılda sektörlerinde kalma eğilimlerini anlamaya yönelik sorulara verilen yanıtlarda inşaat sektörü ile diğer sektörler arasında ciddi bir fark olmadığını göstermektedir (Tablo 2.27). Diğer sektörde çalışanların yüzde 53,3'ü önümüzdeki 2 yıl aynı sektörde mutlaka kalacağını düşünürken, inşaatta çalışanların yüzde 50,2'si bu yönde düşünmektedir. Muhtemelen aynı sektörde kalacağını düşünenler ise sırasıyla yüzde 27,1 ve yüzde 25,8'dir. Diğer sektörlerde çalışanların yüzde 8,9'u muhtemelen ayrılacağını, yüzde 7,3'ü kesinlikle ayrılacağını belirtmektedir. Bu oranların inşaat sektörü çalışanları arasındaki karşılıkları ise sırasıyla yüzde 11,6 ve yüzde 8,6 düzeyindedir.

Tablo 2.27: Önümüzdeki 2 yılda çalışılan sektörde kalma olasılığı (%)

	Diğer Sektörler	İnşaat
Kesinlikle kalacağım	53,3	50,2
Muhtemelen kalacağım	27,1	25,8
Muhtemelen ayrılacağım	8,9	11,6
Kesinlikle ayrılacağım	7,3	8,6

Fikrim yok/Bilmiyorum	3,4	3,8
------------------------------	-----	-----

Tablo 2.28: İnşaatçıların ayrılmak hangi sıklıkla düşünülüyor (%)

	Günlük ücret / Yevmiyeli	Maaşlı / ücretli	İşveren	Kendi hesabına
Her zaman düşünüyorum	26,5	17,5	15,1	15,0
Hiç düşünmedim	22,1	30,3	39,5	40,8
Bazen düşünürüm	21,8	22,1	26,1	19,2
Sık sık düşünürüm	18,1	9,2	6,7	8,3
Nadiren düşünürüm	10,4	17,5	11,8	14,2
Fikrim yok/Bilmiyorum	1,0	3,4	0,8	2,5

İnşaat sektöründe çalışanların sektörde kalmayla ilgili öngörülerine işteki durum ayrımında bakıldığında (Tablo 2.29) işverenler ile kendi hesabına çalışanların sektörde kalma olasılıkları yevmiyeli ve maaşlılara göre belirgin ölçüde daha yüksektir. İşverenlerin yüzde 88,2'si kalacağını belirtirken (Kesinlikle kalacağım ve Muhtemelen kalacağım), kendi hesabına çalışanlarda bu oran yüzde 85'tir. Bu oran maaşlı/ücretlilerde yüzde 75,6'ya, yevmiyelilerde ise yüzde 67,8'e düşmektedir.

Tablo 2.29: Önümüzdeki 2 yılda işteki durum itibarıyla inşaatta kalma olasılığı (%)

	Günlük ücret / Yevmiyeli	Maaşlı / ücretli	İşveren	Kendi hesabına çalışan
Kesinlikle kalacağım	45,0	44,6	71,4	62,5
Muhtemelen kalacağım	22,8	31,0	16,8	22,5
Muhtemelen ayrılacağım	15,8	12,4	4,2	5,8
Kesinlikle ayrılacağım	11,1	9,4	5,0	3,3
Fikrim yok/Bilmiyorum	5,4	2,5	2,5	5,8

Bu aşamada inşaat sektöründe çalışanların sektörden ayrılma nedenlerini diğer sektörlerde çalışanlarla kıyaslamak anlamlı olmaktadır. Diğer sektör çalışanları için de ücret tatminsizliği en belirleyici nedendir. Üstelik inşaat sektöründe çalışanlara kıyasla diğer sektör çalışanları daha yüksek oranda bu nedeni ileri sürmüştür. "İş yaşam dengesini iyileştirmek için" yanıtı inşaat çalışanları arasında yüzde 24,4 orana sahipken, diğer sektör çalışanları arasında yüzde 13,4'tür. Aşağıda yer alan ifade sektörden ayrılma nedenlerine ilişkin özet bir değerlendirme sunmaktadır:

“Yani gecesi gündüzü belli değildi. Çocuklarına vakit ayıramıyordu... O yüzden eşiyle bayağı bir problem yaşadı. O yüzden bırakmak zorunda kaldı. ... İnşaatта gerçekten çok güzel para var diyor ama bu şekilde de geç saatlerde geliyor vs. çocuklarıyla vakit geçiremediği için problem yaşadı. Sonuçta çocuk babayı da görmek istiyor. Baba geldiği saatte çocuk uyumuş oluyor. O yüzden o da tekstile girdi Silivri’de.” (DG 56)

Bir diğer çarpıcı farklılık ise “Daha kısa saatler çalışmak istiyorum” yanıtındadır. İnşaat çalışanlarının yüzde 20,3’ü bu ifadeyi neden olarak gösterirken, diğer sektör çalışanları arasında bu oran yüzde 13,2’dir.

Tablo 2.30: Çalışılan sektörden ayrılma nedenleri (%)

	İnşaat	Diğer Sektörler
Ücret tatmin edici değil	33,0	38,6
İş/yaşam dengesini iyileştirmek için	24,4	13,4
Daha kısa saatler çalışmak istiyorum	20,3	13,2
Sektör değiştirmek istiyorum	17,3	17,0
Meslek değiştirmek istiyorum	16,2	12,3
Terfi/kariyer fırsatlarının olmaması	11,7	7,4
İş yeri uzakta	10,7	6,0
İşverenin/sektörün değerleri kendi değerlerimle uyumuyor	10,7	8,1
Özel bir sebebi yok	10,7	14,0
Daha uzun saatler çalışmak istiyorum	7,6	3,0
Diğer	6,6	10,6

viii) Ücretler ve rezervasyon ücretleri

Bu alt bölümde istihdamda olanların ücretleri ile işsizlerin rezervasyon ücretleri sektör düzeyinde kıyaslanmaktadır. İstihdamda olanlar için sektör bilgisi ankette mevcuttur. İşsizler için kendilerinin çalışmak istedikleri sektörü esas alınmıştır (“En çok çalışmak istediğiniz sektör aşağıdakilerden hangisidir” sorusuna verilen cevap). Karşılaştırma sonucu Tablo 2.31’de verilmektedir. İstihdamdakiler için “Geçen ay içinde işinizden elde ettiğiniz toplam net geliriniz ne kadardı” sorusuna verilen cevapları kullanırken, işsizler için “İş bulduğunuzda teklif edilen bir işi kabul etmek için razı olacağınız en düşük aylık ücret nedir” sorusuna verilen cevaplar esas alınmıştır. Hem gelir hem rezervasyon ücreti için ortanca değerler kullanılmıştır.

Buna göre en çok gelir getiren sektör “diğer hizmetler” sektörü, iken en az gelir getiren ticaret ve tarım sektörleridir. İnşaat sektörü gelir bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Rezervasyon ücretlerine bakıldığında durum bayağı farklılaşmaktadır. İnşaat sektöründe

çalışmak isteyenlerin rezervasyon ücretleri diğer tüm sektörlerden daha yüksektir ve ortalama gelirin yüzde 33 üzerindedir.

Tablo 2.31: Sektör düzeyinde gelir ve rezervasyon ücretleri

Sektör	Ortanca_Rez_Ücret	Ortanca_Gelir
Diğer Hiz.	30.000 TL	35.000 TL
İnşaat	40.000 TL	30.000 TL
MSGMÖ	30.000 TL	30.000 TL
Sanayi	34.000 TL	27.000 TL
Tarım	30.000 TL	25.000 TL
Ticaret	35.000 TL	25.000 TL
Ulaştırma	30.000 TL	28.000 TL
Hiçbiri	35.000 TL	

Not: MSGMÖ: Mali Kurumlar/Sigortacılık/Gayrimenkul Faaliyetleri/Mimarlık ve Mühendislik Faaliyetleri/Özel Güvenlik Faaliyetleri

Tablo 2.32 ise yukarıda yer alan tablodaki benzer bir kıyaslamayı bölge düzeyinde sunmaktadır. Yine istihdamda olanlar için “Geçen ay içinde işinizden elde ettiğiniz toplam net geliriniz ne kadardı” sorusu, işsizler için ise “İş bulduğunuzda teklif edilen bir işi kabul etmek için razı olacağınız en düşük aylık ücret nedir” sorusu kullanılmıştır. Bölgeler arası ortalama gelir farkları görece düşüktür. 9 bölgede ortalama gelir 30 bin TL iken iki bölgede (Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz) 25 bin TL, Orta Anadolu’da ise 28 bin TL’dir. Rezervasyon ücretleri bakımından bölgeler arası farklar sektörler arası farklara kıyasla daha yüksektir. En yüksek rezervasyon ücretine sahip bölge Doğu Karadeniz (40 bin TL) iken en düşük rezervasyon ücreti Batı Marmara bölgesinde (25 bin TL) gözlemlenmektedir. Diğer bölgeler 30-35 bin bandında yer almaktadır.

Tablo 2.32: Bölge düzeyinde gelir ve rezervasyon ücretleri

Bölge	Ortanca_Rez_Ücret	Ortanca_Gelir
Akdeniz	30.000 TL	30.000 TL
Batı Anadolu	35.000 TL	30.000 TL
Batı Karadeniz	30.000 TL	30.000 TL
Batı Marmara	25.000 TL	30.000 TL
Doğu Marmara	35.000 TL	30.000 TL
Ege	30.000 TL	30.000 TL
İstanbul	30.000 TL	30.000 TL
Kuzeydoğu Anadolu	30.000 TL	30.000 TL
Ortadoğu Anadolu	35.000 TL	30.000 TL
Orta Anadolu	30.000 TL	28.000 TL
Doğu Karadeniz	40.000 TL	25.000 TL
Güneydoğu Anadolu	35.000 TL	25.000 TL

Doğu Karadeniz bölgesinin en yüksek, Batı Marmara bölgesinin en düşük rezervasyon ücretine sahip olması şaşırtıcıdır. Bunun nedeni Tablo 2.33’de gördüğümüz gibi sektörel

tercihtirlerdir. Tablo 2.33'te rezervasyon ücretleri yine bölge düzeyinde ama bu sefer inşaatla çalışma isteğine göre ayrı ayrı sunulmaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinde ortanca rezervasyon ücreti inşaatla çalışmak isteyenler için 40 bin TL iken, diğlerleri için 30 bin TL'dir. Batı Marmara'da ise ortanca rezervasyon ücreti inşaatla çalışmak isteyenler için 37 bin 500 TL iken, diğlerleri için sadece 20 bin TL'dir. Batı Marmara'da yaşayan iki işsizden inşaatla çalışmak isteyen, çalışmak istemeyene kıyasla neredeyse iki kat daha yüksek bir ücret talep etmektedir.

Tablo 2.32'te Doğu Karadeniz bölgesindeki yüksek ücretlerin inşaatla çalışmak isteyenlerin sayıca fazla olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Batı Marmara bölgesindeki düşük rezervasyon ücretlerinin inşaatla çalışmak istemeyenlerin sayıca fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ortadoğu Anadolu ve İstanbul'da her iki grubun rezervasyon ücretleri benzer iken 5 bölgede (Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara) inşaatla çalışmak isteyenlerin rezervasyon ücreti daha yüksek, diğler 5 bölgede ise (Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Batı Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu) daha düşüktür.

Tablo 2.33: İnşaatla Çalışma İsteğine Göre Bölge Bazlı Rezervasyon Ücretleri

Bölge	İnşaatla çalışma	
	Yok	Var
Doğu Karadeniz	30.000 TL	40.000 TL
Batı Karadeniz	30.000 TL	37.500 TL
Batı Marmara	20.000 TL	37.500 TL
Ortadoğu Anadolu	35.000 TL	35.000 TL
Ege	30.000 TL	35.000 TL
Doğu Marmara	31.250 TL	35.000 TL
İstanbul	30.000 TL	30.000 TL
Akdeniz	35.000 TL	30.000 TL
Güneydoğu Anadolu	40.000 TL	30.000 TL
Batı Anadolu	37.500 TL	30.000 TL
Kuzeydoğu Anadolu	45.000 TL	30.000 TL
Orta Anadolu	32.500 TL	22.500 TL

b) Çalışma koşulları

İnşaat sektörünü diğler sektörlerden ayıran üç önemli özellik bulunmaktadır:

- İlk olarak inşaat sektörü beden gücüne dayalı, mesai saatlerinin uzun, çalışma koşullarının ağır ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu bir sektördür.
- İnşaat sektörünün ikinci ayırt edici özelliği inşaat projelerinin geçici olması sebebiyle, düzenli işi olan çok büyük firmaları dışarıda bırakırsak, sürekli

istihdamın mümkün olmayışıdır. İşlerin geçici olması dolayısıyla da yevmiyeli çalışan oranı diğer sektörlere kıyasla çok daha yüksektir.

- Son olarak inşaat sektörü hayati iş kaza riskinin yüksek, sağlık sorunları yaşama riskinin daha yüksek olduğu bir sektördür.

Tüm bu sebeplerle inşaat sektörü mecbur kalınmadıkça çalışılmak istenmeyen bir sektör haline gelmiştir. Burada belirtilen unsurlar ayrı ayrı ele alınmıştır.

i) Ağır çalışma koşulları

İnşaat Sektörü 'nün yüksek ücret sunmasına rağmen fiziksel açıdan zorlayıcı olması, bedensel güç gerektirmesi, yorucu olması, uzun mesai saatleri ve hafta sonu çalışma gereği sebebiyle özellikle genç kuşaklar tarafından tercih edilmemektedir. Ağır çalışma koşulları sebebiyle sektör çalışanları iş-yaşam dengesini kurmakta zorlanmakta, sosyal hayata yeterince katılamamakta ve ailelerine yeterince vakit ayırmamaktadırlar.

"Bir kere en başta çalışma saati çok fazlaydı. Çok fazla çalışıyordum. Şu anda mesela hani sosyal imkânlarım orada yoktu. Cumartesi pazar orada yoktu. Resmî tatil yoktu, dinî tatil yoktu. Yani hakkını alıyor muydum? Yani dışarıdan bakıldığı zaman alınıyor gözüküyordu ama neticede rahat değildi ve zordu. Yani... Yaş ilerledikten sonra inşaat işi ağır geliyor." (DG 59)

"Şimdi insana zor geliyor biraz çalışmak. Dedik ki işte Adıyaman'da TOKİ'nin inşaatına gidiyorsun. İnşaat mühendisisiniz, sonra şantiyenin de müdür yardımcısısınız. Hatta müdür ol. Gittin Adıyaman'a. Artık eskisi böyle 2 tane tahta, bir tane bez falan değil bu yerler ayrı mesele ama orda kalacaksın. Sabah, kahvaltı edeceksin hep beraber, inşaata başlayacaksın. Adıyaman'dasın atıyorum yani Kastamonu'dasın. En fazla bir çarşıya gidip iki insan görüp geri dönebilirsin. Yok hayatın yok, hayatın komple böyle bir orayla ilgili döngün var yani. Şimdi çocuk diyor ki, o ben sabah gittim, öğlen akşam hiç kimseyi görmedim. Yani pazar olsa ne olacak? Askersin de sanki çarşıya çıkıyormuşsun gibi. Yani benim diyor hayatımın en güzel yılları bitiyor." (DG 2)

İnşaat sektöründeki çalışma koşullarının kötü olmasının bir diğer önemli sebebi beslenme, barınma ve çalışma ortamının hijyenik olmayışıdır (temiz olmayan yemekler, barınma yerlerinin sıcak ve kalabalık olması, sık sık yaşanan uzun süreli su kesintileri vb.). İnşaatteki çalışma koşullarından yemek ve barınmanın zaman içinde düzeldiğini ifade

eden görüşmeciler kadar bunun firmadan firmaya değiştiiğini beyan eden görüşmeciler de bulunmaktadır.

“Genç arkadaşlarımız bunu bilmez 85-87-90 yıllar arasında böyle derme çatma barakalarda kalınırdı ama şimdiki firmalar büyüdü, firmalar gelişiyor. Gelişmesiyle birlikte... yatakhaneler olsun, yemekhaneler olsun, her şey farklılık gösteriyor.” (DG 49)

“Yemekhaneler kötüdür, yemekler kötüdür, maaşlar geç yatar, sigortası bir yatardı, bir yatmazdı. Şimdi sistemden neyse ki insanlar görüyorlar... Yani bunların iyileşmesi gerekiyor. %90 Türkiye koşulunda hepsi çok kötü koşullarda çalışır hep.” (DG 3)

“Mesela benim kaldığım konteynerlerde işçilerin kaldıklarını da gördüm. Gayet güzeldi yani. Çift kişilik yatak vardı, kliması vardı. Hani konteyner deyince böyle köhne bir yer düşünüyor insanlar. Gerçekten çok güzeldi.” (DG 74)

“Mesela özellikle TOKİ konutlarını yapan büyük firmalar işçilerine resmen bir esir kampı gibi, esir kampında yaşayan şeyler gibi davranıyor.” (DG 14)

Koşulların düzelmesinde iki etken öne çıkıyor: Denetimler ve firmalar arası rekabete bağlı olarak koşulların düzeldiğini de söylemek mümkündür. Ancak diğer taraftan, çalışma ortamının eskiye kıyasla daha iyi olduğunu savunanlarda dahi inşaat sektöründe çalışmanın hâlâ zor olduğu kabul edilmektedir:

“Şimdi mecbur olan işçi biraz daha şeye bakmıyor. Yani kaldığı konteyner tek odalı mı? Tek odada 10 kişi mi yatacağız, 5 kişi mi yatacağız? O zaman onu şey yapmıyor, yani pas geçebiliyor. Ancak bu açık oluştuktan sonra işçi diyor ki, tamam konteynerde kalacağım ama kalacağım odada biz kaç kişi kalacağız? İşveren de o koşulları daha da bir konfor alanını genişletmek zorunda kalıyor işçiye.”(DG 9)

“Artık eskiyle hiç karşılaştırılmayacak kadar iyi şartlar var. Tabii ki arada çok kötöleri çıkacaktır vesairedir ama bu konuda SGK’yı de tebrik etmek lazım. İş güvenliği anlamında çok ciddi baskınlar yapıyorlar

şantiyelere, tatbikatlar yaptırıyorlar. Eskiyle karşılaştırılamayacak kadar iyi durumdayız.” (DG 5)

Çalışma şartlarındaki düzelmeye rağmen çalışma saatlerinin hâlâ çok uzun olduğunu ve çalışanların bundan şikâyet ettiklerini ifade eden görüşmeciler söz konusudur:

“Çalışan adama, işçi adama şey yok hani öyle kötü bir yemek olsun işte uygun olmayan bir oturma alanı olsun, onu yapamazsınız, o adam sizinle çalışmaz zaten durmaz. Çalışma saatleri noktasında ciddi bir şikâyet durumu söz konusu. Avrupa 30 saatlere 40 saatlere düşmeye çalışırken biz hâlâ pazartesiden cumartesiye, akşam 6'ya sabah 8'lerde girip gecenin bir yarısını çıkma konusunda devam ediyoruz.” (DG 12)

İnşaat sektörünün zaten ağır olan çalışma şartlarını daha da zorlaştıran bir faktör de sektörün kayıt dışı çalışmayı yaygın olarak tercih etmesidir. Türkiye’de ücretsiz aile işçiliği sebebiyle tarımda kayıt dışı çalışma çok yaygındır. Ama sanayi ve hizmetlerde tarım dışı çalışma oranları inşaatın neredeyse yarısı kadardır. 2023 yılı TÜİK Hanehalkı İş Gücü Anketi verilerine göre tarımda kayıt dışı çalışan oranı yüzde 80 iken, sanayide yüzde 13, hizmetlerde yüzde 17, inşaatta ise yüzde 28’dir.

İnşaat sektöründeki kayıt dışı çalışmayı sorduğumuzda bir görüşmecimizin saptamaları bir taraftan durumun ne kadar normalleştirildiğini ve yaygın olduğunu ama diğer taraftan da verilen cezaların yetersiz olduğunu açıkça gözler önüne seriyor:

“Çok fazla... Benim çok çevremde müteahhit arkadaşlarım var. Aynı sektörde olduğumuz için çevremdeki insanlar onlar. Şimdi mesela şey vardır, bir proje bazında sosyal güvenlik kurumunun belirlemiş olduğu bir oran vardır. Siz o oranda SGK primini ve stopajını vesaire işte sosyal güvenliğe dair yapmanız gereken her şeyi yapmak zorundasınız... Orada bir oran vardır. Siz o orana tekabül edecek sayıda işçi çalıştırmak zorundasınız proje bazında. Onun altında çalıştırırsanız size cezai yaptırım uygulanır. Eksik işçilik primi diye size prim çıkarırlar ve üstüne yasal faizleri ve cezalarıyla. Şimdi meslektaşlarım ne yazık ki ne yapıyor biliyor musunuz? Eksik işçi çalıştırıyorlar. Daha sonrasında fark çıktığı zaman ceza ödemeyi göze alıyorlar... Neden bunu işçi çalıştırarak yani reelde o insana faydası olacak şekilde yapmıyorsun da sonrasında bunun ceza yaptırımı ile ödemeyi göze alıyorsun? Verilen cevap şu: Ben işçiyle uğraşmak istemiyorum, sonra gidip beni dava ediyor, benden

tazminat istiyor, bilmem ne istiyor. Yani hep böyle eksik işçi çalıştırmaya yönelik bir eğilim var. Bunun sebebi artık bir gelenek haline mi gelmiş, bir kültür mü olmuş? Ben anlayamıyorum gerçekten.” (DG 9)

Aynı görüşmecimiz, görüşmenin devamında, kayıt dışı işçi çalıştırmaya verilen cezaların aslında düşük olmadığını belirtmekle birlikte kayıtlı çalışan işçiler iş kazası geçirdiklerinde maruz kaldıkları maliyetler ve cezai yaptırımlar ile kıyaslandığında daha düşük olduğu için kayıt dışı işçi çalıştırmanın tercih edildiğini belirtmektedir. Günün sonunda, bunu tercih eden müteahhit için etik olmamakla birlikte ekonomik bir rasyonaliteden bahsedilebilir.

“Caydırıcılığı var fakat bir kültür haline gelmiş. Hep böyle kayıt dışılığa bir meyil var yani bu sektörde. Ya şöyle de düşünüyorlar: Şimdi adam bende SGK'da kayıtlı görünüyor. İş kazası geçirirse... Eyvahlar olsun, başım belaya girecek. Ama kayıt dışı olsa, işte düşse, ölümcül bir yaralanma olmasa alıp götürürüm hastaneye, işçi de demem. Bir şekilde tedavisini de karşılarım, masraflarını da karşılarım. Yani hukuki yaptırımlarla karşılaşmam düşüncesi de var.” (DG 9)

Başka bir görüşmeci yeterli denetimlerin olduğu şantiyelerde kayıt dışı işçi çalıştırmanın mümkün olmadığını açıkça belirtmektedir:

“Burada kayıtsız çalışamazlar. Çünkü burada iş sağlığı güvenliği ekibi var. Giren çıkan bütün ekipleri denetliyorlar. Zaten kendileri iş sağlığı hizmetini, iş sağlığı güvenliği hizmetini de kendileri veriyor. Sigorta girişleri, geçici görev belgeleri vesaire bu tarz evraklar olmadan kimseyi çalıştırmıyorlar.” (DG 11, şantiye sorumlusu)

Bugün faal olarak çalışan ustaların çoğunluğunun işi babadan devraldıkları beyan edilmektedir. Ne var ki ağır çalışma koşulları yüzünden inşaat sektörünün artık gençler tarafından pek tercih edilmediği de gözlenmektedir. Özellikle nitelikli mavi yaka çalışanlar (ustaların) artık 40 yaş üstü olduklarını ve alttan yetişen kimsenin olmadığı ifade etmektedirler:

“Usta sınıfı dediğimiz genelde kırk yaş üstü oluyor yani. Altmış yaş, kırk yaş üstü, altmış ortalama. Çünkü şey, bir de hani neden dersiniz başka

bir yönü de şu. Çünkü inşaat sektörü beden gücü istiyor ve insanlar bedenini yormak istemiyor artık biliyor musunuz? Biraz rahata kaçıyor insanlarımız yani.” (DG 9)

“Yani benim gördüğüm yüzde 80'in üzerindedir belki. Hep aileden, çıraklıktan yetişen. Ama bir şekilde ailenin içinde böyle bir şeye vakıf olmuş birileri var, onların sebebiyle devam eden. Yani aile baskısıyla, aile zoruyla demeyeyim de babası ustadır, işi alaylı öğrenmiştir ama çocuğunu bir şekilde meslek lisesine, sonra da meslek yüksekokullarına gönderip de bu şekilde eğitmiş olan hep ailelerin çocuklarıyla çalıştım. Hep öyle tanıdım.” (DG 47)

“Önceden işte yani 2010, 2005 o arada... Aynen o aralarda daha böyle bir şey vardı. Mesleğe yeni başlayanlarda bir saygı vardı, bir istek vardı. Yani isteyerek geliyorlardı ama son 3-5 senede artık zorla geliyorlar ve aniden sektör değiştiriyorlar. Biraz artık insanlarda, şimdiki gençlerde sabır kalmamış, özellikle şöyle 20-25'li yaşlardaki gençlerde asla sabır kalmamış... Tamamen meslekten kaçmak için artık işte hastalandım, gelemiyorum. İşte köye gideceğim, şuraya gideceğim. Klasik lafları duymaktan artık bıktık. Dolayısıyla böyle bir sıkıntı var. Yani kalfayı boş verin, çırak bile bulunmuyor ben size o kadar söyleyeyim yani.” (DG 46)

Görece yüksek ücretlere rağmen inşaatta ustalık gerektiren işlerin ağır çalışma koşulları yüzünden tercih edilmediği de anlaşılmaktadır. Gençler (yüksek ücretlere rağmen) neden usta olmak istemiyor diye sorulduğunda görüşmecilerden elde edilen benzer saptamalar aşağıda sunulmuştur:

...İşçiler ve ustalar açısından baktığınız zaman, insanlar artık şey istiyor yani akşama kadar tuğla kaldırıyorum, duvar örüyorum. Akşama kadar elimde mala, sıva sıvıyorum. Ya da kalıp çakıyorum. Hani ciddi bir beden gücü istiyor. Bir de inşaat koşullarının fiziki koşulları da elverişli değil. Soğuğu var, sıcağı var, yükseği var. İş kazaları riski var. Onun haricinde de insanlar şey diyor ya, işte çalışacağım işte elim yüzüm temiz olsun. Artık bakımlı olayım. O toz topraktan da kaçıyor insanlar aslında. Hani meslek hastalığı dediğimiz riskler de var inşaat sektöründe.” (DG 9)

“Belediyeden bildiğim bir şey var. İnsanlar akın akın mesela görüyorum orada... Yani bakıyorsun adam diyor belediyede bir iş olsun diyor...

Diyorum oranın maaşı işte düşük, 25 lira, 30 lira. Olsun diyor. Yani gençlerimiz rahat bir hayata alışmışlar. Zorla fiziki olarak çalışmak insanlara zor geliyor... [İnşaatta] daha fazla para alıyorlar başka bir yerde maaşlı çalışacağından. Onun için geliyor ama bir yerde de sorumluluk almak istemiyor. Para için geliyor daha fazla kazanıyor ama öğrense daha fazla kazanacak bunu düşünmüyor mesela.” (DG 10)

“Çünkü sabah, sabah yedi buçuk, yedide kim uyanacak, şantiyeye gelecek, kim işin başına geçecek, akşam yedi sekizlere kadar kim duracak, kimse durmayacak. Güneşin altında... Kışın o soğuğu kimse yemek istemez. Yani bu yüzden gelmez.” DG (46)

Bir yandan alttan yetişen usta olmadığı, diğer yandan mevcut ustaların bir kısmının yurt dışında iş yapan müteahhitler tarafından yurt dışına götürüldüğü ve son olarak deprem ve kentsel dönüşüm sebebiyle oluşan yeni konut talepleri sebebiyle sektörde daha önce hiç görülmemiş ölçekte nitelikli mavi yaka (inşaat ustası) açığı meydana gelmiştir.

“Şimdi mesela şeyin olmazsa olmazı, emek gücünü oluşturan inşaatın uygulamacı ustaları değil mi? Bunun üretimi yok Türkiye’de. Mühendis üretiyoruz, mimar üretiyoruz. Fazlaca var. Belki garip gelecek. Ben şimdi bir ilan versem, bir mühendis mimar alacağım diye. Sabahleyin burada belki 30-40 kişiyi bulabiliriz. Tuğla ustası arıyorum desem, bulamıyoruz.” (DG 10)

“... Benim şantiyelerimdeki yaş ortalaması şu anda 50-55... Ustalar için söylüyorum. Bu ne demek biliyor musunuz? Alttan yetişmiyor demek... Çünkü kimse artık kalıpcı ustası olmak istemiyor.” (DG 3)

ii) İş güvenliği ve sağlık riskleri

İnşaat sektörünün tercih edilmemesinin bir diğer sebebi riskli işler (iş kazası, hastalık riski) içermesidir. Görüşülen mavi yaka çalışanların hemen hepsi çalıştıkları süre içerisinde en az bir ölüme sebebiyet veren iş kazasına şahit olduklarını belirtmişlerdir. Bu kazaları duyan ve risklerin farkında olan kişiler, mecbur kalmadıkça inşaatta çalışmayı tercih etmemektedir. Benzer şekilde aileler de çocuklarının inşaat işleri yapmalarını istememektedir. Aşağıda aktif olarak çalışan ve işinden memnun olduğunu belirten bir inşaat ustasının ifadesi durumu açıkça ortaya koymaktadır.

“... İnşaat sektöründe çok büyük, çok güzel... kariyeri açık... olsa bile inşaat sektöründe olmasın da çocuğum masa başında olsun, çocuğum ezilmesin.... İnşaat sektöründe eğer çocuğu çalışıyorsa, çocuğu bir yerden düşebilir, sakat kalabilir, başına o gelebilir gibi... Çocuğuyla ilgili kaygıları anlıyorum.” (DG 47)

Bazı işçiler iş sağlığı ve güvenliği koşullarının gelişen teknoloji etkisiyle de eskiye nazaran daha iyi durumda olduğunu fakat çoğu işçinin bilinç eksikliği sebebiyle güvenlik teçhizatlarını kuralına uygun şekilde kullanmadığını belirtmektedir. Bu bilinçsizliğin esas sebebinin ise eğitim eksikliği olduğu ifade edilmektedir. Bunun aksini savunan işçiler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre iş sağlığı ve güvenliği konusu firmalar tarafından yeterince ciddiye alınmadığı için çok sayıda iş kazası gerçekleşmektedir.

“Ben 40 yıllık inşaat işçisiyim. 42 yıl oldu. Tam 42 yıl. Ben yüzlerce şantiyede çalışmışım. Büyüğünden küçüğüne. Hiçbir şantiyede Çalışma Bakanlığı denetmeninin geldiğini görmedim, yüzünü görmedim. Geldiği zaman da bizim koğuşumuza gelip baktığını, iskeleye gelip baktığını, yemekhanemize gelip baktığını görmedim. Bakın bir buçuk milyon inşaat işçisi var. Tek tek hepsine sorun. İçinden otuz tane çıkmaz. Çalışma Bakanlığı'nın temsilcisini, denetmenini gören 30 tane çıkmaz.” (DG 31)

“Yönetmelikler çok fazla değişti... Geçmişten gelen kazalara bakılarak yönetmelikler çok fazla değişti ve tedbirler çok daha arttırıldı. Cezalar daha büyük cezalar olmaya başladı. Hani bilirsiniz bizim insanımızı da bizim insanımızı bir şeyden bir yanlıştan caydıran en büyük şey cezadır. Bu cezalar arttıkça, tedbirler arttıkça, iş güvenliği anlamında ben üç sene oldu bu şantiyede çalışalı. Böyle çok büyük kazalar görmedim. En fazla biri çiviye bastı, ne bileyim eline çekiçle vurdu vesaire. O şekil şeyler. Çok büyük bir iş güvenliği kazası görmedim.” (DG 11, şantiye sorumlusu)

“Tabii biraz daha iyi. İş güvenliği, sağlığı uzmanları var. Belirli şantiyelerde, belirli sayıda eleman çalıştırdığında işte onun şeyini doktor vs. bulundurmak gibi birtakım şeyler var. Ama her şey tabii ki prosedür olarak bizde. Tabii bir formül geliyor. Yapı denetim de aynı şekildeydi. Bir formül getiriyorlar ama o formülün içerisi öyle havadan, içi boş, yeterli düşünülmemiş ve içinde boşluklar olan yasalar çıkıyor.

Çok sonuç almasak da eskiye göre nispeten biraz daha iyi. En azından iş güvenliği uzmanı geliyor bakıyor. Yani işini yapıyor, yapmıyor, orası tartışılır ama daha büyük şantiyelerde muhtemelen daha iyi oluyordur bu işler. Oraları çok bilmiyorum.” (DG 65)

İş güvenliği konusunda atılan olumlu adımlara rağmen yeterli iyileşmenin sağlanamamasını inşaat işçilerinin bilinçsiz tutumuna bağlayan pek çok görüşmeci bulunmaktadır. Aktif olarak sahada çalışan bir görüşmecimiz yakın zamanda şahit olduğu bir olay sahadaki durumu iyi özetlemektedir. Güvenlik şefi bir iskelenin riskli olduğu için kullanılmaması gerektiğini belirtmesine rağmen bir boya ustası emniyet kemeri, baret vb. korumalar olmadan iskeleyi kullanan işçi iskeleden düşmüştür (DG 49). Bu örneğin de gösterdiği üzere iş güvenliğinin belki de en önemli ayağı inşaat işçilerinin alınan güvenlik tedbirlerine uymasındır. Bu konuda da bir bilinç eksikliği olduğu anlaşılmaktadır.

“Yani bir ustanın iş güvenliğine dair gerekli kurucu malzeme, hani versen bile kullanılma şeyi yok. Yani ben bareti niye kullanıyorum? Ben eldiveni niye kullanıyorum? Güvenlik kemerini ne yapacağım? İşte nasıl çelik burma yapabilirsem bu ağırdır.” (DG 14)

“İş güvenliği konusunda yavaş yavaş ileri gidiyoruz. Eskisine nazaran çok daha iyi. Yani en azından prosedür sıkılaştı. Doğru uygulandığı zaman verim alınabilen bir iş güvenliği söz konusu. Yani gene bu insan faktörü var işin içinde. Sonunda yine işçiye, iş güvenlikçiye kalıyor ama eskisine göre kanun çok daha iyi iş güvenliği konusunda.” (DG 12)

Şantiyelerin güvenli alanlar olması için yapı denetim ile iş sağlığı ve güvenliği firmalarına önemli görevler düşmektedir. Bu firmalar bağımsız çalışıp denetimlere gerekli özeni gösterdikleri takdirde iş sağlığı ve güvenliğinin daha kolay sağlanacağını söylemek mümkündür. Diğer taraftan, pek çok görüşmeci, ücretleri devlet değil işverenler tarafından karşılanan yapı denetim firmalarının bağımsız olmadığına inanmaktadır.

“Eskiye göre mevzuat olarak bence geliştik. İş sağlığı güvenliği diye bir uygulama çıktı. Bu, dünyada vardı. Ben de iş sağlığı güvenliği uzmanıyım aynı anda, aldım belgeyi. Ama verimlilik babından bakarsanız bir tek firmalara ek bir külfet geldi. Gerçek anlamda uygulanmadığı için diyorum. Yani bir iş sağlığı güvenliği uzmanı istediği

anda şantiyeyi durdurabilir. Yani kağıt üzerinde bu yetkiye sahip. Ama kullanamadığı bir yetki bu.” (DG 67)

“Bence iş güvenliği hiç yok. Bizim sektörde sözde bir iş güvenliği var. Gelip bakıyor ama kimse inşaatta kask takmıyor veya çatıda çalışırken ben daha kemer takan birini görmedim. Büyük inşaatlarda vardır muhakkak İzmir’de bu gökdelen yapılarda ama iki üç katlı binalarda kimse uymuyor.” (DG 43)

iii) Sürekliliği olmayan işler

İnşaat sektörünün bir diğer sorunlu tarafı inşaat sektöründeki işlerin genellikle geçici olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da iki zorluğu beraberinde getirmektedir:

- İlk olarak uzun vadede inşaat sektörü işçiler için makul bir kariyer planı sunmamaktadır.
- İkincisi, belki de daha önemlisi, inşaat işçileri/ustaları düzenli ve öngörülebilir bir gelir sahibi olamamaktadır. Kira, okul, gıda gibi düzenli giderleri olan bireyler için inşaat sektöründe çalışmak, büyük gelir dalgalanmalarını da göğüslemek anlamına gelebilmektedir.

“... İnşaat sektöründe sosyal güvenlik hakları süreli, kısıtlı. Yaptığı iş bazında. Yani diyelim ki kalıp ustası işini 3 ayda bitiriyorsa, sosyal güvenliği 3 ay boyunca yatıyor, 3 ay sonra yok. Bu da aslında sektörü cazip kılmıyor. Hani bu sosyal güvenlik hakları süreli değil de; işle sınırlı değil de; daimî olursa bu insanlara daha cazip gelebilir.” (DG 9)

Yılın sadece belli dönemleri çalışabilen ustalar kalan aylarda da geçimlerini sağlamak için ücretlerini mümkün mertebe yükseltmeye çalışmaktadır. Deprem sonrası dönemde nitelikli mavi yakaya olan talep arttığı için bu kesimin ücretlerini artırebildikleri anlaşılmaktadır:

“Her zaman şantiye şefinin maaşı yüksek olur ama diğer beyaz yakalar, mesela saha mühendislerine, ne bileyim teknikerlere vesaire baktığımızda onların maaşları usta maaşlarından çok daha düşük.” (DG

11)

Elbette maaşların artmasının ilk sebebi işçi açığının yol açtığı firmalar arası rekabettir. Bir görüşmeciye neden mavi yaka çalışanlara daha yüksek ücretler ödedikleri sorulduğunda aşağıda paylaşılan cevap alınmıştır:

“Bunu yapmak zorunda kalıyoruz çünkü birincisi insanların ekonomik durumları kötü. Aile geçindiriyorlar sonuçta. Bunun bir diğer sebebi de piyasada iş var, usta yok. Biz atıyorum, farazi konuşuyorum, biz 40 bin lira veriyoruz. Diğeri 45 bin lira veriyor. Usta zaten yok piyasada. Adam da bize geliyor, diyor ki ben işte falan yerde 45'e iş buldum. Mecburen biz de o banda çıkmak zorunda kalıyoruz. Ya iş yarım kalacak ya o parayı vereceğiz.” (DG 11)

Ayrıca bu gelir düzensizliği sebebiyle inşaat talebinin yüksek olduğu dönemlerde (6 Şubat depremleri sonrasında olduğu gibi) işçi ücretleri inşaat firmalarının “makul” kabul ettiği seviyenin üstüne çıkabilmektedir. Bunun farklı sebepleri olmakla birlikte bir tanesi hiç kuşku yok ki çalışanların bu yüksek talep sürecinin belli bir süre sonra sona ereceğini ve sürecin sonunda belli bir süre işsiz kalacaklarını düşünmeleridir.

Bu kaygı ile hareket eden çalışan; geçim derdi (gelecek dönem yapılması gereken düzenli harcamalar) sebebiyle pazarlık masasında güçlü iken kazancını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bir görüşmecimizin aşağıdaki sözleri bu deprem sonrası yaşanan dönüşüm ile ilgili çok çarpıcı saptamalar içermektedir:

“Yani şöyle bu işi artık hani ustalığını kazanmış insanlar vardı, iş bulamıyorlardı. Sonrasında bir anda böyle şey olunca bu onlara fırsat haline geldi. Bir cazibe merkezi haline geldi inşaat sektörü. Ve onlar da bunu çok iyi kullanmaya başladı.” (DG 9)

“Yani 10 gün 4 liradan çalıştırır bir kalıpcıyı ama 10 günün sonunda 1 ay boş kalır. 10 gün çalışmış gibi bir şey olur yani. Aylığı vurduğun zaman totalde yine 1000 liraya gelmez yevmiyesi.” (DG 63)

Aynı görüşmeci depremden önce işgücü tedarikinde sorun olmadığını ve istedikleri zaman ihtiyaç duydukları ustaları temin edebildiklerini ifade etmektedir. Bunun da sebebi mavi yaka çalışanlar arasındaki işsizlik oranlarıdır (DG 9).

“Doğrudur... Her ekip dediğimiz mavi yakalı her zaman her projeye de kabul edilemeyebiliyor. Bakmayın şimdi depremden dolayı bir artış oldu ama öncesinde bu sınıf iş bulamıyordu.” (DG 9)

Özetle, nitelikli mavi yaka için bugün gözlemlediğimiz yüksek ücretler ve işçi açığı özellikle deprem sonrası döneme aittir. Öncesinde ne o kadar yüksek ücretler söz konusudur ne de işçi açığı bu derece yüksek düzeydedir. İşin zorluğu ve barındırdığı riskler, işin gerektirdiği beceri ve birikim seviyesi, ayrıca inşaat işlerinin süreklilik arz etmemesi sebebiyle konut talebindeki bu artış sonucu ücretlerdeki artışın normal karşılanması gerekir. Hem inşaat firmaları hem toplum olarak bu noktada bir farkındalık eksikliği bulunmaktadır. Beceri sahibi nitelikli mavi yaka işçilere olan talep oldukça ve alttan yetişen genç usta sayısı sınırlı kaldıkça gelirlerinin artması arz ve talep yasanının doğal gereğidir. Bir görüşmecimizin aşağıdaki sözleri ilgili kişinin bu yasanın ne kadar bilincinde olduğunu göstermektedir:

“Hani siz en başta dediniz ya. Ya mavi yakalıların maaşları beyaz yakalıları geçti diye. Ee, bu arz talep meselesidir. Beyaz yakalı çok olunca olmayan şey daha kıymetli olur. Mavi yakalılarda bizler de daha azız. Azınlığa gidiyoruz daha da. Hani ondan dolayı da iyi bir usta bulabilmeleri için iyi bir usta da iyi bir ücret istiyor. Yani işi bilmeyen birine verip üç beş kere para ödemektense bilen birine verip işin değerini vermek daha iyi olur.” (DG 62)

“Gündelik ücretler bizim buralarda 1200-1500 lirayken ustalarda falan. Orada iş yapan arkadaşlarım da var, 3000 lira diyorlar. Şimdi bir duvarcının, bir seramikçinin 3000 lira yevmiye aldığı yerde, aylığı neredeyse 90-100 bin liraya gelecek. Kim alıyor parayı buralarda yani? Orada çok daha cazip, oraya gidiyorlar.” (DG 8)

Hem toplumun eğitime ve eğitilmiş insanlara verdiği kıymet sonucu mavi yaka işlerin toplum nezdinde düşük prestijli işler olarak görülmesi hem de yakın geçmişe kadar eğitilmiş beyaz yakalıların mavi yakalılara kıyasla, üretkenliğe ve firmaya katkısına bakmaksızın, daha yüksek gelir elde etmeleri normal görüldüğü için son dönem işgücü piyasasında mavi yaka gelirlerinin beyaz yaka gelirlerini geçmesi anormal olarak algılanmaktadır. Eğitilmiş olmanın maddi ya da manevi bir üstünlük sağlamadığı toplum nezdinde kabullenilse arz ve talep kaynaklı bu dönüşümlere uyum sağlamak daha kolay olacaktır.

“Şu anda, garip bir şey söyleyeyim, şantiyenin başında duran mühendis, hepsinin hesabını, kitabını da yapan, diyelim 35-40 (bin) lira maaş alıyor, ustalar 60 (bin) lira. Şimdi bu doğru bir şey mi? Düz işçiler 35 (bin) lira maaş alıyor 30 gün çalıştığında.” (DG 10)

“Şu an beden işçileri bizim yönetim kadromuzun bazıları hariç bu eski bizden önceki jenerasyonun artık üst düzey yöneticileri olmuş haricinde çok daha yüksek maaşlar alıyor işçiler bize göre. Okumuş kadro olarak tabii işçilerle de bu söz geçirmemizi de etkiliyor. Anlaşmamızı, iletişimimizi de etkiliyor. Adamların bizi kale almasını da etkiliyor. İster istemez sıkıntılar yaşıyoruz sektörde.” (DG 12)

“Bugün (10 yıl tecrübeye sahip) bir seramik ustasının yaklaşık 70-80 bin lira maaş aldığını varsayarsak, 5 yıllık bir mühendis 50-55 bin lira maksimum maaş alabiliyor... Tabii çok problemlidir bir konu. Çünkü bu sefer mühendis arkadaşımız sahada, şöyle söyleyeyim, psikolojik olarak rahatsız oluyor arkadaşlarımız. Yani sahaya gittiği zaman bakıyor ki seramik ustası benden daha fazla alıyor. Bazen inanıyor yaptığını mühendislikten utanıyor arkadaş. Ya diyor adam benden fazla alıyor mesela diyor. Bu onun için bir problem oluyor ve o mutlu olmuyor.” (DG 36)

“Ya bir de şey oluyor şimdi, şöyle söyleyeyim, bizim toplumda da hani insanların aldığı ücrete göre sınıflandırıyoruz ya maalesef. Hani şey de değil, reele bakalım, şeye değil yani, nasıl söyleyeyim, hani eğitim bazında değil de realiteye bakalım. Vinç operatörü diyor ki, ya ben 150 bin, 200 bin maaş alıyorum. Şantiye şefi mühendistir, 40 bin alıyor. Şantiye şefinin ona erki geçmiyor bir süre sonra, biliyor musunuz? Bu da bizim bir toplumsal gerçekliğimiz yani. Şimdi eğer ki mavi yakalı sınıfını yani usta ve beden işçisini artırmaya yönelik şöyle de yapılabilir aslında.” (DG 9)

Nadir olmakla birlikte mavi yaka işçilerin kazandıklarını hak ettiklerini, çok zor şartlar altında çalıştıklarını kabul eden görüşmeciler de bulunmaktadır:

“... Şu anda kalıpcı ustalarının yevmiyeleri 2500 TL civarında. 2000-2500 TL arasında. Yani yeni ya da 1-2 yıllık bir inşaat mühendisi 30-35-40 bin TL alırken en sıradan bir yani 2-3 yıllık kalıpcı ustası, tecrübeliden

bahsetmiyorum, 60-70 bin TL maaş alıyor. Alsınlar, ben rakamlarda değilim ama bir dengesizlik var burada. Dengesizlik alttan gelmemesi. Yoksa ben 30 senedir sahadayım. Zor iştir akşama kadar hele soğuk demirci, inşaat demircilerinin yaptığı için çok ağırdır. Hak ediyor ama şimdi dönüp baktığınızda alttan gelmedikçe bu sefer talep var, arz oluşmuyor.” (DG 3)

c) İnşaat sektöründe göçmen işçi istihdamı

Türkiye inşaat sektöründe göçmen işçilerin kayıtlı ya da kayıtsız biçimde şantiyelerde çalıştırılması yaygın gözlemlenen bir durumdur. Dolayısıyla göçmen işçiler, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Göçmen işçilerle çalışmak, inşaat sektörünün son yıllarda karşı karşıya kaldığı işçi bulma sorununu hafifletmek için başvurulan yöntemlerden biridir. Genellikle Suriye, Afganistan ve Türki Cumhuriyetler 'den gelen göçmenlerin bu sektörde işçi olarak çalıştıkları gözlemlenmektedir. İnşaat sektörünün faal olduğu hemen her ilde göçmen işçilere rastlanmaktadır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde bazı katılımcılar sektörde çalışan işçilerin yaklaşık yüzde 20-30'unun göçmen olduğunu dile getirirken (DG 1, 31), bu oranı yüzde 50 ve üzerinde tahmin eden katılımcılar da bulunmaktadır (DG 14, 16, 30, 40, 44, 60, 66, 77, 81). İnşaatlarda işçi olarak çalışan göçmen sayısının her geçen gün arttığı belirtilmektedir. Katılımcılar göçmen işçilerin daha çok kayıt dışı olarak çalıştırıldığını dile getirirken (DG 18, 51, 58, 59, 64) kayıt dışılığın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı inşaat işçileri söz konusu olduğunda da yaygın olduğu belirtilmektedir (DG 32).

Göçmen işçilerin, genellikle büyük inşaat firmalarında değil, daha küçük ölçekli ve/veya taşeron firmalarda çalıştıkları belirtilmektedir (DG 2, 19, 23, 32, 54). Kayıtsız işçi çalıştırmanın firma üzerindeki ciddi yaptırımları dolayısıyla büyük yapı firmaları ise az sayıda ve sigortalı biçimde göçmen işçi çalıştırmaktadır. Sektördeki eleman açığı dolayısıyla göçmen işçilerin çalışmamaları durumunda firmaların üretimlerinin ciddi biçimde sekteye uğrayacağı görüşü hâkimdir. Bununla birlikte işverenler, göçmen işçilerin kayıt altına alınmaları ve devlet denetimi ile çalıştırılmalarının sektördeki işgücü açığı konusunda büyük bir rahatlama yaratacağını belirtmektedirler.

“Bir kere usta yok. Geçen gün bir haber okumuştum ki aynen yaşadığımız bir olayı yansıtıyordu. Artık sahada çalışan ustalar mezun mühendislerden daha çok para kazanıyor. Çünkü adam yok. Bunun çeşitli sebepleri, sosyolojik sebepleri vardır, yoktur, bilemem, o ayrı bir çalışma konusudur. Ama evet, bir kere bizim nitelikli o alt eleman, ara eleman dediğimiz usta kalfa kalmadı neredeyse. Alt taraf düz işçi hiç

kalmadı. Yani neredeyse Afganlılar, Suriyeliler olmasa çimento taşıyacak adam yok.” (DG 5)

Göçmen işçilerin çalışma koşulları genellikle zor ve güvencesizdir. Kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu sektör, bu işçilerin daha düşük ücretlerle ve sosyal güvencelerden yoksun olarak çalıştırılmalarına neden olmaktadır. Göçmen işçiler, genellikle inşaatlarda düz işçi olarak çalışmakta (DG 24, 25, 30, 46, 52, 59, 65), ağır ve riskli işleri üstlenmektedirler. Göçmen işçilerin ücret seviyeleri sorulduğunda, bir görüşmecinin beyanı durumu özetler niteliktedir:

“Daha düşük. Çünkü bizim işçilerimiz piyasayı biliyor, onlar bilmiyor ve onlar mecbur. Yani bizimkiler maalesef yerli ya da kendi vatandaşlarımız, onlara göre daha yüksek maliyetle çalışıyorlar.” (DG 9)

Bu işçilerin neredeyse tamamı kaçak çalıştırıldıkları için sosyal haklardan yoksun kalma, inşaat dışına dahi rahatça çıkamama ve temel ihtiyaçlarını gidermede işverenlere bağımlı olma gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Son dönemde, özellikle Afgan işçilerin sınır dışı edildikleri ve bu durumun sektördeki işgücünü olumsuz etkilediği iddia edilmektedir.

“Gördüğüm hepsi kayıt dışı. Yani vardır kayıtlılar da... Sokağa çıkıp bakkaldan ekme alamıyor. Ekmeğini siz veriyorsunuz. Son dönemde son bir yılda Özbekleri, özellikle Afganları toplayıp sınır dışı ettiler. Yani kendileri kapıları açıp getirdiler ama şu anda da sınır dışı ediyorlar.” (DG4)

Düz işçiliğin yanı sıra son zamanlarda tecrübeli ve nitelikli işçi olarak tanımlanan ustalar da göçmenler arasından çıkmakta/ yetişmektedirler (DG 18, 20, 24). Göçmen işçilerin geldikleri yerde işi usta-çırak ilişkisi içinde öğrendikleri ya da Türkiye’de çalışarak zamanla vasıfsız işçilikten ustalığa geçiş yaptıkları ve Türk işçilerin yerini aldıkları ifade edilmektedir (DG 18). Göçmen ustalar arasında Türkiyeli ustalardan daha nitelikli olanların bulunduğu ve bu kişilerin daha düşük ücretlere iş yaptıkları belirtilmektedir (DG 20). Göçmen işçilerin vasıf kazandıkça özellikle ücret konusunda daha talepkâr oldukları da dile getirilmektedir (DG 50). Göçmen nitelikli işçilerin iş etiğine kimi Türkiyeli ustalardan daha duyarlı olduklarını düşünen katılımcılar bulunmaktadır.

“İşlerinde daha önce göremediğimiz ustalıkları görüyoruz. Bazıları var. Suriye’de de o mesleği sürdüren insanlar burada profesyonel şekilde. Onların da çoğuna baktığında ailesinden gelen, babasından, dedesinden gelen bir mesleği yürütüyorlar.” (DG 16)

“Bu son 5 yıldır deneyimim, yabancıların daha dürüst ve daha düşük rakamda çalışmaları, Türklerde ise yani hem yalancılık çok fazla hem maliyetler çok yüksek diye karşılaştırma yapabiliriz.” (DG 53)

Göçmen işçilerin sektördeki varlığı, yerli işçilerin yurt dışında çalışmaya gitmeleri durumunda ya da onların almayı istemedikleri düşük ücretli veya niteliksiz işlerde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak, sektördeki işverenler, göçmen işçilerin kayıt dışı çalıştırılmalarının iş sağlığı ve güvenlik ile düzen sorunlarına yol açtığını, denetimlerin ise yeterli olmadığını ifade etmektedirler (DG 3, 5, 6). Bu durumun uzun vadede Türkiye ekonomisine zarar verebileceği ve işgücü piyasasında dengesizlikler yaratabileceği belirtilmektedir.

“O adam (göçmen) da ustalaştığı için Türk işçilere rağbet azalacak haliyle yabancı işçiler devam edecek. Yarın bir gün olası bir göçmenleri gönderme pozisyonunda Türk işçiler farklı sektörlere kaydığı için geri dönüşleri kolay olmayacak.” (DG 18)

Türkiye inşaat sektöründe göçmen işçilerin varlığının, kısa vadede sektörün işgücü açığını kapatsa da uzun vadede etik, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açabileceği öngörülmektedir. Göçmen işçilerin daha iyi koşullarda ve yasal çerçevelerde çalıştırılabilmeleri için sektörde ciddi düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. İnşaat sektöründe kadın istihdamı

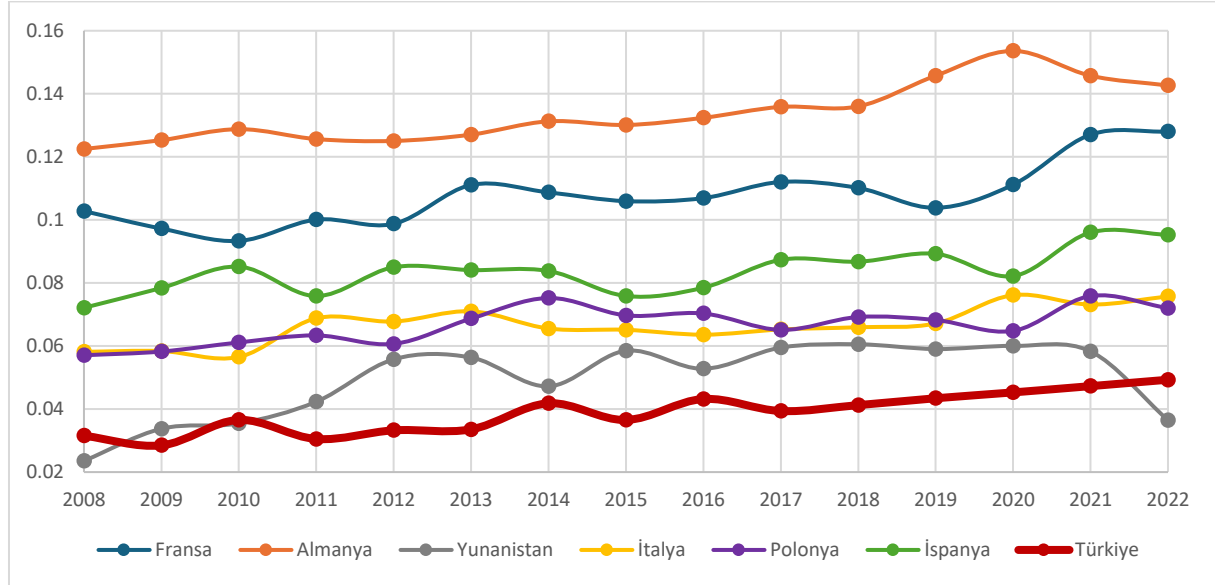
Bu araştırmanın hazırlık aşamasındaki incelemelerde, inşaat istihdamına cinsiyet ayrımı açısından bakıldığında Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında çarpıcı bir tablo karşımıza çıkmıştır. Bazı Avrupa ülkelerinde inşaat istihdamında kadın çalışanların oranı Türkiye’den çok daha yüksek seviyelerdedir.

i) İnşaatta Kadın İstihdamı: Türkiye-Avrupa karşılaştırması

Aşağıda sunulan şekil 2.1’de 2008-2022 döneminde Türkiye ve seçilmiş 6 Avrupa ülkesinde (Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya ve Yunanistan) kadın istihdamının inşaat sektörünün toplam istihdamı içindeki payları gösterilmektedir. Bu ülkelerden ilk beşinin ortak iki özelliği, 40 milyonun üzerinde nüfusa sahip olmaları ve sanayi

sektörlerinin düzeyleri arasında farklar olsa da sanayileşmiş ülkeler olmalarıdır. Ayrıca İspanya ve İtalya Akdeniz ülkeleri, Polonya ise eski sosyalist ülkedir. Tabloda Türkiye ile benzerliklere sahip olması nedeniyle Yunanistan'a da yer verilmiştir.

Şekil 2.1: İnşaat istihdamında kadının payı

Kaynak: Avrupa Birliği İşgücü Anketi (EU LFS); TÜİK: İşgücü İstatistikleri, 2022; Betam

Eurostat online veri tabanından "dataset lfsa_egan2" olarak indirilen ve TÜİK'ten indirilen veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_wrklab_lab_employ_inter_sector_lfsa_egan2

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isigucu-Istatistikleri-2022-49390>

İnşaatla kadının yeri bakımından Yunanistan hariç diğer 5 ülke ile Türkiye arasında yüksek düzeyde farklar söz konusudur. Türkiye'de inşaat sektöründe kadın istihdamının payı 2008'de yüzde 3 gibi çok düşük bir düzeydeyken, bu oran zaman içinde artarak 2022'de ancak yüzde 5 seviyesine gelmiştir. İnşaatla istihdam edilen kadınların çok büyük bölümü tahmin edileceği gibi mimarlardan, mühendislerden kısmen de iş güvenliği uzmanlarından oluşmaktadır. Görüşülen inşaat ustaları ve sendika temsilcileri bu olguyu desteklemiş, şantiyelerde çalışan kadınların ise genelde yemekhane ve inşaat sonrası temizlik görevlisi olduklarını belirtmişlerdir (DG 26, 32). 2008'den 2022'ye çalışan kadın sayısında meydana gelen artışın ise çok büyük ölçüde beyaz yakalı kesimden kaynaklandığı da söylenebilir. Görüşme yapılan ustalardan yurt dışı deneyimi ya da yurt dışında sektörde çalışan tanıdığı olanların yurt dışında kadınların inşaat sektöründe daha aktif olarak çalıştıklarını gözlemlediklerini veya duyduklarını belirtmeleri de bu bağlamda not edilmelidir (DG 63). Bir sendika temsilcisi de Filipinler, Tayland ve Polonya'da kadınların duvar ve sıva işleri ile elektrik işleri yaptıklarını gördüğünü belirtmiştir (DG 33). Firma yetkilileri arasında da yurt dışında kadınların inşaat sektöründe kendilerine yer bulabildiklerini belirtenler vardır (DG 3, 5, 10, 14). İstatistikler de bu durumu net bir şekilde göstermektedir. 2008'de kadın istihdamının inşaat sektöründe payları

Almanya’da yüzde 12, Fransa’da yüzde 10, İtalya’da yüzde 7, İspanya ve Polonya’da yüzde 6’dır; Türkiye’nin yüzde 3 payı ile kıyaslandığında bu pay 2008’de Almanya’da 4, Polonya ve İspanya’da 2 kat daha yüksektir. 14 yılda bu ülkelerde kadın istihdam paylarında artışların olduğu ama son birkaç yılda payın durgunlaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de inşaat istihdamında kadın oranı yüzde 5 iken, Almanya ve Fransa’da sırasıyla yüzde 14 ve 13, İtalya’da yaklaşık yüzde 10, İspanya ve Polonya’da yüzde 7’nin üzerindedir. Rakamsal olarak değerlendirildiğinde ise, 2022’de inşaatta toplam çalışan sayısı Almanya’da 2 milyon 531 bin, Türkiye’de 1 milyon 846 bin; çalışan kadın sayısı ise sırasıyla 361 bin ve 91 bindir. Diğer taraftan, kadın çalışan oranının ülkemizde yüzde 5 yerine yüzde 14 olması durumunda ise, kadın çalışan sayısı 91 bin yerine 258 bin olacaktır. Dolayısıyla ülkemizde, inşaat sektöründe mevcut çalışan kadın sayısı ile potansiyel kadın çalışan sayı arasında 167 bin kişilik fark söz konusudur. Türkiye’de bu farkın önemli ölçüde ustalık gerektiren işlerde çalışan kadın sayısının Türkiye’de ihmal edilebilecek kadar düşük olmasından kaynaklandığı ise açıktır. Halen Almanya’da inşaat sektöründe çalışan Boran Biriz⁹ ile yapılan görüşmede profesyonel yaşamının ilk yıllarında (2014) inşaatını yaptığı bir okul binasının dış cephe boyasını kadınların yaptıklarını gördüğünde “şaşırdığını” çünkü “Bavyera’nın iklim koşullarında dış cephe boyasının zor bir iş” olduğunu söylemiştir. Boran Biriz, Almanya’da inşaatta “mavi yaka” kadın istihdamının pek yaygın olmasa da daha çok elektrikçi, çatı kaplamacı, boyacı, fayansçı ve iş makinesi operatörü olarak çalışan kadınlara rastlandığını, şantiye güvenliğinde ve teknik ressamlıkta da “çokça kadın” bulunduğunu eklemiştir.

ii) Avrupa’da kadınların inşaat sektöründeki geçmişi

Avrupa’da kadınların, özellikle vasıflı mavi yaka niteliğindeki kadınların inşaat sektöründeki geçmişi yaklaşık 30 yıl öncesinde dayanmaktadır. Almanya’da, 1994 yılına kadar kadınların inşaatta ustalık gerektiren işlerde çalışmaları yasal değildir.¹⁰ Sovyet Rusya döneminde de kadınların inşaatta fiziksel güç gerektiren işlerde çalışmaları 1974 itibarıyla yasaklanmıştır. Bu yasaklar 2021’de büyük oranda kaldırılmış olsa da Rusya’da örneğin yer altı inşaat işleri kadınların çalışmasının yasak olduğu iş kolları arasında yerini korumaktadır.¹¹ Diğer ülkelerde ise bu tür yasaklar olmasa bile, şantiyelerde ustalık gerektiren işlerde yakın geçmişe kadar kadınların yer almadığını da söylemek gerekir.

Özellikle Almanya 1950’lerde yeniden inşasını Marshall yardımlarının da katkısıyla oldukça kısa bir sürede tamamlayarak hızla büyüyen bir ekonomiye dönüşürken,

⁹ Boran Biriz, Avusturya’da mimarlık-mühendislik eğitimini tamamladıktan sonra Almanya Bavyera eyaletinde 15 yıldır inşaat işleri yapıyor.

¹⁰ <https://femalesinconstruction.eu/about/>

¹¹ <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/04/russia-to-slash-list-of-off-limits-jobs-for-women-media-reports-a66275>

1960'ların başlarından itibaren yerli işgücü arzı sanayi ve inşaat işgücü talebini karşılayamaz duruma gelmişti. Bu dönemde işgücü eksikliği yabancı işçiler ("misafir işçiler") ile karşılanmaya çalışılsa da bu durumun yetersiz kalması kadın işgücüne yönelimi artırmıştır.

Çalışma kapsamında görüşülen Boran Biriz'in Almanya özelinde paylaştığı bilgiler oldukça aydınlatıcı ve yol gösterici niteliktedir:

"Son yıllardaki değişiklikler birçok noktada görülebiliyor aslında. En başta çeşitli teşvik programları kadınları teknik işlere çekmeye çalışıyor. Örneğin Münih kentinin toplu taşıma işletmesi olan MVG, kadın teknikerlerin görüldüğü büyük reklam panolarını duraklarda tutup özendirmeye gayret ediyor. Şirketler politika olarak kadın erkek eşitliğini vurgulamak adına da özendirici olmaya gayret ediyorlar. Bunun haricinde daha evvel de bahsettiğim gibi Almanya'da meslek yüksekokulları çok aktif durumda. Ülke içerisinde kaç adet aktif okulun olduğunu söylemek güç lakin her sene on binlerce öğrenci alınıyor. Alman Merkez Bankası'nın yaptığı açıklamaya göre, 2022 yılında 40.000 öğrenci bu meslek yüksekokullarında inşaat alanında eğitim alıyormuş. Bu rakamın yaklaşık yüzde 10'u kadınlardan oluşuyor. Her bölüm mevcut ve de okul sistemi olarak da burası diğer ülkelere göre biraz daha renkli. Mimarlık okullarında ise son dönemde durum 50%-50% gibi. Lakin meslek hayatına geldiğimizde bu oran biraz düşüyor. Kadınlar 30%-40% oranında aktifler. İnşaat mühendisliği bölümlerinde ise eğitim alan kadınlar 20%-30% bandı arasında ama yine mesleki pratikte iyice azalıyorlar."

Bu çaba Almanya ile sınırlı olmayıp AB ülkelerinde inşaat işgücü sıkıntısının devam etmesi nedeniyle genel olarak daha fazla erkek işgücünün ama aynı zamanda özel olarak kadın işgücünün de inşaat sektörüne daha fazla dahil edilmesi konusunda gerçekleştiriliyor.¹² Hedef kurumların 2033'e kadar istihdamda cinsiyet eşitliğini sağlayabilmeleridir. Bu eşitliğin inşaat firmalarında sağlanması nesnel nedenlerle oldukça güç olsa da "Woman-in Construction (İnşaat Kadın)" adlı AB raporu kadınların inşaat sektörüne kazandırılmaları için atılması gereken adımları şu şekilde aktarmaktadır:

- İnşaat ilginin erken yaşta canlandırılması,
- İşe alımlarda ve iş ortamlarında kapsayıcı bir tavır edinilmesi ve kadın rol modellerin ön plana çıkarılmaları,
- İlköğretimdeki kız çocukları için özel şantiye gezileri.

¹²<https://www.citb.co.uk/media/zktmen43/rethinking-recruitment-constructing-a-more-attractive-industry-full-report-january-2022.pdf>; https://www.womencanbuild.eu/wp-content/uploads/2021/01/WCB_IO2_JointReport_immersive_experience-for-women.pdf; <https://femalesinconstruction.eu/about/>; <https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2023/07/Europe-Women-in-construction-Bridging-the-green-jobs-gap.pdf>

Diğer taraftan, Avrupa’da yakın zamana kadar inşaatta iş güvenliği için gerekli ekipmanların bile kadınlara göre üretilmediği ve firmaların bu konuda girişimlerde bulunmalarının önemi raporda vurgulanıyor.¹³

“Woman-in Construction (İnşaat Kadını)” adlı raporda ücretlerde cinsiyet ayrımı konusu da ele alınmaktadır. Toplam istihdamda kadınlar erkeklerin ortalamada yüzde 80’i kadar kazanabilirlerken, inşaat sektöründe bu oranın %99, yani neredeyse eşit, olduğu belirtilmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus da AB ülkeleri ve ABD’de inşaatta otomasyon ve yüksek teknoloji ürünlerinin inşaat alanlarında daha fazla kullanılabilmesiyle kadınların sektördeki paylarının artabileceğinin vurgulanmasıdır.

Özetle, kadınların inşaat sektöründe daha fazla istihdam edilebilmesini sağlamak için organize ve yaratıcı çabalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. İnşaat sektörünün kadın işgücü için çekici hale gelmesi bir yandan ustalık gerektiren mesleklerde iş koşullarının yeni teknolojiler ve düzenlemeler ile şantiyelerin daha güvenli kılınmasını, çalışma ortamının kadınlara uygun hale getirilmesini ve inşaat sektörüne yönelik olumsuz ön yargıların kırılmasını sağlayabilecektir. Kadın işgücünün inşaata ilgisi arttıkça da mesleki eğitimin ihtiyaçlara göre organize edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekecektir. Türkiye’de de inşaatta kadın işgücü arzını artırmanın yolunun bu stratejiden geçtiğini söylemek mümkündür.

iii) Türkiye’de inşaatta çalışan kadına toplumsal bakış ve kadınların görüşleri

Türkiye’de inşaat sektöründe çalışma koşulları yukarıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Belirtildiği üzere, işlerin çoğunlukla fiziki güç gerektiren niteliği, mesai süreleri, çalışma ortamı itibarıyla inşaatta çalışmanın cazip görülmediği bir gerçekliktir. Mevcut bu koşulların olduğu ortamda kadınların şantiyelerde çalışmalarına olumsuz bakılması normal karşılanabilir. Ancak, ilgili sendika yöneticileri, firma yetkilileri, erkek ustalar ve inşaat dışında çalışan kadınlarla daha derinlemesine konu ele alındığında, var olan olumsuz bakışların yumuşadığı, bazı koşullar yerine getirildiğinde kadınların da ustalık gerektiren bazı işlerde çalışabilecekleri, hatta bazı işleri erkek ustalardan daha iyi yapabileceklerine dair görüşler de söz konusudur.

Rapor hazırlama sürecinde, çeşitli kategorilere mensup muhataplarla (firma, sendika ve sivil toplum kuruluşu yetkilileri, beyaz yaka çalışanlar, erkek inşaat ustaları) yapılan görüşmelerde, özel mesleki bilgi ve beceri (ustalık) gerektiren işlerde elaman bulmada yaşanan güçlükleri aşabilmek için kadın usta sayısının artırılmasının bir faydası olup olmayacağı sistematik olarak sorulmuştur. Bu görüşmelere ilaveten inşaat sektörü

¹³ <https://www.planradar.com/gb/women-in-construction/>

dışında çalışan üç kadından ve bir de iş arayan kadından bu konu hakkındaki görüşleri alınmıştır. Ayrıca, mevcutta kadın usta statüsünde sadece iki kişi bulunabilmiş ve bunlarla yapılan görüşmeler aşağıda “Türkiye’de nadir bir tür: İnşaat kadın ustalar” kutusu içinde sunulmuştur.

Görüşmelerde inşaat kadın konusu gündeme geldiğinde başlangıçta mühendislik, mimarlık, teknisyenlik, kontrollük gibi işlerin dışındaki işlerin fiziksel güç gerektirdiği, şantiyelerde çalışma ortamının kadınlara uygun olmadığı, sosyal-kültürel nedenlerle de kadının inşaat çalışmasına olumsuz bakıldığı üzerinde neredeyse tam bir görüş birliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna karşılık görüşmenin devamında küçümsenmeyecek sayıda muhatapın çalışma ortamı ve koşullar iyileştirildiği takdirde bazı işleri kadınların pekâlâ yapabileceklerini, hatta bazı muhataplar işleri erkeklerden daha iyi yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Yukarıda belirtilen farklı kategorilere mensup kişilerin görüşleri toplulaştırılarak sırasıyla aşağıda sunulmuştur:

Firma ve Dernek yetkilileri (36 adet, 16’sı kadın) yurt dışı şantiyelerinde teknik işlerde vinç operatörü, boyacı, sıvacı, elektrikçi olarak kadın çalışanlara rastladıklarını ve Türkiye’de de inşaat sektöründe mavi yakada bu tip mesleklerde kadınların yer almalarını desteklediklerini, bazı ustalık gerektiren işlerde kadınların istihdam edilmelerinin olumlu olacağını belirtmişlerdir. Bir katılımcı “kadın elinin sektörü güzelleştireceğini” belirtmiştir (DG 75). Öte yandan ilgili yetkililer Türkiye’nin sosyal-kültürel yapısının, kadınların şantiye ortamında ve şantiyedeki ağır çalışma koşulları içinde yer almalarının uygun olmadığını düşünmektedirler. Uygun koşullar oluşmadığı takdirde de evli olan veya kız çocuğu olanlar şantiyelerde eşlerinin ve kızlarının çalışmasını istemeyeceklerini açıkça söylemişlerdir.

Firma yetkilileri arasında kadın istihdamına olumlu bakanlar olduğu gibi olumsuz bakanlar da mevcuttur. Erkek firma yetkilileri arasında sektörde usta kadın istihdamı konusunda ortak bir tutum yoktur. 20 erkek yetkilinin 7’si olumlu yaklaşırken, 7’si meseleye olumsuz yaklaşmıştır. 6 yetkili ise ya fikir beyan etmemiş ya da kararsız olduğunu belirtmiştir.

İlginç bir şekilde kadın firma yetkilileri de farklı görüşlere sahiptirler: 5 kadın firma yetkilisi kadın istihdamını desteklerken, 5’i buna sıcak bakmamaktadır. Bir kadın firma yetkilisi, yıllardır şantiyeleri gezdiğini ve işle kadınları bağdaştıramadığını belirtmektedir. Ona göre kadınlar bu işi yapabilir ama işi daha pratik yapabilecek erkekler varken kadınların bu işleri yapmalarına gerek yoktur (DG 76). Başka bir kadın yetkili ise “Teknoloji ilerlemiş olsa da güç gerektiren bir iş, bunu kabul etmek ve öyle ilerlemek lazım” görüşündedir (DG 40).

“Şöyle beyaz yakada artış var, mavi yakada çok yani artış diyemeyiz. Böyle minik minik titreşimler diyeyim... Hani mavi yakada biraz daha beden gücü istendiği için takdir edersiniz ki bir kadının bir tuğlayı, bir kiremidi kaldırıp duvar örmesi biraz daha zor. Aslında imkânsız mı, değil. Bunun da teknikleri var. Ama dışarıdan bakıldığı zaman ya kadın işte nasıl işte harç yoğurur, kadın nasıl malayı alır, o kadar şeyi kaldırır, tahtayı kaldıramaz, betonu, demiri bükemez falan. Aslında öyle değil yani. Onun da teknikleri var. İşte kadınlarımız bu alana yönlendirilmiş olsa, inanıyorum ki kadınlarımız bu alanda da başarılı olacaktır... İnşaat sektöründe az, fakat mekanik bölümünde artış var. Sıhhi tesisat, mekanik, elektrik, daha az beden gücü isteyen alanlarda var. Mesela mekanik, mesleki okullarda artık okuyan öğrencilerin sayısı biraz daha artmış durumda.” (DG 9)

Firma ve dernek yetkililerinin yanı sıra **beyaz yaka kadın profesyoneller** ile de (3 kişi ile) görüşülmüştür. Mimarlık, mühendislik ve iş güvenliği gibi alanlarda lisans ve yüksek lisans derecelerine sahip 30-40 yaş aralığındaki bu kadınlar 5-15 yıldır inşaat sektöründe çalışmakta ve şantiye deneyimine sahiptirler.

İlgili profesyoneller kadın çalışanların sektörde daha görünür hale gelmeleri ve desteklenmeleri gerektiği konusunda görüş birliği içinde olmakla birlikte, kadınların sektörde cinsiyet ayrımcılığına rağmen dayanıklılıklarını ve yeteneklerini kanıtlamak zorunda kaldıklarını belirtmişler. Özellikle boya, seramik döşeme gibi alanlarda kadınların yeteneklerini gösterebileceklerini ancak, ağır fiziksel güç gerektiren işlerde kadınların zorlanabileceklerini ve bu tür işlerin genellikle ekip çalışması gerektirdiği için uygun ortam ve destek sağlanmadan kadınların bu alanda başarılı olmalarının zor olduğunu düşünmektedirler.

Sendika temsilcileri (4 erkek) ile yapılan görüşmelerde kadın istihdamı gündeme geldiğinde sendika temsilcileri öncelikle kadınların inşaat sektöründe cinsiyetçi tutumlar ve ön yargılar ile karşılaştıklarını, bu durumun hem mavi yaka hem de beyaz yaka pozisyonlarda kadınların ilerlemelerini zorlaştırdığını belirtmişler. İlgili temsilciler kadın istihdamının önündeki engeller konusunda firma yöneticileri ile de aynı görüştedirler. Benzer şekilde kadın çalışan sayısının artırılması ve kadınların sektörde daha fazla temsil edilmeleri için kültürel ve yapısal değişimlerin gerektiğini savunmaktadırlar.

Bir sendika temsilcisi, kadın işçilerle beraber sektöre düzen ve nizamın geleceğini savunmuştur: “Olmalı çünkü kadının olduğu yerde işlerin daha düzenli, ilişkilerin daha ölçülü bir çerçevede yürüdüğünü görebiliyoruz” (DG 32). Buna karşılık bir başka sendika temsilcisinin; sektörün fiziki güç gerektirmesi ve tehlikeli olması dolaylı kadınların bu

alanda çalışmayı tercih etmeyecekleri ve ilerde mavi yaka kadın sayısında artış olmasını beklemediği şeklindeki görüşü not edilmelidir (DG 36).

Sendika kesimiyle görüşmelerde ortaya çıkan ilginç bir olgu ise, sendikaların inşaatta kadın istihdamını artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmamalarıdır. Sendikacılar çoğunlukla önce mevcut sorunların çözülmesi gerektiğini, ardından kadın istihdamına sıra geleceğini ama bunun olması için de uzun süreler geçmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte yurt dışı deneyimi olanlar Filipin, Tayland, Rusya, Polonya ve hatta Arabistan gibi ülkelerde kadın işçilerle karşılaştıklarını ifade ederlerken, Türk kadınlarının ustalık gerektiren işlerde çalışabileceklerini, özellikle detaylı ve titiz çalışma gerektiren boya ve süsleme gibi el sanatları kısmında da başarılı olacaklarını ama sektörün zorlu koşulları devam ederse onların da bu işleri yapmak istemeyerek bırakacaklarını belirtmişlerdir. Sendika temsilcilerinin firma yöneticilerine kıyasla kadın istihdamı konusunda daha düşük beklentilere sahip oldukları söylenebilir.

Görüşülen **STK yetkilisi 2 kadının**¹⁴, kadın istihdamını teşvik amacını güden kuruluşlarda çalıştıkları halde inşaat sektöründe kadın istihdamını gündemlerine almadıkları görülmektedir. İnşaat sektörüne dair bir fikri olmayan ve bu konuda daha önce herhangi bir proje yapmayan yetkili (DG 41) "İnşaat sektörünün fazlasıyla erkek egemen bir sektör olduğunu bilmenin kadınların sektöre girişinin önünde bir engel teşkil ettiğini" söylemektedir. "Peki, sizce bu sektörde kadın istihdamını arttırmak gerekli mi?" diye sorulduğunda ise, "Tabii her sektörde olduğu gibi bence bu sektörde de gerekli" yanıtını vermiştir. Diğer yetkili ise (DG 42), sektörün fazla erkek egemen, cinsiyetçiliğin yaygın olması gibi nedenlerle kadınların kabul görmekte zorlandıklarını belirttikten sonra, "Kadınlar ne kadar çok çalışma alanına katılırlarsa, hele erkek egemen sektöre katılırlarsa, toplum daha ileri gidecek. İnşaat sektörü işte 98 erkek var, 2 kadın var. Hâlbuki ne kadar çok kadın, o kadar çok medeniyet diye düşünüyorum" demiştir.

Görüşülen erkek ustalar (15 kişi) sıva, duvar, seramik, dekorasyon, elektrik gibi çok farklı mesleklere sahiplerdir. Görüşülen bir erkek usta ilginç bir yaklaşımla Türkiye’de inşaat sektöründe kadın çalışan sayısının artmasının sektöre “düzen, nizam, saygı ve kaba erkek davranışlarının giderilmesi açısından olumlu katkı sağlayacağını” söylemiştir. Odak grup görüşmelerinde ise bir katılımcı konuya dair olumlu düşüncesini “Suriyeliler yerine kadınlarla çalışmayı tercih ederiz/isteriz.” şeklinde ifade ederken (DG 63), diğer katılımcılardan da destek gelmiştir. Bu görüşmede özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte iş yükünün hafiflediği ve kadınların da teknik ve ince işleri yapabileceği belirtilmiştir (DG 35, DG 63).

¹⁴ Biri Ankara’da kadın istihdamı alanında proje yöneticisi, 24 yaşında. Diğeri, İzmir’de Makine Mühendisleri Odası’nda görevli, cinsiyet eşitliği alanında faal, 54 yaşında endüstri mühendisi.

Ancak, bazı erkek ustalar kadınların fizyolojik ve biyolojik farklılıkları nedeniyle inşaatın ağır iş kollarında zorlanabileceklerini ve bu nedenle kadınların beyaz yakalı pozisyonlarda ya da kadınlara uygun başka iş kollarında çalışmalarının daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. “Siz eşinizin ya da kız çocuklarınızın bu alanda bir meslek sahibi olmalarını ister misiniz?” sorusu yöneltildiğinde ise kadınların sektördeki varlığına olumlu bakan katılımcılar da dahil olmak üzere sektör için “ağır, tehlikeli, erkek işi, rahat olmaz” gibi ifadeler kullanarak şantiyede eşlerinin ve kız çocuklarının beyaz yakada şantiyede mimar, mühendis olarak çalışmalarını isteyeceklerini belirtmişlerdir (DG 83).

İnşaat dışında çalışmakta olan üç ve iş arayan bir kadınla da inşaat sektörüne yönelik bakış açılarını öğrenebilmek anlamında görüşülmüştür. Yaşları 30-46 arasında değişen, çocuk sahibi, üç kadının ikisi tekstilde usta makineci olarak, diğeri ise Mardin’de servis şoförü olarak uzun yıllardır çalışmaktadır (DG 55-57). İş arayan kadın ise Bursa’da yaşamaktadır. Bu kadınların tümü lise ve altı eğitimlidir. Uzun süredir nispeten ağır işlerde çalışmaları ve düşük eğitim seviyesinde olmaları gibi ortak özellikleri itibarıyla ilk bakışta inşaat sektöründe çalışma potansiyeline sahip oldukları söylenebilir.

Bu kadınlar inşaat sektöründe çalışmasalar dahi inşaatlarda çalışan baba, kardeş, eş, amca, gibi akrabalarından duydukları sayesinde sektör hakkında kısmen nesnel bilgilere kısmen de ön yargılar içeren algılara sahiplerdir. İlgili kişiler çalışma koşullarının zor, işin ağır, ortamın pis, sektörün erkek egemen ve iş güvenliği açısından yüksek riskli olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. İçlerinden birinin dedesi ise inşaatla geçirdiği kazada ölmüştür.

Ayrıca işlerin sürekli olmayışına, mesai saatlerinin uzunluğuna ve belirsizliğine, haftalık ve genelde sigortasız çalışılmasına olumsuz bakmaktadırlar. Görüşülen A.D, “Genelde sigortaları olmuyor yani. Bir aylık çalıştığında beş gününü yatırıyorlar. Öyle diye biliyorum” demektedir.

İnşaat sektörüne yönelik bu olumsuz bakışa rağmen kadınların inşaatla çalışmalarına bakış katılımcılar arasında bazı farklılıklar göstermektedir. N.K, “İnşaat çok yorucu bir iş, kadınlar ezilmemeli” dediğinde; görüşmeci, “Yorucu olduğu için kadınların yapamayacaklarını mı düşünüyorsunuz?” diye sormuştur. N.K. ise yanıt olarak “Aslında kadınların yapamayacağı hiçbir şey yok” dedikten sonra, “Kum taşıyacak, indirecek, bindirecek, sıva yapacak, tozlu iş, pis iş. Bence kadınların yapmaması gereken işler” şeklinde görüş belirtmiştir. Kişinin bu açıklaması kadınların “ezilmesinden” neyi kastettiğine açıklık getirmektedir.

Buna karşılık A.A ve A.D kadınların inşaatla çalışmalarına, belirli işlerde ve belirli koşullarda, olumlu bakmaktadırlar. Evinin boyasını kendi yapan, eşini bu işe karıştırmayan ve bundan büyük zevk aldığını (“O bir duvarı boyamak çok güzel oluyor”) belirten A.A boya, sıva gibi işleri yapabileceğini söylemektedir. A.D. de görüş olarak kendisine katılmaktadır.

Diğer taraftan, “Mevcut çalıştığınız sektörünüzü (tekstil) bırakıp inşaata gider misiniz?” diye sorulduğunda koşulların arttığı gözlemlenmektedir. Bu noktada ilk öne çıkan koşul yüksek ücrettir. Görüşleri alınan N.K “Çok güzel para vermesi lazım” diyerek görüş belirtmekte ve oturduğu apartmanın inşaatlarda çalışan görevlisinin eşinin zaman zaman eşiyile inşaata gittiğini ve “Bayağı yüklü para” aldığını belirtmektedir. A.D., kendi ücretini kastederek, “Bence iki buçuk üç katı fazla olması gerekiyor çünkü en baştan hayatın riskte” derken, A.A ise “Aynen, ben de katılıyorum. Dört katı, üç katı olması gerekiyor bu inşaat sektörüne girmek için. Can güvenliğini hiçe sayıyorsun, çoğu şeyini hiçe sayıyorsun” görüşlerini aktarmaktadır. Diğer taraftan görüşülen katılımcıların mevcut işlerinde aldıkları ücretleri referans aldıklarını, inşaat sektöründe ücretlerin yüksek olduğunu yakın çevrelerinden duyduklarını ve inşaatta kimi mesleklerde işgücü açığının farkında olduklarını belirtmek gerekecektir. Nitekim A.A kardeşinin öğretmenlik eğitimi sırasında elektrikçilik öğrenerek inşaatlarda çalıştığı, günümüzde öğretmenliğin yanı sıra zaman zaman şantiyelerden çağrıldığı ve iyi ek kazanç sağladığı bilgisini paylaşmıştır.

İkinci önemli koşul düzenli ve hafta içi mesai artı sigorta konusudur. A.D. bu konu hakkında “Resmî günlerde, bayramlarda vs. veya dinî ve millî bayramlarda tatil olmalı. Cumartesi, pazar tatil olmalı çünkü yorucu bir iş. Bir gün yetmiyor bir insana. Çünkü evli bir bayan için temizliğiyle mi uğraşacak? Yemeğiyle mi uğraşacak? Kendine mi vakit ayıracak? Dışarıdaki işlerini mi halledecek? O yüzden bir gün yetmiyor. Ve çalışma saatleri sabit olmalı. Atıyorum 8-5 veya 8-4. Sigortası olması gerekiyor.” şeklinde görüş belirtmiştir. Son koşul ise iş güvenliğinin sağlanması ve inşaatların depreme dayanıklı olmasıdır.

İşsiz kadın G.M. (DG 58) evlilik nedeniyle Konya’dan Bursa’ya göç etmiştir. Eğitimini Konya’da tekstil alanında tamamlamış, ön lisans sahibi, uzmanlığı kalite kontrolüdür. Konya’da çoğunlukla mesleğinin dışında hizmet sektöründe çeşitli işlerde çalışmıştır. 2 yaşında bir kızı vardır. Kız 3 yaşına gelip kreşe verilebilecek duruma geldiğinde aktif olarak iş arayacağını belirtmiştir. G.M. kendini geliştirebileceği tüm sektörlerde işe açık olduğunu söylemekle birlikte inşaat işlerinin “pis iş” olduğunu (elektrik teknisyeni eşi fabrikada çalışıyor ama arada inşaatlara gidiyor; çamaşırlarını yıkadığı için böyle söylüyor), kadınları zorlayabileceğini belirtmektedir. Bu olumsuz bakışa rağmen bazı işlerde (boya, fayans döşeme) çalışmayı düşünebileceğini ama buna eşinin izin vermeyeceğini de eklemektedir. Kendisine bunun nedeni sorulduğunda ise, “Erkek egemen bir toplum olduğumuz için hani erkeklerin bu sektörde daha fazla olduğu için hani çok izin verebileceğini tahmin edemiyorum” şeklinde görüşlerini aktarmakla birlikte, sektörde çalışan kadın sayısı artarsa bu durumun değişebileceğini de belirtmiştir.

G.M’ye kızının inşaat sektöründe çalışması hakkında ne düşündüğü sorulduğunda ise, pek çok katılımcının aksine, itiraz etmemiş ve görüşlerini şu şekilde paylaşmıştır: “İyi para kazanacağı bir iş yapsın isterim ama en azından değer göreceği bir iş yapsın. İllâ okumak zorunda değil. Ben okumayacağım anne dediği zaman elbette ki saygı duyarım (yüksek

eğitimi kast ediyor). Yani biz okuduk ne oldu? Şu an ev hanımıyım. Hani okumanın da bir önemi yok. Öncelikle iyi insan olsun. Helaliyle para kazansın isterim. Yapabilir. İstedini, sevdiği mesleği, severek yapsın. Belki el sanatları mesela bir çizimci olabilir, proje çizebilir, mühendis olabilir. İstedini yapsın yani. Desteklerim her şekilde ben onu.”

G.M'nin diğer kadınlarla bir diğer ortak görüşü de yüksek ücretlerin cazibesidir. Eği ek iş olarak inşaatlarda çalıştığından yüksek kazancın farkındadır. Koşullar uygun olduğunda inşaatta çalışmak için ne kadar ücret alırsanız işi kabul ederdiniz diye sorulduğunda ise, “bir ayda mesela 35-40 bin almak isterdim” yanıtını vermiştir.

Türkiye’de Nadir Bir Tür: Kadın İnşaat Ustaları

Bu araştırmanın saha çalışması kapsamında 100 kadar derinlemesine görüşme yapılması kararlaştırıldığında, bu grubun en azından beşinin kadın inşaat ustalarından oluşması planlanmıştır. Saha çalışmasını yapan İstanbul Ekonomi Ajansı sadece bir kişi bulabilmiş (Bir vinç operatörü), Betam ekibi ise sadece bir kadın usta bulabilmiştir (Bir boyacı). Aşağıda bu iki öncü kadının öykülerini paylaşmak mevcut durumun değerlendirilmesi anlamında önemlidir:

Vinç operatörü Nuray Hanım Çorum doğumlu, 54 yaşındadır. Erken bir evlilikten yetişkin iki çocuk sahibidir. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu İnşaat Bölümü mezunu olmasına rağmen iş hayatına yurt müdürü olarak başlamıştır. Sonrasında eşiyile makine kiralama işine girmiş ve iş makineleri kullanma ehliyetlerini almıştır. Ancak girişim başarısız olmuş, eği de vefat etmiştir. Kendince “Ben ne yapabilirim?” diye sormuş, aldığı eğitim sayesinde inşaatı bildiğinden ve iş makinesi ehliyetlerine sahip olduğundan “fiziksel güç gerektirmeyen” vinç operatörlüğünde karar kılmıştır. Kendisinin beyanıyla “Türkiye’nin ilk vinç operatörü” ve Pi makineden tebrik sertifikalı Nuray Hanım, İzmir’de taşeron bir firmaya bağlı olarak tam 8 yıldır vinç operatörlüğü yapmaktadır.

Nuray Hanım’ın verdiği kararın çevresinde nasıl karşılandığı, olumsuzlukları nasıl aştığı, işe başladığında yaşadıkları ve şantiyelerin iş ortamına dair gözlemleri inşaat sektöründe vasıflı kadın işgücü istihdamının nasıl artırılabileceğine dair çok değerli ve yol gösterici bilgiler içermektedir. Çevresi ve çocukları kararı nasıl karşıladılar diye sorulduğunda, “Erkek işi, erkeklerin yoğun olduğu bir yerde nasıl çalışacaksın” şeklinde tepkiler aldığı söylemiş; “Ama aldırmadım, devam ettim” yanıtını vermiştir. Nuray Hanım şu değerlendirmeleri önemlidir: “Benim çocuklarım da tabii etraftan duymalarıyla inşaat sektöründe çalışan insanların hep avam kesim olduğunu düşünürlerdi. O yüzden o ortamlarda bulunmamamı istediler. Ama ben bu işi yapmak istiyorum, kendimi bu işte mutlu hissediyorum dediğim zaman da tabii karşı çıkmadılar.”

Çalıştığı her şantiyede işin ilk günü çalışanlarının şaşkınlık ve endişe karışımı tepkilerini de bizzat Nuray Hanım'ın ağzından aktarmakta fayda görmekteyiz: “Aa bayan vinçe çıkıyor, bayan yapamaz. Bu kadın bizi öldürür, yapamaz, edemez.”... “Günaydın diyorsun, doğru selam bile almıyorlar”. Ama işinde başarılı olup ve ün kazandıkça olumsuz görüşlerin köklü bir şekilde olumluya hatta takdire döndüğüne tanık oluyoruz... “Çalıştıktan sonra aşağı iniyorum. Abla vallahi sana helal olsun. Abla nasıl başladın? Abla sen nasıl kullanıyorsun?” gibi söylemler alıyorum. Ertesi gün, abla kahvaltı yaptın mı? Çay getirelim mi? Simit getirelim mi? Çalışmanı gördükten sonra, bir insanın çalışmasını gördükten sonra işçinin fikri tamamen değişiyor... “Kadının erkekten daha iyi yapacağına inanıyorum. Çünkü bir incelik var kadında. Bir zarafet var, kabalık yok. Anlatabiliyor muyum? Eğer ki inşaat alanına kadınlar el atarsa... Bu güç gerektiren işleri bile daha pratik çözümlerle yapabileceklerine ben inanıyorum.”

Boyacı Ayşe Hanım Rize doğumlu, 40'lı yaşlarda. 18 yaşında evlenmiş. Halen İzmit'te yaşıyor. Kendisiyle telefonla görüşüldü. Boyacılığa ilk olarak evini boyayarak başlamış. Komşu yaptığı işi görünce “Benim evi de boyar mısın?” demiş ve iş büyümüş. 20 yıldır evlerde, ofislerde boyacılık yapıyor. Eşinin kendi hesabı statüsünde çalıştığı ev inşaatlarında zaman zaman “demir bağlamışlığı” da var. “Boya yaparken mutlu oluyorum, çalışmayı çok seviyorum” diyor. Kadınların bu işi erkeklerden çok daha iyi ve incelikle yapacaklarına inanıyor. Yetişkin oğluna da boyayı öğretmiş; oğlan şimdi yurt dışında boyacılık yapıyor. Bunun üzerine “Ekip kurarak işi büyütmeyi düşündünüz mü?” sorumuza Ayşe Hanım şu yanıtı verdi: “Tanıdığım çalışan kadınlara teklif ettim. Ama boyacılık zor geliyor, evlere temizliğe gitmeyi tercih ediyorlar. Ama ablamın öğretmen okulu mezunu kızına boyacılığı öğrettim. Ama bebeği olunca bıraktı. Ama birkaç iş çıkmış, yapacak.”

İnşaat sektöründe kadın istihdamının ustalık gerektiren işlerde artırılması için neler yapılması gerektiği konusuna son bölümde değinilecektir. Ancak yukarıda görüşleri aktarılan bu iki kadın ustanın karakter özelliklerinin ve inşaatta başarılı olmalarına katkı yapan etkenlerin özet bir değerlendirmesini yapmak yararlı olacaktır.

Her ikisi de güçlü karakterlere sahiptirler, kendilerine güveniyorlardır ve sebatkârdırlar. Bu sayede sevdikleri işi yapmak için toplumsal ön yargıları aşmayı başarmışlardır. Bununla birlikte boyacı Ayşe Hanım'ın, erkek egemen ortamın yarattığı çekincelerden kaynaklı olarak, tek başına çalışıyor olması büyük bir avantajdır. Ayrıca mesai saatlerini belirleme gücüne sahiptir. Nuray Hanım ise her ne kadar şantiyede görev yapıyor olsa da kendisinin de vurguladığı gibi vinç operatörlüğü yalnız yapılan bir iştir. Mesai saatlerinden de şikâyetçi değildir. Bununla birlikte şantiyede kadınların erkek çalışanlarla iyi bir iletişim kurabileceklerine ilişkin Nuray Hanım'ın tespitleri de önemlidir: “Aşağıda ekiplerle de iletişim kurmayı seviyorum. Ekiplerle de onların seviyelerine göre inerek ya da çıkarak her zaman diyalog halinde oldum. İnşaat bölümü mezunu oluşum da benim için çok büyük bir avantaj oldu. Çünkü yaptıkları hataları görüyordum.”

3. Konut üretimi dinamikleri: maliyet şokları, kentsel dönüşüm ve depremler

Konut üretiminin arttığı dönemlerde işçi ihtiyacı arttığı için konut üretim dinamiklerini anlamak konut sektörünün son yıllarda yaşamakta olduğu eleman açığının sebeplerini kavramak ve çözüm önerileri geliştirebilmek için gereklidir. Konut üretim dinamiklerini inceleyen bu bölümde beş alt bölüm bulunmaktadır. İlk alt bölümde son 2 yılda yükselen faiz oranlarının konut talebi ve konut arzına olan etkileri müteahhit ve inşaat mühendisi gibi konunun ilk elden muhataplarının görüşleri eşliğinde analiz edilmektedir. İkinci alt bölümde 6 Şubat depremleri ile tekrar gündeme gelen, özellikle büyük kentlerdeki, kentsel dönüşüm süreci ve bunun konut arz ve talebine olan etkileri tartışılmaktadır. Üçüncü alt bölümde ise firmaların malzeme ve işçilik maliyetlerinde son dönemde yaşanan yüksek artışlar ve ekonomik belirsizlikler ile nasıl mücadele ettikleri incelenmektedir. Sektörün en büyük sorunlarından biri olan işçilik maliyetlerindeki hızlı artışın gerisinde yatan sebepler sahada çalışan kişilerin gözlemlerinden hareketle yorumlanmaktadır. Dördüncü alt bölüm 6 Şubat depremleri sonucu ortaya çıkan konut talebi şokunu karşılayabilmek için ne gibi zorluklarla karşılaştıklarını, bu sürpriz talebin başta işçilik olmak üzere inşaat maliyetlerine olan etkileri ele alınmaktadır. Son olarak beşinci alt bölümde bir yandan işgücüne duyulan ihtiyacı azaltacak diğer yandan da sıklıkla şikâyet konusu olan ağır çalışma koşullarının hafifletilmesine de yardımcı olabilecek yeni teknolojiler konusu ele alınmaktadır. Firmaların yeni teknolojilere bakışı, hangi teknolojileri benimseyip hangilerine mesafeli oldukları, sebepleri ile birlikte sunulmaktadır.

a) Yüksek kredi faizlerinin konut üretimine etkisi

Konut üretimi, Türkiye'nin ekonomik ve demografik değişimlerine bağlı olarak dalgalanmalar gösterse de yapısal sebeplerle artan oranda devam eden bir konut talebi ve üretiminden söz edilebilir. Bu yapısal sebeplerin başlıcaları artan şehirleşme oranları, kentleşme trendleri (yapı modernizasyonu, yapı malzemeleri, enerji verimliliği, sürdürülebilirlik), nüfus artışı, aile yapısının değişmesi (çekirdek aile sayındaki artış) ve buna bağlı olarak yaşam tercihlerindeki değişimlerdir. Bunlara eklenen kentsel dönüşüm projeleri ve deprem riski yüksek bölgelerdeki yeniden yapılanma ihtiyaçları sebebiyle konut inşaatında son yıllarda yüksek artış olmuştur.

Bu durum, tüm şehirlerde yeni konut projelerine olan ihtiyacı tetiklemekte, inşaat sektörünün şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Fakat, özellikle büyük şehirlerde konut talebi sürekli olarak arzın önünde yer almakta, bu da piyasada dengesizliklere yol açmaktadır. Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük ve göç alan şehirlerde, artan nüfus sebebiyle konut ihtiyacı artarken, ekonomik belirsizlikler, yüksek faizler ve yüksek arsa maliyetleri gibi sebeplerle bu ihtiyacın karşılanamamıştır.

Arsa maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle hemen her gelir grubundaki hane için konut yüksek fiyatlı bir maldır. Bu nedenle çoğunlukla uzun vadeli kredi kullanılarak satın alınması gerekir. Konut kredileri sabit faizi esas aldığı için uzun vadeli ve yüksek tutarlı kredi alındığında aylık geri taksitleri yüksek kalmaktadır. Bu sebeple son 2 yılda hızla yükselen faizler sebebiyle özellikle orta ve dar gelirli vatandaşların krediye ulaşması ve konut sahibi olması zorlaşmıştır. Krediye erişim ve kredi maliyetlerinde durum böyle iken deprem bölgesindeki yeniden yapılanma ve İstanbul'un deprem riski zaten yüksek olan konut talebini daha da artırdığı için konut ihtiyacı daha da şiddetlenmiştir.

“Özellikle üst gelir grubu dışında kalan, yüzde seksenlik dilime giren kesimin, konut sahibi olamama sıkıntısı var şu anda.” (DG 1)

“Tabii tüm bütün bunların yanında da maalesef son 3-4 yıldır ülkemizdeki ekonomi politikalarının yanlışlığı, özellikle orta ve dar gelirli sınıfın krediye ulaşamaması, dolayısıyla konut sahibi olamamasının getirdiği bir de ihtiyaç fazlalığı var.” (DG 1)

Artan ihtiyaca rağmen ekonomik belirsizlikler ve yüksek faizler sebebiyle üretilen bazı konutlar satılamadığı için konut arzı (üretimi) da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Yüksek faiz ve ekonomik belirsizliklerden en çok zarar gören kesim bekleneneği üzere dar gelirli kesimlerdir. Sosyal kontlara erişimin nasıl zorlaştığını kentsel dönüşümden sorumlu bir büyükşehir belediye yetkilisi şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye’de ilk kez 2021 yılının ikinci dönemiymiş hatırlamıyorsam, asgari ücretin üzerine çıktı inşaat maliyetleri. Tarihte hiçbir zaman inşaat birim metrekare maliyeti asgari ücretin üzerine çıkmadı. Şu anda asgari ücret 17 bin lira, inşaat maliyeti 25-27 bin TL arası. Bir asgari ücretli, bir metrekare konutu alamıyor demek bu. Yaptığım konutun erişilebilir olması ve ihtiyaç sahibine erişim... Eriştireyorsa bu konut sosyal konuttur. O yüzden şöyle bir barem aldık; asgari ücretin altında taksit belirlemeliyiz. Dört tane yapabildik. Ama bundan sonra yapması şöyle imkânsız hale geldi; inşaat maliyeti asgari ücretin üzerine fırladı ilk kez. Bunun yarısını sübvansedeceksin.”

Konut satın alma düşüncesine sahip görece yüksek gelirli kişilerin bir kısmı ise krediye erişimi olsa dahi yüksek kredi maliyetleri sebebiyle bu düşüncesinden vazgeçmektedir. Bunun sebebi kişinin aynı evi kredinin aylık taksitinden daha ucuza bir kira bedeli ile

kiralayabilmesidir. Kredinin geri ödeme miktarı kirayı aştığı sürece ev alma düşüncesini erteleyen kişiler olması şaşırtıcı değildir. Aşağıda bu konu ile ilgili bir görüşmecimizin değerlendirmesi bu konudaki yaklaşımı ortaya koymaktadır.

“Şimdi, adam diyelim ki 5 milyona bir ev alacak. Bu 5 milyonu bankaya yatırdığında ayda %47 ile %48 arasında bir faiz alıyor. Bu 5 milyonu, yaklaşık ona ayda 250 bin lira para getiriyor. 250 bin lirayı, 50 bin lira kiraya verir, 200’ü cebine atar, daha kazançlı çıkar. Onun için kimse, yani parası olan da konut almıyor. Parasını faizde değerlendiriyor.” (DG 6)

Belli bir dönem uygulanan düşük faiz politikası ve KKM sebebiyle konut yatırımının cazip hale geldiği Eylül 2021-Mayız 2023 arası dönemde yüksek geliri kimselerin yatırım amaçlı konut aldıkları ve bu konutları çoğunlukla kiraya vermedikleri ifade edilmektedir. Bu da zaten yüksek seyreden kiralari iyice artırmakta ve konut ihtiyacını daha da şiddetlendirmektedir.

“Yatırım amaçlı daire alan bir kitle var. Yani bu yüz bine yakın İstanbul'da söylenen boş daire olması bunların elindeki, lüks daireler. Yani ne yapıyor insanlar böyle bir yatırım yaptığında daire fiyatının artacağı beklentisi yüksek. Böyle de oldu. Yani insanlar diyelim 3 milyara daire almış, bir sene sonra 6 milyar olunca başkalarını da teşvik ediyor. Böyle bir kitle var, bunlar evlerini de boş tutuyorlar, kirayı vermiyorlar.” (DG 10)

Düşük faiz döneminde ev alanlar dışında Türkiye'de konut sahibi olmayı önemli bir geçim kaynağı olarak da gören bir kitlenin varlığından bahsedilmektedir. İnsanların banka, borsa gibi finansal araçlardan ziyade gayrimenkule yatırım yapmayı tercih ettiği, bunun da konut talebini artırdığı vurgulanmıştır.

“3 milyon satıyor diyor ki ben ayda 90-120 bin lira faiz getirisi alırım. 30 bin lira kiraya otururum diyor. Gerisi de kalır bana. Böyle bir düşünceyle de yaşayan insanlar var. Paranın cazibesi kazanma üzerinedir.” (DG 10)

“TÜİK’e göre yine 2022’den 2023’e konut inşaatı yüzde 24 artmış gözüküyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” sorumuza karşılık bir müteahhidin verdiği cevap da yukarıdaki önermeyi desteklemektedir:

“O yüzde 24’ün belki yüzde 3’ü veya 4’ü gerçekten konuta ihtiyacı olan segmente, gelir grubuna hizmet ediyordur... Diğeri, yüzde yirmilik kısmı, egzajere ederek söylüyorum yani örnekleyerek söylüyorum daha doğrusu, zaten 10 tane evi olan adama “hadi gel 2 tane daha al”dır. Geçim kaynağıdır. Çünkü Türkiye’de konut sahibi olmak çok önemli bir geçim kaynağıdır. İnsanlar bankaya güvenmez. İnsanların bazıları faiz almak istemez. İnsanların bazıları ama işte paran bankada kalırsa ya hükümet çökerse der. Borsaya giremez, başka bir aktif rol alamaz. Türk insanının en temel tasarruf ve geçim aracıdır gayrimenkul. Alır, kiraya verir. (DG 5)

2024 yılında konut satışları durgun olmasına rağmen devam eden inşaat faaliyetinin 2022 ve 2023 yıllarında yapılan ve inşaatı devam eden sözleşmeler olduğu, gelecek yıl yeni sözleşme sayısının düşük kalması sebebiyle inşaat piyasası için asıl durgunluğun 2025 yılında yaşanacağını ifade eden görüşmeciler bulunmaktadır. Konut satışları düşük seyrederken üretime devam müteahhitlerin hukuki açıdan suçlu duruma düşmemek için bu yolu tercih ettikleri fakat bir yandan artan maliyetler diğer yandan satış zamanı ve miktarı noktasındaki belirsizlikler bazı firmaların ileride sorun yaşaması anlamına gelmektedir. Konut satışları durma noktasına gelmişken inşaat faaliyetlerinin neden devam ettiğini sorduğumuz bir görüşmecinin tekne metaforu durumu güzel özetlemektedir:

“Hani tekne giderken motorunu kapatırsınız. Dümen suyu denir ona böyle akar. Ya araba gibi bir anda durmaz kayık. Hayal edebildiniz mi bilmiyorum. İşte inşaat sektörü de öyle. Yani aslında durmaya karar verdi ama dümen suyu devam ediyor şu anda... Yani bizim harekete geçmemiz çok zor oluyor, durmamız da zor oluyor. Akıyor çünkü. O nedenle bu şey gibi değil. Yani siz bir işte pastane çalış, ekmek fırınına olsa kapatırsınız ve artık üretmiyorum dersiniz. Yani biz de o kapattığınız anda bile akıyor, iş gidiyor. Yani durmak da çok kolay değil. Ama ben 2024’te bu süreçte sorun yaşanacağını düşünüyorum. Çünkü çıkamayacak, maliyetleri toparlayamayacak çok müteahhit olacak.”

(DG 3)

b) Kentsel dönüşüm

6 Şubat depremleri sonrası tüm Türkiye’de eski binalara olan güvensizliğin artması nedeniyle kentsel dönüşüm projelerine olan talep artmaktadır. Konunun öneminden dolayı hem merkezi yönetim hem de belediyeler kentsel dönüşüm için çeşitli yardım ve destek paketleri sunmaktadır. Ancak bürokratik süreçlerin uzaması ve devlet yardımlarının gecikmesi pratikte bu destekten faydalanan ev sahibi ve müteahhit sayısını sınırlı tutmaktadır. Destek kısıtlı olunca da en çok ihtiyacı olan değil en çok rant imkânı sunan bölgeler öncelikli olarak dönüşüme uğramaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri, mevcut yapı stokunun iyileştirilmesi ve modernizasyonu için önemli bir fırsat sunmaktadır. Ancak, bunun için kentsel dönüşüm projelerinin öncelikle riskli yapılarda başlaması gerekmektedir. Ne var ki riskli yapılar çoğunlukla iskansız yapılaşmanın yoğun olduğu ve arsa değeri görece düşük bölgelerde yer aldığı için bu bölgeler müteahhitler için emsal artışı olmadan kârlı değildir. Geçen sene (2023) içerisinde yapılan konut inşaatlarının ne kadarının kentsel dönüşüm kapsamında İstanbul'da gerçekleştiğini sorduğumuz bir inşaat mühendisinin bu konudaki saptaması ve kentsel dönüşüm yerine kullandığı rantsal dönüşüm tabiri dikkat çekicidir:

“Çok basit, rant neredeyse kentsel dönüşüm orada oldu. Yani Fatih'te işte Bağcılar'da kentsel dönüşüm yapmadı kimse. Bağdat Caddesi'nde en kıymetli yerde yapıldı. Bu kentsel dönüşüm değildi aslında bu rantsal dönüşüm bence... Kayadır orası [Bağdat Caddesi] böyle tak tak tak tak ekskavatörle günlerce kırarsınız, çok büyük bir avantajdır. Dolayısıyla hani yangında ilk kurtarılacak değildi Bağdat Caddesi bölgesi. Yangında ilk kurtarılacak işte Avcılar, Silivri, Bağcılar gibi ... yerlerde yapılmalıydı.”

(DG 3)

“...bir apartmanı bir örneklem olarak alalım. Apartmanda zaten kat sayısı belli, oturan kişiler belli. Yani bu insanlardan alacağınız çok cüzi bir fark maalesef müteahhidi tatmin etmiyor. Şimdi müteahhit konut satışından para kazanıyor. Kentsel dönüşümde konut satışı maalesef ki mümkün değil. Bu durumda da müteahhitler kentsel dönüşüme çok sıcak bakmıyorlar... karlılık çok düşük olduğu için. Yani çok düşük demeyeyim de neredeyse böyle maliyetle başa baş diyeyim yani. Ben kendim kentsel dönüşüme de sıcak bakmıyorum, öyle söyleyeyim. Bize de geliyor teklifler ama değerlendirmeye almıyorum.”

(DG 9)

Kentsel dönüşüm sürecinin yavaş ilerlemesi ve desteklerin yetersiz oluşu kentsel dönüşümden yararlanan kişi sayısını sınırlandırmaktadır. Raporun yazıldığı Temmuz 2024

döneminde bir kamu bankasının Kentsel Dönüşüm Konut Yapım Kredisi için yıllık faiz oranı yaklaşık yüzde 57'dir. 10 yıl vadeli bir kredi için yüzde 57 çok yüksek bir maliyettir. Örneğin, 100 bin TL'lik bir kredinin aylık ödemesi 3834 TL olup toplam geri ödeme 460 bin TL'yi geçmektedir. Bu şartlar altında bu krediye talep olmayışı şaşkıncı değildir. Kentsel dönüşüm projelerinde karşılaşılan bürokratik süreç ve ödemelerde yaşanan gecikmeler sebebiyle müteahhitler de bu krediye mesafelidir. Kentsel dönüşümde devlet desteğine müteahhitlerin neden sıcak bakmadığını görüştüğümüz bir müteahhidin sözleri ortaya koymaktadır:

“Müteahhit olarak şimdi yarısı bizden diyor, diyelim devlet verecek. O parayı almak o kadar kolay da değil. Bir sürü bürokratik şeyler var. Ona da çok sıcak bakmıyor. Biz de mümkünse vatandaşa biz taksit yapalım diyoruz. Bizi o işe bulaştırmayın.... Biz projemizi 18 ayda değil 14 ayda bitirelim. Niye? 4 ay vatandaş dışarıda kira ödemesin. 4x30=120 bin lira parası gidiyor. Bizim açımızdan da o şantiyenin 4 ay erken bitmesi şantiyede bir mimar, bir mühendis efendim bir tane bekçi bulunduruyorsun... 4 ay 800 bin lira da bize avantaj sağlıyor. Böyle bir şey var. Devlet mekanizması girdiği zaman o kadar hızlı gidemiyor. Parayı almak için bir sistematiği var. Öyle bir sıkıntısı var onun da” (DG 10)

Kentsel dönüşüm ile ilgili bir diğer sorun ise kentsel dönüşümün altyapıyı da kapsayan topyekûn bir faaliyetten ziyade sadece eski/riskli binanın yenilenmesi şeklinde cereyan etmesidir. Oysa 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun amacı; “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir” şeklinde ifade edilmektedir. Kanun'un amacında da belirtildiği üzere kentsel dönüşüm sadece riskli binaların yıkılarak yerine yenisinin yapılması değil altyapının da dikkate alındığı kapsamlı bir dönüşümdür. Bu yapılmadığı sürece beklenen depremlerle beraber su, doğalgaz ve yol gibi altyapı hizmetlerinin büyük zarar görme riski bulunmaktadır. Görüştüğümüz bir inşaat mühendisinin sözleri toplumsal algının yanlışlığını gözler önüne sermektedir:

Eski binanın yıkılıp yeniden bina yapılması... bu kentsel dönüşüm değil, bu binasal dönüşüm. Kentsel dönüşüm bambaşka bir şey. Yürüme yolu, su hattı, yağmur suyu hattı, artık su hattı yani altyapısı. Kentsel terimi kullanıyorsan, kentin içerisinde sadece bir apartmanın yıkılıp

yeniden yapılmasından bahsedemeyiz. İstanbul'un en temel problemlerinden başında gelen bence altyapı sorunu... Kış ortasında bir deprem oldu diyelim. Hiçbir şekilde ısınamıyorsun. Su da yok, akmayacak çünkü... Dolayısıyla kentsel dönüşüm başka bir şey... Dolayısıyla ne Türkiye'de ne İstanbul'da, herhangi bir kentsel dönüşümden söz konusu söz etmek mümkün değil.” (DG 5)

Kentsel dönüşümde hükümet ve belediyelerin rolleri tartışılmıştır. Belediyelerin imar artışı vererek kentsel dönüşümü teşvik etmesi gerektiği, hükümetin ise finansal destek sağlaması gerektiğini belirten görüşmeciler bulunmaktadır. Ancak, bu süreçlerin karmaşıklığı ve bürokratik engellerin dönüşümü zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Mevcut durumda zaten kalabalık bir şehir olan İstanbul'da imar artışı yapmanın mümkün olmadığını belirten görüşmeciler de bulunmaktadır.

Kentsel dönüşüm büyük oranda özel sektörün girişimleri ile sürmektedir. Özel sektörün inşa ettiği konut projelerinde, "yap-sat" olarak adlandırılan yatırım müteahhitliği uygulaması yaygındır ve burada yapı denetimi önemli bir rol oynamaktadır. Ancak mevcut yapı denetim sisteminin etkin bir denetim sağlamadığı ve mesleki tecrübenin yetersiz kaldığı sıkça dile getirilmektedir. Yapı denetim firmalarında çalışan teknik personelin çoğu zaman sahada aktif olarak bulunmadığı ve yalnızca diplomalarını kullanarak gelir elde ettiği yönünde tespitler yapılmıştır.

“... bugün özel sektörün yaptığı konutlarda uygulamamız nedir? Yapı denetimidir. Ancak yapı denetimde biz çoğu zaman teknik personeli görmeyiz bile. Hatta ben yapı denetimin bu haliyle uygulanmasının ülkede bir fayda sağlamadığını [düşünüyorum].” (DG 1)

Türkiye'de müteahhit olmak için istenen bir yeterlik belgesi ya da sınav olmadığı için çok fazla sayıda müteahhit bulunmaktadır. Bir görüşmecimiz bu sayının 350 bin olduğunu iddia etmektedir (DG 1). Bu sayı, Türkiye'deki birçok kişinin müteahhitlik mesleğine olan ilgisini göstermektedir. Bu kadar fazla müteahhit olduğu için doğal olarak kamu ihalelerine başvuran çok sayıda müteahhit de bulunmaktadır. Kamunun inşaat ihalelerinde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte en düşük teklifi verenin ihaleyi kazanması esastır denebilir.¹⁵ Bu da her zaman en doğru, en arzulanan sonucu vermemektedir.

¹⁵ Kamu alımları için öncelikle üç yol vardır: kanun kapsamı içinde ihale, istisna hükümlerine göre ihale ve doğrudan temin yöntemi. Kanun kapsamı içinde yapılan ihaleler için de yaygın olarak kullanılan üç tip ihale bulunmaktadır: Bütün isteklilerin teklif verebildiği “açık ihale”, ön yeterlik değerlendirmesi sonucunda idare

Türkiye’de gelecek yıllarda gündemde olacak kentsel dönüşüm faaliyetlerini tartışırken bu noktanın akılda tutulmasında fayda vardır.

“İhaleye girdiğimizde sizin makine parkınıza, sizin teknik personel bünyenizdeki teknik personel durumuna, sizin bitirdiğiniz işlerin kalitesine yönelik bir müteahhitlik çalışması yok. Bakın, ülkede yürürlükte 4734 sayılı kamu ihale kanunu var ve ona bağlı 4735 ve kamu sözleşmeleri kanunu var. Bu kanuna göre hala en düşük teklifi atan ihaleyi alıyor. Şimdi 55.000 civarında insanımız vefat ediyor. Biz burada bakıyoruz ki kamu binaları çok az yıkılma oranı, niye? Çünkü kamu binaları çok ciddi denetimden geçiyor.” (DG 1)

c) Maliyet şokları ve hızla değişen ekonomik koşullar ile mücadele

Maliyet şokları ve değişen ekonomik konut üretimini doğrudan etkilemektedir. Maliyet artışları, finansman zorlukları ve ekonomik belirsizlikler hem yeni konut üretimini hem de kentsel dönüşümü zorlaştırmaktadır. Enflasyonist dönemde yaşanan maliyet artışları projelerin bütçelerini zorlamakta ve konut fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Fiyatı yükselen konutlar satılmadığı için bu konutları üreten firmalar finansal zorluklar yaşamaktadır. Bu süreç uzadığı takdirde bu firmaların belli bir kısmının batması kaçınılmaz olacaktır.

Maliyet artışlarının en az 2 sebebi olduğu görüşmelerde ortaya çıkmaktadır. İnşaat sektöründeki maliyet artışlarının ilk sebebi çimento, beton, demir ve yalıtım malzemeleri gibi temel inşaat malzemelerinin fiyatlarında yaşanan artıştır. Bu artış hem enerji maliyetlerindeki artış hem de küresel tedarik zinciri sorunlarından ileri gelmektedir. Türkiye Müteahhitler Birliği’nin Nisan 2021-Aralık 2023 dönemini kapsayan 34. Olağan Genel Kurul Dönem Raporu’na göre Covid-19 pandemi etkileri ve döviz kurundaki artışlar sebebiyle 2021 yılında temel girdi maliyetlerinde yüzde 150 düzeyine varan artışlar yaşanmıştır. 2022 yılındaki Rusya-Ukrayna savaşıyla emtia fiyatları küresel ölçekte artmış

tarafından davet edilen isteklilerin teklif verebildiği “belli istekliler arasında ihale” ve ihale sürecinin iki aşamalı olarak gerçekleştirildiği ve idarenin ihale konusu için teknik detayları ile gerçekleştirme yöntemlerini ve belli hallerde fiyatı isteklilerle görüştüğü “pazarlık usulü”. 2004-2016 döneminde ihalelerin yaklaşık yüzde 68’i açık ihale, yüzde 8’i pazarlık usulü, yüzde 4’ü belli istekliler arasında, yüzde 11’i doğrudan temin yöntemi ile ve yüzde 11’i ise istisna hükümlerine göre yapılmıştır (Gürakar, 2019).

ve girdi maliyetleri yüzde 170'i de aşmıştır.¹⁶ Görüşmelerden edindiğimiz bilgiler de bu artışları (hatta fazlasını) ima etmektedir.

“Ben Adıyaman'da oturduğum için yani depremden beri ya on kata yakın bir artış oldu yapımda. Mesela beton depremden önce betonun metre küpü 600 lirayken şimdi 2500 TL. ... mesela kalıp 80 lirayken şu an dört yüz dört yüz elli liradan bahsediliyor. Ana kalemlerde böyle yani Adıyaman deprem bölgesi olduğu için özellikle işçilik çok arttı. Şu an bayağı arttı yani.” (DG 24)

İnşaat maliyetlerini artıran ikinci sebep ise işçilik maliyetlerindeki hızlı artıştır. İşçilik maliyetlerinin artışında ise 3 faktör önemli bir rol oynamaktadır. İlki daha çok dönemsel bir faktör olarak düşünebileceğimiz deprem sonrası hızla artan konut üretimi sebebiyle işgücüne olan yüksek taleptir. Hızla yükselen talep sebebiyle işçilik ücretleri hızla artmıştır.

“Şöyle, depremden dolayı göç veren illerde hem göç vermeden kaynaklı hem de oralara yapılan yatırımların sonucunda ciddi bir istihdam açığı oluştu. İstihdam açığına istinaden de fiyatlar yükseldi. Fiyatlar yükselince de niteliksiz işçiler o alana doğru eğilim gösterdiler.” (DG 9)

“... bizde maalesef ülke genelinde ancak yılda 200 bin konut yapılıyor ortalama. Bu 200 bine göre yeterli bir işgücü vardı. Ama şimdi 11 ilde aynı anda 650 bin konuta ihtiyaç olunca ve bunun 300 bini hükümet tarafından direkt planlamaya alınınca işte kıyamet orada koptu. Çünkü zaten devam eden toplu konut işleri vardı... Şimdi o 200 bin konuta ancak yeten işgücü, eleman sayısı bir anda ihtiyaç 300 bin ve devam eden 100-150 bin olunca bu defa herkes birbirinin operatörünü çalmaya başladı.” (DG 1)

İşçilik maliyetlerini artıran ikinci faktör Türk müteahhitlerin Avrupa ve Türkiye Cumhuriyetlerinde aldıkları işler sebebiyle işçileri Türkiye’den yurt dışına götürmeleri ve bunun yol açtığı işçi açığıdır. Yurt dışında çalışan işçiler Türkiye’den daha iyi kazandıkları için yurt dışına işçi akını olduğunu beyan eden görüşmeciler bulunmaktadır. Bu sorunun

¹⁶<https://www.tmb.org.tr/uploads/publications/65aa5370afd98668b79d7448/1705661238652-34-gk-donem-raporu-2021-2023.pdf>, erişim tarihi: 14 Mart 2024

bir süreden beri mevcut olduğu fakat zaman içinde daha da şiddetlendiği belirtilmektedir. Bu konuda elimizde güvenilir bir istatistik olmamakla birlikte bir görüşmeci yurtdışı inşaat faaliyetleri için yurt dışında bulunan nitelikli teknik personelin toplam nitelikli personel sayısının dörtte biri olduğu yönündeki kanaatini bizimle paylaşmıştır (DG 7).

“Yani şöyle düşünün, biz işçi sorunuyla ilgili 2-3 mücadele veriyorduk. Mücadelemiz neydi? Bir Avrupa. İşçiler bir ekip yapıyorlar işte atıyorum, sıvacı, boyacı, ondan sonra elektrikçi... gibi ondan sonra bir araya geliyorlar bunlar. Diyorlar ki bir ekip yapıp Avrupa'ya gidiyorlar. Avrupa'da, İngiltere'de tadilat işi alıyorlar. Bu aldıkları tadilat işi buraya geliyor, anlatıyor diyor ki hem çok pahalı, sonuçta sterlinle alıyorsun. Bir de mesela mutfak dolabı yapıyorsun. Burada 10 liralık mutfak dolabı orada 100 TL atıyorum. Mutfak dolabını buradan götürüyorum diyor. Çok iyi para kazanıyorum diyor... Türkiye'den Avrupa'ya çok var... Şimdi biz bunlarda sıkıntı yaşıyorduk. Bu arada biliyorsunuz işte Türki Cumhuriyetlerde, Azerbaycan'da çok yoğun bir gelişme süreçleri yaşanıyor. Bu yoğun gelişme süreçlerinde de bir de Türk işçileri oraya kaptırmaya başladık. Niye? Çünkü Türki Cumhuriyetlerde Türk müteahhitler işi aldılar. Türk müteahhidi nerden işçi bulacak? Tabii ki bizden götürüyor.” (DG 2)

Hem deprem sebebiyle artan işgücü talebi hem yurt dışına çıkan inşaat işçileri sebebiyle düşen işgücü arzının işçilik maliyetleri üzerindeki etkisinin daha da şiddetli hissedilmesine yol açan üçüncü bir faktör daha bulunmaktadır. O da daha çok yapısal faktör olarak düşünebileceğimiz inşaat sektöründeki uzun mesai saatleri, çalışma koşullarının zorluğu ve inşaat sektörünün özellikle genç nesiller nezdindeki negatif algıdır. İnşaat sektörünün kazancı diğer sektörlerden daha iyi olmasına rağmen çalışma şartları ve toplum nezdindeki algısı daha kötü olduğu için özellikle gençlerin inşaat işlerine neden rağbet etmediği ikinci bölümde “b. Çalışma koşulları” alt bölümünde etraflıca ele alınmaktadır.

İnşaat maliyetlerindeki bu hızlı artış sebebiyle pek çok firmanın ilerleyen dönemlerde finansal zorluklarla karşılaşacağını beyan eden görüşmeciler bulunmaktadır:

“Çünkü kat karşılığı yaptığını düşünün. 2023'ün başında her şey çok iyiydi, bu Mayıs'tan önce. Diyelim ki işte seçimlerden önce her şey çok yolunda görünüyordu. Ona göre bir planlama, ona göre bir maliyet analizi yaptı müteahhit ama bir anda fiyatlar 2.5-3 katına çıktı. Yani reel olan, fiyatla masada analiz yaptığı fiyat arasında 3 katla karşılaşacak.

İşte dediğim gibi dursa ceza yiyecek devam etse bununla karşılaşmak üzere. 2024'te müteahhitlerin çok çok çok büyük sıkıntı yaşayacağını öngörüyorum maalesef.” (DG 3)

Kamu inşaat projeleri, esasen devlet tarafından finanse edilen ve kamu yüklenicilerinin ilgilendiği bir alandır. İnşaat sektöründeki gelişmeler özellikle son 4 yıldır yüksek seyreden enflasyon oranlarıyla yakından ilişkilidir. TOKİ'nin yaptırdığı konutlar 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerine göre anahtar teslimi götürü bedel olarak ihale edilmektedir. Bu uygulama birçok Avrupa şehrinde yaygın olarak kullanılan bir sistemdir. Ancak, bu modelin uygulandığı Avrupa ülkelerinde enflasyon oranları nispeten düşük seyretmektedir. Döviz kuru ve enflasyon sürprizleri çok az görülmektedir. Oysa ülkemizde 2020 sonrası dönemde enflasyon ve döviz kuru öngörülebilir olmadığı için zarar eden firmalar olmuştur. Bunu sebebi inşaat projeleri genellikle uzun vadeli olup, bir yılı aşkın sürelerde tamamlanmasıdır. İhale imzalanırken hükümet tarafından açıklanan hedefler (özellikle döviz kuru ve enflasyon) göz önünde bulundurulduğu için gerçekleştirmeler hedeflerden saptığında inşaatı yapan firmalar fazladan maliyetlere katlanmakta ve birçoğu zarar etmektedir. Bunun sonucu olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yakın dönemde planlanan afet tipi, tek katlı yapı projeleri için yüklenici bulmakta güçlük çekilmektedir (DG 1). Bu bağlamda, sektördeki mevcut ekonomik dalgalanmaların müteahhitleri zor durumda bıraktığı ve uzun vadede sektördeki faaliyetlerin sürdürülebilirliğini tehdit ettiği ileri sürülebilir.

“...Ancak bizim ülkemizde son 4-5 yıldır giderek artan ve hiperenflasyona giden bu süreç, kamu müteahhitlerini çok büyük çikmaza sokmuş ve kamu müteahhitlerinin bir kısmının tasfiye işlerini mecburen teminatlarını yakıp mesleklerini terk etme noktasına getirmiştir.” (DG 1)

Hatta ekonomideki belirsizlikler sebebiyle bazı müteahhitlerin birim fiyat yerine toplam inşaat maliyetinin belli bir oranında kâr payı ile çalıştığı anlaşmaların da yapıldığı ifade edilmektedir. Adıyaman'da faaliyet gösteren bir firma temsilcisinin ifadesi bu anlamda dikkat çekicidir.

“Mesela müteahhitler birim fiyatı üzerinden anlaşmak için risk görüyorlar. Yani önümüzdeki [dönem] ne olacağını bilmedikleri için risk görüyorlar. Daha çok yüzdelik üzerinden anlaşanlar var. Yani mesela işte diyelim ki müteahhitlik karı yüzde 20-25 iken.... Şu anda piyasada o

civarda yani yüzde onla yapılıyor. Yani bütün masrafların yüzde onu müteahhidin kar payı olarak kabul edilmiş gibi, yani şu an öyle. Daha sürüm olduğu zaman yani çok inşaat çok dahil olduğu zaman daha da aşağı düşüyor bu yüzdelik.” (DG 24)

Raporun saha öncesi hazırlık aşamasında bazı meslek ücretlerinin çok yüksek olduğunu tespit etmiştik. Görüşmelerde ücreti normalden daha fazla yükselen meslekler sorulduğunda nitelikli mavi yaka (duvar ustası, demirci, tesisatçı vb.) mesleklerde ücretlerin çok fazla yükseldiği ifade edilmekle birlikte özellikle kule vinç operatörü maaşlarının kimi zaman şantiye şefinden bile daha yüksek olduğunu belirten görüşmeciler bulunmaktadır. Bunun nedeni ise son dönem normalin de üstünde artan inşaat faaliyetleri sebebiyle oluşan yüksek işgücü ve vinç operatörü talebidir.

Dönemsel olarak oluşan bu yüksek maaşların kalıcı olmayacağı, inşaat faaliyetleri normale döndüğünde nitelikli mavi yaka için ödenen maaşların da normal seviyelere döneceğini, geçici olduğu için inşaat şirketlerinin bu duruma katlandığını ifade eden görüşmecimizin bu konudaki sözleri yeterince aydınlatıcıdır.

“Elektrik ve mekanik tesisatı hani biraz zanaat dediğiniz o mantolama, duvarcı, sıvacı, kalıpcı ve demirci dediğimiz betonarme kaba kalıp elemanlarının hepsinde ciddi sıkıntılar oldu. Ama en yüksek operatörler diyebilirim. Bölgede 130-150 bin TL’ye şu anda hâlâ çalışan operatörlerimiz mevcut. Bizim firmada bile şu anda 135-140 bin TL. Yani ben de 140 bin TL alan hiçbir şantiye şefi yokken onlara veriyoruz. Niye? Kısa süreli diyoruz. Ya bu maaş çok yüksek ama ne yapalım bizim de ... Bey’e çok ihtiyacımız var. Şu 6 ayı geçirmek için dışimizi sıkıp veriyoruz o maaşı. Yani bu hep böyle mi devam eder? Etmez. (DG 1)

Her ne kadar görüşmelerin genelinde yüksek maaşlardan şikâyet edilse de işin ehli nitelikli mavi yakanın tüm firmalar tarafından talep edilmeye devam edildiği, işgücü açığının nitelikli mavi yakada diğer ifadeyle inşaat ustalarında olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek ücretlerden şikâyet edilmesine rağmen bu kadar talep görmesinin nedeni elbette ikame edecek kimsenin olmayışından kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki örnek işinin ehli olmayan ustaların nasıl can ve mal kayıplarına yol açabileceğini ortaya koymaktadır:

“... örnek veriyorum siz bir şeyin teorisini anlatarak o eğitimi vermiş olamazsınız. Yani ben 8-10 yıl önce benim Gaziantep Mavi Kent Toplu Konut şantiyemde yaşadığım bir olay var. Kule vinç operatörü izne

ayrılıyor. Onun yerine firma daha acemi bir kule vinç operatörü buldu. Adam geldi, aynı gün hem vinci devirdi hem aşağıda 2-3 kişinin yaralanmasına sebep oldu hem de yaptığımız iki binanın bütün balkon katlarının devrilmesini o vinçle beraber. Hem vinç pert oldu hem kendi canı... zaten kendisi ezildi gitti. ...inşaata çok büyük zarar verdi. Altta çalışanlara çok büyük zarar verdi (DG 1)

Son olarak nitelikli mavi yakada yeterli arz oluşmadığı ve işçi açığı sürdükçe ücretlerin yükselmesinin normal olduğunu fakat bu yüksek ücretlerin tek başına çözüm olamayacağını ifade etmek gerekir. Nitekim bir görüşmecimiz yükselen ücretlerin sorunu daha da pekiştirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ücretler arttıkça ustaları bulmak zorlaşıyor. Şöyle, çünkü bir rekabet başlıyor yine. Siz arttırıyorsunuz, öteki arttırıyor. Siz arttırıyorsunuz, öteki arttırıyor ve en fazla ücreti veren müteahhide ya da projeye yöneliyor mavi yakalılar ya da işçiler. Yani bu sorun aslında böyle çözülebilecek bir sorun da değil. Bu sorunun temeli biliyorsunuz ki mavi yakalı sınıfın ve beden işçilerinin azlığı...” (DG 9)

d) 6 Şubat depremlerinin konut üretimine olan etkileri

6 Şubat 2023 tarihinde art arda meydana gelen 7,7 ve 7,6 şiddetindeki depremler sadece deprem üssü olan Kahramanmaraş'ta değil 11 ilde yıkıma yol açmıştır. Kamil Yılmaz'ın 16 Mart 2023 tarihli Betam Araştırma Notuna göre “yıkılmış, acil yıkılacak ve ağır hasarlı” bina sayısı 259 bin olup bağımsız bölüm karşılığı 701 bindir.¹⁷ Buna orta hasarlı binalar eklendiğinde aynı sayılar sırası ile 302 bin ve 865 bindir. Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı raporda da çok benzer sayılar verilmektedir.¹⁸ Bu bağımsız bölümlerin yaklaşık yüzde 15'i işyeri, yüzde 85'i konut olarak hizmet vermektedir. Ortaya çıkan maddi hasarlar yukarıda sıralananlar ile sınırlı değildir. O hesaba az hasarlı olup tamir edilecek ya da güçlendirilecek konut ve işyerlerini de dahil etmek gerekir. Yılmaz'a (2023) göre bu

¹⁷ <https://Betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2023/03/ArastirmaNotu270.pdf>, erişim tarihi: 7 Ağustos 2024.

¹⁸ Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı raporda da çok benzer sayılar verilmektedir. Rapora göre “yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı” bağımsız bölüm sayısı 651 bin, orta hasarlı bağımsız bölüm sayısı ise 166 bindir. İkisinin toplamı olan hasarlı bina sayısı 817 bindir. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>, erişim tarihi: 7 Temmuz 2024.

durumda olan yaklaşık 242 bin bağımsız işyeri bölümü ve 1 milyon 370 bin bağımsız konut bölümü bulunmaktadır. Yılmaz (2023) deprem öncesi toplam bağımsız bölüm sayısını yaklaşık 5 milyon olarak tahmin etmektedir. Bu hesaba göre yeniden yapılması gereken bağımsız bölüm miktarı toplam yapı stokunun yüzde 17'sine denk düşmektedir. Yenilenmesi ya da güçlendirilmesi gereken konut miktarı ise yüzde 32'dir. Yılmaz'a göre (2023) yeniden yapım, tamirat ve güçlendirme için maliyet GSYH'nin yaklaşık yüzde 7,5'ine denk düşmektedir.¹⁹ Okuyucuya hemen deprem öncesi (2022 yılında) inşaat sektörünün GSYH içindeki payının, cari fiyatlarla yüzde 5,5 olduğunu hatırlatırsak önümüzdeki dönemde inşaat sektöründen beklenen muazzam faaliyet artışının boyutlarını daha iyi anlayabiliriz.

Deprem sonrası yeniden yapılan konutlar sebebiyle daha önce öngörülemeyen bir inşaat talebi oluştu. Bu da inşaat sektörünün hemen her kademesinde mevcut arzın talebi karşılayamaması sonucuna yol açmıştır. Bu talep fazlası yukarıda anlattığımız işgücü ve malzeme fiyatlarını artırdığı gibi inşaat makinelerine olan talebi de zirveye çıkarmıştır. Hükümetin bu konuda gerekli düzenleme ve gümrük muafiyetleri yolu ile müteahhitlere yardımcı olduğunu belirten görüşmeciler bulunmaktadır.

“... Çünkü istesenez de sipariş verseniz de yetişmiyor. Yani iş makinesi üreten firmaların Türkiye'deki distribütör firmaları aracılığıyla 3 ay 6 ay bir sene sonrasına gün veriyorlardı. Tabii sağ olsun sayın bakan, ticaret bakanıyla konuşarak bu işin önünü açacağının sözünü vermişti ve hakikaten açtı. Sadece firma olarak biz 5-6 tane Türkiye genelinde iş makinesi almıştık. Ancak alabilmiştik yani 3-5 ay içinde ama biz 9 tane yurt dışından ekskavatör, kepçe ve teleskopik yükleyici dediğimiz bu katlara malzeme veren, üst katlara direkt böyle güvenli bir şekilde. Bazen halk ağzıyla Manito derler, Manito üretici firma. 4 tane de ondan aldık biz mesela” (DG 1)

Depremden en çok etkilenen illerdeki acil konut ihtiyacını karşılamak için şirketlerin diğer illerdeki inşaat faaliyetlerini ya askıya aldıklarını ya da son derece yavaşlattıkları anlaşılmaktadır.

¹⁹ Yılmaz (2023) depremin maliyetini hesaplarken düşük ve yüksek iki tahmin sunmaktadır. Biz iki değerini ortalamasını vermekle yetiniyoruz. Aynı çalışma “yeniden yapım, tamirat ve güçlendirme” maliyetlerine ek olarak yıpranan/kaybolan sermaye stoku, enkaz altında kalan eşya ve taşıt kaybı, üretim faaliyetlerine ara verilmesi sebebiyle oluşan kayıplar, turizm gelirleri kaybı ve cari açık etkilerini dikkate aldığımda 6 Şubat depremlerinin toplam maliyetinin GSYH'nin yaklaşık yüzde 10'una denk düştüğünü tahmin etmektedir.

“... bizde maalesef ülke genelinde ancak yılda 200 bin konut yapılıyor ortalama. Bu 200 bine göre yeterli bir işgücü vardı. Ama şimdi 11 ilde aynı anda 650 bin konuta ihtiyaç olunca ve bunun 300 bini hükümet tarafından direkt planlamaya alınınca işte kıyamet orada koptu. Çünkü zaten devam eden toplu konut işleri vardı. İşte benim de mesela firma üzerinde Balıkesir’de devam eden işler vardı ama biz Balıkesir’i son derece yavaşlattık. Tamamen afet bölgesine yoğunlaştık.” (DG 1)

6 Şubat depremleri sonrası deprem bölgesinde artan işçi talebi sebebiyle deprem bölgesinde oluşan yevmiyelerin ilk kez büyükşehirlerdeki yevmiyelerin üstüne çıktığı ifade edilmektedir. Daha önce büyükşehirlerde oluşan yevmiyeler ülkenin geri kalanına öncülük ederken bugün tam tersi bir sürecin yaşandığı anlaşılmaktadır.

“Gündelik ücretler bizim buralarda 1200- 1500 lirayken, ustalarda falan, orada iş yapan arkadaşlarım da var, 3000 lira diyorlar. Şimdi bir duvarcının, bir seramikçinin 3000 lira yevmiye aldığı yerde, aylığı neredeyse 90-100 bin lira gelecek. Kim alıyor parayı buralarda yani? Orada çok daha cazip, oraya gidiyorlar.” (DG 8)

e) İnşaat sektöründe yeni teknolojilerin kullanımı

İnşaat sektöründe yeni teknolojilerin kullanımı bir yandan yaşanan güncel işçi açığını aşmakta çözüm olabileceği gibi sıklıkla şikâyet konusu olan ağır çalışma koşullarının hafifletilmesine de yardımcı olabilir. İşgücüne duyulan ihtiyacı azaltacak teknolojilerin yaygınlığı sorulduğunda katılımcılar taşıyıcı, kesici, delici makineler dışında ileri teknoloji gerektiren çözümleri düşünerek bunların sektörde pek yaygın olmadığını, yakın zamanda da yaygınlaşmasını beklemediklerini belirtmiştir. Bazı büyük firmaların ileri teknoloji kapasitelerinin görece yüksek olduğu belirtilse de maliyet açısından net bir çözüm olarak görmedikleri söylenebilir. Teknolojik çözümlerin tercih edilmemesinin sebebi işgücü maliyetlerinin görece, teknolojik çözümlere kıyasla, daha düşük oluşudur. Adıyaman’da bir inşaat mühendisi ile yaptığımız görüşmede kesici, delici, taşıyıcı aletler dışında kullanılan teknoloji olup olmadığını sorulduğunda sadece kule vinçlerin kullanıldığı beyan edilmiştir (DG 24). Tünel kalıp teknolojisinin tercih edilmemesinin sebebi ise geleneksel teknolojilere kıyasla daha yüksek maliyetli oluşu gösterilmektedir. Diğer görüşmelerde de benzer tespitler yer almaktadır. Çelik konstrüksiyon, modüler inşaat çözümleri, yük taşıma makineleri gibi çözümlerin bulunduğu ancak çoğu zaman maliyetler bazen de alışkanlıklar sebebiyle çoğu firmanın bu yöntemleri tercih etmediği anlaşılmaktadır. Maliyetlerin belirleyici unsur olduğunu doğrulayan bir diğer bulgu da büyük ölçekli

firmaların projelerinde teknolojik yeniliklerin daha fazla kullanılmasıdır. Ölçek ekonomisi sayesinde maliyetler düştüğü için bu mümkün olmaktadır. Küçük ölçekli projelerde bu mümkün olmadığı için teknoloji kullanımı sınırlı kalmakta ve geleneksel yöntemler tercih edilmektedir.

İnşaat sektöründe adından sıkça söz ettiren ve ilgi çeken yeni teknolojilerden biri, belki de ilki, “*off-site construction*” yani saha dışı inşaat kavramıdır. Geleneksel yöntem olan “*on-site construction*” yani yerinde inşaat ile kıyaslandığında saha dışı inşaatın bazı üstünlükleri ve zayıflıkları bulunmaktadır. Geleneksel yöntemde inşaat faaliyetleri yapının kalıcı olacağı mekânda yürütüldüğü için tasarım ve detaylarda son anda değişiklikler yapılabilmektedir. Bu da belli oranda esneklik sunmaktadır. Fakat geleneksel yöntemin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Eğer inşaat alanı inşaat faaliyetlerinin yürütülmesi için uygun değilse inşaat faaliyeti aksayacak ya da yavaş ilerleyecektir. Benzer şekilde hava durumu sebebiyle inşaat faaliyetleri kesintiye uğrayacaktır.

Saha dışı inşaat yönteminde geleneksel yöntemde mevcut olan bu dezavantajlar ortadan kalkmaktadır. Yapının unsurları inşaat alanından farklı bir alanda modüler olarak üretilip sahada bir yap-bozun parçaları gibi kurulumu yapılmaktadır. Bu üstünlüklerine rağmen neden tercih edilmediğini bir görüşmeci şu sözlerle anlatmaktadır:

“Geleneksel şekilde devam edilen sebebi yine arsaların çok pahalı olması. Ne alakası var? Şu alakası var ki, o off-site construction ile Türkiye'nin mevcut sanayi şartlarında en fazla 5-6 katlı bina yapabiliyorsunuz. Çünkü onun içindeki hafif çelik yapılar ve beton karışımı daha fazla durabil olmuyor. Dolayısıyla o arazinin üzerine 20 kat dikmediğiniz müddetçe para kazanamayacağınız için 5-6 katlı binalarda onu kurtarmıyor. Ama Çinlilerin yaptığı bir off-site construction var mesela. Adam tamamen prekast betonla yapıyor onu. Fabrikada yapıyor, işte YouTube'da izliyoruz. 20 günde 50 katlı otel bitiriyor adam montajını yaparak. O yapılabilir mi? Tabii ki yapılabilir ama çok ciddi yatırımlar gerektirir.” (DG 5)

Bahsedilen modern teknolojilerin (çelik konstrüksiyon, modüler inşaat çözümleri, yük taşıma makineleri, saha dışı inşaat yöntemi, duvar kırma makineleri, elektrikli iskeleler) yaygın kullanımının hem düz işçi / amele diye tabir edilen vasıfsız işçiye olan ihtiyacı hem de “usta” diye tabir edilen bazı nitelikli mavi yaka çalışana olan ihtiyacı azaltması beklenir. Bu makineleri kullanabilecek eğitimleri kalifiye işgücüne olan ihtiyaç artacaktır. Ne var ki hemen tüm görüşmelerdeki ortak kanaat henüz o noktanın çok uzağında olduğumuzdur. Mevcut işgücü maliyetleri modern teknoloji maliyetleri kıyaslandığında

geleneksel yöntemleri kullanarak usta ve ameleyle dayanan manuel işçilik tercih etmek daha avantajlıdır.

“Avrupa ve Japonya'dan örnek vererek söyleyeyim. Amerika'dan oradaki insanların saatlik ücretleri o kadar yüksek ki şantiyede ne kadar az sayıda ve ne kadar az sürede adam çalışırsa maliyeti o kadar düşüyor onlarda. Onun için hepsini fabrikada yapmak işine geliyor. Saatlik ücretler bizde diğer ülkelere kıyasla bu kadar ucuz olduğu müddetçe, görece olarak söylüyorum, biz yerinde yapmaya devam edeceğiz.” (DG 5)

“Ne zaman yaygınlaşır biliyor musunuz? Sektör tamamen durur işçilik konusunda. Gerçekten işçiyi bulmakta zorlanırsınız. Artık makineli kısma geçeriz. O zaman mecbur kalır öğrenmeye, almaya. O zaman geçilir. Diğer türlü bizim sektörde o iş biraz zor gibi.” (DG 18)

Modern teknolojiler hayatımıza girdiğinde, kısa vadede, iki sebeple inşaat maliyetlerinin artması kaçınılmaz olacaktır. İlk olarak, bu makineler büyük yatırımlar gerektirdiği için birim maliyetler de yükselecektir. İkinci sebep ise bu makinelerin gerektirdiği kalifiye işgücüne ödenecek maaşlar bugünün amele ve usta ücretlerinden büyük olasılıkla daha yüksek olacaktır. Elbette teknolojik ilerlemeler sebebiyle uzun vadede maliyetleri düşürmesi de mümkündür. Teknolojinin kullanımı sayesinde işlerin daha hızlı yapıldığını ve vakitten tasarruf sağlandığını, bu makinelerin pahalı olduğunu ancak zamanla kendilerini amorti ettiklerini ifade eden görüşmeciler de bulunmaktadır:

“Önceden 2 günde yaptığınız şey, 2-3 saatte doğru makineyle, doğru şeylerle yapabiliyorsunuz.” (DG 66)

İnşaatte teknoloji kullanımında maliyet dışında toplumun tercih ve alışkanlıklarının da önemli olduğu ifade edilmektedir. Bir görüşmeci, betonarme evlerle kıyaslandığında çelik konstrüksiyon evlerin hem depreme karşı daha dayanıklı hem de daha ekonomik olmalarına karşılık toplumda çok fazla talep görmediğini belirtmektedir.

“[Çelik konstrüksiyon] daha ekonomik. Neden ekonomik? Çünkü yapım süresi çok kısa. İşçi sayısı çok az. Çünkü çeliği vidalattığınız adama alçıpanı da vidalatabiliyorsunuz. Elektrik mekanik tesisat zaten her işte var. Aynı. Doğramacı dediğiniz yine aynı. Sadece iş kalemi olarak beton

mikseri yok, tuğla örecek yok, duvarı sıvayacak falan. Öyle dertler yok... Dolayısıyla zamandan kazanıyorsunuz. Normalde atıyorum betonarme bir yapıyı 12 ayda bitireceksiniz. Onun bir maliyeti var. Çelik yaptığınızda iki buçuk ayda bitiriyorsunuz zaten.” (DG 53)

Çin, ABD ve AB ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’deki kullanımının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bir görüşmeci Amerika’da yapılan konutların yaklaşık üçte biri çelik konstrüksiyon iken bizde bu oranın sadece yüzde 3 olduğunu iddia etmektedir (DG 4). Bu ilgisizliğin bir nedeni elbette yeterli bilgi sahibi olunmayışı olabilir. Fakat bir görüşmeci Türkiye’deki “beton lobisi”nin çelik konstrüksiyonu bilinçli şekilde engellediğini iddia etmektedir:

“Öncelikle şöyle, modüler sistemlere büyük bir dünyada eğilim var... Ama ülkemizde bir beton lobisi olduğu için çelik sektörünün özellikle gelişmesini engelliyorlar. Çünkü beton sektörü her yere ulaşmış durumda... Dolayısıyla da kentsel dönüşüm başta olmak üzere şu anda sokağına büyük beton mikseri giremeyecek yerler var. Oralarda aslında çelik yapı sistemiyle modüler olarak sahada pıt pıt hemen üst üste konarak yeni evlerin üretilebilmesi mümkün. Böyle bir teknoloji de ülkemizde var. Bunu yapan müteahhitler, fabrika sahipleri de var. Ama onlar yurtdışı ile çalışmak zorunda kalıyorlar. Çünkü Türkiye’deki mantalite ona uygun değil.” (DG 53)

Günümüzde inşaat sektöründe kullanılan yeni teknolojiler arasında beton pompası, sıva makineleri, fotoselli musluklar, yerden ısıtma sistemleri, otomatik klozetler, farklı şekillerde kurulması gereken tesisatlar gibi modern donanımlar sayılmaktadır. Aktif olarak çalışan ustalar geride kalmamak için kendilerini sürekli yenilemek ve bu teknolojileri kullanma becerileri de edinmek durumundadır. Bu zorluğu ve çabayı bir görüşmeci şu sözlerle özetlemektedir

“Her gün teknoloji yenileniyor. Öğrenmenin yaşı yok sonu yok. Her şeyi dört dörtlük bilme şansın zor yani. O yüzden ustayım diyemiyorsun bence. Her gün yeni bir şey çıkıyor.” (DG 63)

Bu dönüşüme ayak uyduramayan da epey usta olduğu anlaşılmaktadır

“Benim şantiyelerim de geleneksel devam ediyor. 45 kesim bir seramik yapmak için su jetiyle mermer atölyelerinde kesim yaptırılabilir ama o usta geleneksel olarak onu eliyle, spiralle yapmaya çalışıyor. ...Su terazisi denen çok basit bir teraziyi kullanıyor ama lazer terazisi sorunsuz, ...ben temin etmeme rağmen kullanmıyor. Ben kendim kurarsam, bak olmuş olmamış savaşıyoruz, terazisinin doğru olduğunu iddia ediyor. Evet doğru olabilir ama bozulmuş olabilir. Ama Lazer teraziyi kabul etmiyor. ...Herkesi bir tutamam bazı ustalarım mükemmel teknolojik çalışıyor. Yani elektrik için böyle rastgele hiltiyle duvarı kıran da var. Duvarı kesme aparatıyla kesip yolunu açan da var.... Ama az. Yani benim genel olarak çalıştığım ekipler geleneksel.”

(DG 45)

4. Başlıca sorunlara olası çözüm önerileri

Raporun ikinci bölümde inşaat sektörünün genç kuşaklar nezdinde cazibesini; ağır çalışma koşulları, inşaatta çalışmanın toplum nezdinde değerli bir iş olarak addedilmemesi, ön yargılar ve bilgi eksikliği gibi pek çok farklı nedenle yitirmekte olduğu ortaya konuldu. Yine aynı bölümde vasıfsız mavi yaka dahil hemen her iş düzeyinde ama özellikle mesleki vasıflar gerektiren usta işlerinde eleman tedarikinde yaşanan güçlükler ve bu darboğazların nedenleri etraflı bir şekilde ele alındı. Bu nedenler ortadan kaldırılamadığı ve inşaat işlerine cazibe yeniden kazandırılmadığı takdirde, eleman tedarikinde güçlüklerin giderek artacağı ve sonuçta Türkiye’de inşaat sektörünün genişlemesinin durma noktasına gelebileceğine dair ciddi endişelerin varlığını tekrar vurgulamak gerekmektedir.

Bu bölümde işgücü arzı yönlü güçlüklerin ve sorunların üstesinden gelmek için, derinlemesine görüşmelerde sektörün farklı paydaşları tarafından gündeme getirilen görüşleri de dikkate alarak, neler yapılması gerektiğine, nelerin yapılabileceğine dair öneriler aktarılmaktadır. Sorun ve olası çözüm sayıca çok fazla olmakla birlikte bunlar şu başlıklar altında toplanabilir.

a) Çalışma koşullarının iyileştirilmesi

Ele alınması gereken ilk sorun çalışma koşullarına yöneliktir. Bu koşullar iyileştirilmeden inşaat sektörünü işgücü arzı bakımından diğer sektörlerle rekabet edebilir konuma getirmek olanaksızdır.

- Sektörün; yüksek ücret imkânı sunduğu görüşüne rağmen fiziksel olarak zorlayıcı olması, bedensel güç gerektirmesi, ağır olması sebebiyle özellikle genç kuşaklar tarafından tercih edilmemesine yol açmaktadır. Bir yandan inşaat işlerinin fiziksel olarak daha kolay yapılmasına imkân veren araç-gereç ve teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılmalı, diğer yandan inşaat tozu ile kirini minimize eden çareler üzerinde düşünülmelidir.
- İnşaat sektörünün tercih edilmemesinin bir diğer sebebi riskli işler (iş kazası, hastalık riski) içermesidir. İş güvenliği denetimlerinin daha sıkı şekilde yapılması gereklidir. Bunun için bir öneri yapı denetim firmalarının seçiminde olduğu gibi denetimi yapacak iş güvenliği firmalarının bir havuz sistemi üzerinden, otomatik bir yöntemle atanmasıdır. Böylece iş güvenliği firmalarının müteahhitler tarafından serbestçe seçilmesinin önüne geçilebilir.
- İnşaat sektörünün riskli ve ağır işler barındırdığı herkes tarafından kabul edilmekle birlikte erken emeklilik imkânı sunan yıpranma hakkı mevcut askerî personel, maden işçileri, basın mensuplarına ek olarak demir çelik, cam ve seramik, kimya

sektörü gibi ağır sanayi işçilerini kapsamaktadır. Mavi yaka çalışanların da yıpranma hakkından faydalanmalarını sağlayan düzenlemeler yapılmalıdır.

- İnşaat sektörünün gençlere cazip gelmemesinin bir diğer sebebi toplumdaki negatif algıdır. Derinlemesine görüşmelerde “ağır ve kirli” şikayetleri kadar “düşük prestij” algısından da bahsedilmektedir. Sektörün toplumdaki olumsuz algısının kırılması için inşaat sektörüne yön veren kurumlar çağdaş iletişim yöntem ve araçlarının kullanıldığı bilgi ve deneyim paylaşan tanıtım kampanyalarını, bu alanın profesyonel kuruluşları ile iş birliği yaparak organize etmelidirler.
- Bazı katılımcılar sektördeki koşulların görece iyileştiğini ya da çok kötü olmadığını, asıl sorunun gençlerin “iş beğenmemesi” olduğunu ifade etmektedir. İnşaatın sunduğu görece yüksek ücretlere rağmen eğer gençler başka sektörlerdeki “rahatlığı” tercih ediyorsa inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların bu tercih üzerinde düşünmeleri gerekmektedir. Gençlerin bu eleştiriden hareketle değişmesi pek gerçekçi olmadığına göre meselenin çözümü, bir şekilde, o işi beğenmeyen gençleri inşaat sektörüne çekmek ile mümkün olacaktır. Bunun için sektör paydaşları ve gençlerin içinde buldukları arama toplantıları düzenlenebilir.
- İnşaat sektörünün diğer sektörlere kıyasla daha az tercih edilmesinin bir diğer sebebi uzun ve belli olmayan mesai saatleri ve 6 gün çalışma zorunluluğudur. Çalışanların iş-yaşam dengesini kurmakta zorlanmayacakları, sosyal hayata ve ailelerine yeterince vakit ayırabilecekleri mesai düzenine geçilmelidir. İnşaat sektöründe haftada 6 gün çalışılması bir mecburiyet değildir. Sektörün cazibesini artırmak için haftada 5 gün ve 35 saat çalışma mesai düzenine geçilmesi düşünülebilir. 35 saati geçen süre için fazla mesai ücreti ödenebilir.
- İnşaat sektörünün bir diğer sorunlu alanı işlerin genellikle proje bazlı geçici olmasından kaynaklanmasıdır. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların “düzensiz gelir” sorununa bir çözüm bulması gereklidir. Akla gelen çözümlerden biri şu olabilir: Firma ile işçi bir ücret üzerinde anlaştıktan sonra çalışılan aylar işçiye tam maaş ödenirken kalan aylar için yarım maaş ödenebilir. Bu öneri kabul edilirse işçinin SGK ödemesi 12 ay yapılacağı için bir yandan belli oranda gelir istikrarı sağlanırken sosyal güvenlik kayıplarının da önüne geçilir. Bir inşaat firmasının tek başına bu süreci örgütlemesi ve hayata geçirmesi hem zor hem de finansal açıdan risklidir. Firma iş alamadığı zaman zarar etme riskiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple sektörde faaliyet gösteren firmalar ortaklaşa bir havuz oluşturabilir ve maliyeti ortak karşılayabilirler. Daha sonra havuza katkı oranında firmalar havuzda yer alan işçileri çalıştırma hakkı elde edebilirler.
- İnşaat sektöründeki çalışma koşullarının kötü olmasının bir diğer önemli sebebi beslenme, barınma ve çalışma ortamının hijyenik olmayışı ve iş güvenliğinin olmayışıdır. Sıkı denetimler ile istenilen şartları yerine getirmeyen firmalara ağır cezalar verilirken, sağlayan firmalara ise bazı vergi avantajları sunulabilir.

b) Özel vasıf gerektiren mesleklerde eleman yetiştirilmesi

İnşaat sektöründe vasıflı ve vasıfsız iş kollarının neredeyse hemen hepsinde işçi açığının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Vasıfsız işçi açığı göçmenler ve diğer sektörlerden geçici süreliğine daha çok para kazanmak için inşaata geçen kişiler sayesinde kısmen çözüle de işinin ehli metal ustası, demir ustası, kalıp ustası, duvar ustası, mermer/fayans döşemeci vb. bulmanın daha zor olduğu belirtilmektedir. Ustalık gerektiren iş ya da mesleklerdeki işçi açığı inşaat sektörünün en önemli güncel sorunudur denebilir.

- Usta-çırak modeli yerini formel eğitim programları ve sertifikasyon süreçlerine bırakmıştır. Meslek liseleri, çıraklık eğitim merkezleri ve üniversiteler bu eğitim ve sertifikasyon sürecinin verildiği merkezlerdir. İnşaatта yaşanan usta açığının kapatılması için mesleki eğitim programlarının teşvik edilmesi, mevcut eğitimlerin kalitesinin artırılması ve gençlerin bu alanlara yönelmesi için mesleki statü ve olanakların çekici kılınması gerekmektedir. İngiltere’de inşaat sektörünü genç kuşak için daha cazip kılabilmek amacıyla hazırlanan raporda²⁰ “ustalık gerektiren işlerde kariyer olanaklarını görünür hale getirmek amacıyla gerçek örneklerin, kişisel başarı öykülerinin bizzat inşaat çalışanlarının görev alacakları iletişim kampanyalarında kullanılması” önerilmekte, “bu sayede gençlerin yeteneklerinin ve becerilerinin bu tür işlerde ne kadar anlamlı olacağına görülebileceği” vurgulanmaktadır. Bu bağlamda bir kez daha tanıtım kampanyalarının gereğinin ve işlevselliğinin altını çizmek gerekir.
- İşçi tedarik etmede yaşanan tüm güçlüklerle ek olarak bulunan işçilerin yeterliliklerinde de sorunlar olduğu ifade edilmektedir. Mavi yaka çalışanların özellikle demircilik, kalıpcılık, kaynakçılık, elektrikçilik, tesisatçılık ve beton işçileri gibi ustalık teknikleri gibi ileri el becerilerine sahip olmaları ve bu alanlarda kullanılan teknolojik araçları kullanabilmeleri beklenmektedir. Herhangi bir meslekte usta olarak çalışabilmek için düzenli (örneğin her beş yılda bir) sınavlar yapılabilir.

c) Kanun ve yönetmeliklerin sıkı şekilde uygulanması

Ülkemizdeki her bölgenin deprem riski altında olduğu gerçeğinden hareketle mevcut yapı stokunun güçlendirilmesi ve riskli yerleşim yerlerinin kentsel dönüşüm süreci ile yenilenmesine ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır.

²⁰ <https://www.citb.co.uk/media/zktmen43/rethinking-recruitment-constructing-a-more-attractive-industry-full-report-january-2022.pdf>, erişim tarihi: 7 Temmuz 2024

- İnşaat faaliyetlerinin imar planlarına ve diğer yasal düzenlemelere uygun olduğunu doğrulayan yapı ruhsatları verilirken bütüncül bir bakış açısıyla yerleşim bölgesinin ihtiyaçları ve gerçekleri dikkate alınmalıdır.
- Dayanıklı bir yapı stoku üretmenin, mevcut şikayetler ve geçmiş tecrübeler dikkate alındığında, belki de en önemli adımı yapı denetimidir. Yapı stokunun denetimi büyük oranda görev ve sorumlulukları 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun tarafından düzenlenen yapı denetim firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Sistemin sağlıklı işleyişi açısından arzulanan, denetimlerin düzenli aralıklarla yapılması, denetim personelinin ilgili mevzuata hâkim ve teknik bilgiye sahip olmasıdır. Sistemin daha etkin çalışması için yapı denetim firmalarında çalışan personelin işe başlamadan önce kamu tarafından düzenlenecek sınavda başarılı olma şartı getirilmelidir.
- Ayrıca, sistemde kilit öneme sahip yapı denetim firmalarının kamu kurumları tarafından sıkı şekilde düzenli olarak denetlenmesi gerekir. Olası usulsüzlük ve ihlaller için caydırıcı yaptırımlar (ruhsat iptali, para cezası, inşaatın belli bir süre durdurulması vb.) uygulanmalıdır.
- Kamunun inşaat ihalelerinde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte en düşük teklifi verenin ihaleyi kazanması esastır denebilir. Bu da kimi zaman yapıların kalitesiz olmasına yol açmaktadır. En düşük teklifi verenin ihaleyi kazandığı bir sistem yerine belirli kalite kriterlerini de içeren bir kriter listesine göre ihalenin kazananını belirlemek daha iyi sonuç verecektir.
- Şantiyelerin güvenli alanlar olması için yapı denetim ile iş sağlığı ve güvenliği firmalarına önemli görevler düşmektedir. Bu firmalar bağımsız çalışıp denetimlere gerekli özeni gösterdikleri takdirde iş sağlığı ve güvenliğinin daha kolay sağlanacağını söyleyebiliriz. Pek çok görüşmeci, ücretleri devlet değil işverenler tarafından karşılanan yapı denetim firmalarının bağımsız olmadığına inanmaktadır. Yeni bir düzenleme ile yapı denetim firmalarının alacaklarını devletten tahsil etmeleri sağlanabilir.

d) İnşaat sektöründe kadın istihdamının artırılması

İnşaat sektöründeki işgücü arzında yaşanan darboğazı aşmanın bir diğer yolu da sektörü kadınlara açmak, diğer ifadeyle kadın işgücünü inşaat işlerinde çalışmaya teşvik etmektir. Gerek istihdam istatistikleri gerek bu araştırmanın saha çalışmasında dile getirilen görüşler, Türkiye’de inşaatın erkek egemen bir sektör olduğunu, dahası bu özelliğin doğal/normal karşılandığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle inşaatta kadın istihdamı konusu Türkiye gündeminde yer edinememiştir.

Avrupa ülkelerinde inşaatta kadın istihdamı verilerine bakıldığında inşaatın zannedildiği kadar erkek egemen bir sektör olmadığı açıkça görülmektedir. Bunun üzerine

derinlemesine görüşmelerde bu konuya özel bir yer verilerek hem mevcut durum saptanmaya çalışılmış hem de inşaatta vasıflı kadın sayısını artırmak için neler yapılması gerektiği sorgulanmıştır. Avrupa deneyimleri ile Türkiye’de inşaat sektörünün çok farklı kategorilerine mensup erkek ve kadın paydaşlar ile inşaat sektörü dışında çalışan kadınların görüşleri ışığında şu saptamayı yapmak mümkündür: Kimi nesnel kimi toplumsal değerlerden ve algılardan kaynaklanan tüm zorluklara ve engellere rağmen Türkiye’de inşaat sektöründe kadın ustaların sayısını özellikle boya, sıvacılık, döşemecilik, elektrikçilik, makine operatörlüğü gibi alanlarda dikkate değer ölçüde artırmak mümkündür. Ancak bunu başarmak pek de kolay olmayacağından, kadınları inşaat sektörüne çekebilmek için çok yönlü, yaratıcı ve koordineli düzenlemeler ile girişimlere ihtiyaç vardır.

“Neden kadınlar inşaatta çalışamaz” diye sorulduğunda genellikle işlerin ağır, tehlikeli ve fiziksel güç gerektirdiği dile getirilmektedir. Bu argümanı dile getirenlerin göz ardı ettikleri iki önemli bilgi bulunmaktadır. İlki, tarımda çalışan kadınların yaptıkları pek çok iş ağır, tehlikeli ve fiziksel güç gerektiren işlerdir. Fındık ve kayısı hasadı, sebze yetiştirme ve toplama vb. pek çok iş bu kapsama rahatlıkla girebilir. İkincisi ise dünyanın farklı yerlerinde (görüşmecî ifadelerine göre Kazakistan, Rusya ve Avrupa ülkelerinde) kadınlar aynı işleri yapmaktadır. Dolayısıyla bu düşüncenin gerisinde yatan sebepler daha çok alışkanlıklar ve kültürel şartlanmalar ile açıklanabilir. Kadınların sektörde daha aktif roller alabilmeleri için öncelikle “Kadınlar inşaatta çalışamaz” algısının yıkılması gerekmektedir. Bu algıyı kısa zamanda tamamen ortadan kaldırmak elbette gerçekçi değildir. Bununla birlikte buna hizmet etmesi beklenen bazı öneriler aşağıda paylaşılmıştır:

- İlk olarak sektörde faaliyet gösteren firmaların kadın istihdamına yönelik iradelerini yazılı, görsel ve sosyal medyada ortaya koymaları gereklidir.
- Bakanlıklar ve yerel yönetimlerin konu ile ilgili gerekli hassasiyeti göstererek konuyu sahiplenmesi ve savunuculuğunu üstlenmesi şarttır.
- Kamuoyunda bu konu sık sık gündemde tutulmalıdır. Bunun için inşaatta başarılı kadınları merkeze alan iletişim ve tanıtım kampanyaları düzenli şekilde yapılmalıdır. Bu kampanyalar inşaat sektörüne yönelik olumsuz değer yargılarının kırılması için de gereklidir. İnşaatın belki zor ama itibarlı bir alan olduğu, kadınların da kimi işlerde başarılı olabilecekleri “rol model” kadın ustalar röportajlarla gündeme getirilerek gösterilebilir. Bu konuda kısa film, belgesel, çizgi film yapılması da düşünülebilir.
- Bununla birlikte şantiyelerde erkek çalışan yoğunluğunun devam edeceğini ve toplumsal algıların hemen değişmeyeceğini öngörmek ve ona göre hareket etmek gerekir. Bu soruna yönelik özel araştırmalar yapılmalı ve arama konferansları düzenlenmelidir.

Mavi yaka tabir edilen işlerde çalışan kadın sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Beyaz yaka işlerde ise kadın sayısının, düşük olmakla birlikte, diğer ülkelere kıyasla çok düşük olduğu söylenemez. Esas sorun kadınları ustalık gerektiren işlere çekebilmektir. Bunun için iki alanda yoğun çaba harcamak gerekmektedir. İlki kamu kurumlarının koordinasyonu ile kadınlara ustalık eğitimlerinin verilmesidir. İkincisi ise eğitim alan kadınların inşaatta çalışmaları için gerekli düzenleme ve yönlendirmelerdir. Her iki sorunun çözümü için kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdümlü çalışması gereklidir. Eğitimlerin içeriği ve öncelikli eğitimlere karar vermek görece kolay olsa da daha zor olanı kadınların istihdamını sağlamaktır. Bu konuya ilişkin bazı öneriler de aşağıda sıralanmıştır:

- İlk akla gelen çözüm önerisi kadın işçi / yönetici çalıştıran inşaat şirketlerine bazı vergi muafiyetleri (SGK, KDV gibi) sağlamaktır.
- Bir diğeri kamunun finanse ettiği ve/veya belli bir büyüklüğün üzerindeki inşaatlarda kadın çalışan kotası getirmektir.
- Üçüncü öneri çalışma ortamının kadın dostu olacak şekilde dönüştürülmesidir. Bunun için mevcut durumdaki cinsiyetçi ve ayrımcı pratikler cezalandırılmalı, iyi örnekler ödüllendirilmelidir.
- Dördüncü olarak ise, kamuoyunda farkındalık yaratılması, diğer ifadeyle çalışma koşullarında iyileşmeler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu bilgilendirme ancak sektör derneklerinin, devletin ve yerel yönetimlerin yukarıda belirtilen genel tanıtım kampanyalarına paralel olarak doğrudan potansiyel kadın işgücünü hedef alan tanıtım kampanyaları ile yapılmalıdır.

Kadın İstihdamı İçin İyi Bir Örnek: Gedik Holding'in Kaynakçı Kadın Kursları

Kaynakçılığın inşaatın ötesinde sanayinin çeşitli kollarında çok aranan bir meslek olduğu İŞKUR'un raporlarında da yer almaktadır. Almanya'da kaynak mühendisliği eğitimi alan Halil Gedik tarafından 1963 yılında Avusturya firması Böhler ile ortak olarak kaynak makineleri ve malzemeleri üretmek amacıyla faaliyete geçirilen işletme, 1970'lerin sonuna doğru bağımsızlığını kazanarak yoluna devam etmiştir. Görüşülen Gedik Eğitim Vakfı'nın yöneticisi Ömür Danışken, Halil Gedik'in kaynakçıların yetişmesine destek vermek amacıyla 1996 yılında genç erkek kişiler için kurslar organize etmeye karar verdiğini aktardı.

Halil Gedik Bey'in vefatını takiben yönetimi devralan devir alan kızı Hülya Gedik ise 4 yıl önce kadın kaynakçı yetiştirmeye kararını vererek önemli bir adım atmış. Başlangıçta 3 hafta 90 saatlik kurslara kadın kursiyerler bulmakta oldukça zorlanılmış. Halen de zorlanıldığı ifade edilse de kısa süre önce devreye Kadıköy ve Ataşehir belediyeleri ile Ticaret odası girmesiyle halen 10 kişilik 9 program açılmış durumda.

Aday bulmakta zorlanmalarının başlıca nedenleri tahmin edileceği gibi kaynakçılığın erkek mesleği olarak görülmesi, eşlerin ve yakın çevrenin olumsuz bakması. Bir kursiyer

eşinden kaynakçılık kursuna gittiğini gizleyerek başka bir kursa gittiğini söylemiş. Ayrıca üniversite mezunları hatta lise mezunları tarafından kaynakçılığın küçümsenmesi de çok yaygın bir tavır. Ama bu zorluğun bir diğer nedeni de kamuoyunu bilgilendirmede çok zayıf kalınması. Diğer taraftan, Kadıköy belediyesi kurslarla ilgili bir belgesel çekmiş ve belgesel iki televizyon kanalında yayınlanmış. Ömer Bey, yayını takip eden 3-4 saat içinde 42 telefon aldığını söyledi.

Kaynakçı kadın kurslarında fire oranı oldukça yüksek. Başlayanların önemli bir kısmı kursu bırakıyor. Ama bitirenler iş bulmakta üstelik yüksek ücretli işler bulmakta (asgari ücretin 3 katı) zorlanmıyorlar; sadece aranan bir mesleğe sahip oldukları için değil aynı zamanda çok başarılı oldukları için de. Çünkü kaynak işi dantel örmek gibi dikkat, sabır ve titizlik gerektiriyor.

Gedik Holding örneğinin inşaat firmaları/dernekleri tarafından takip edilmesi kuşkusuz çok yararlı olacaktır. Ancak devletin ve belediyelerin de bu çabalara gerek tanıtımında gerek finansmanında destek vermesi şarttır.

e) Konut piyasası etkinliğinin artırılması

- Son yıllarda Çin başta olmak üzere dünyada çelik konstrüksiyon ve prefabrik yapılar konusunda bir atılım olduğu, üretim sürecinin saha (şantiye) dışına taşındığı gözlemlenmektedir. Mevcut şartlarda modern teknolojileri kullanmak için yapılması gereken yatırım büyüklüğü pek çok inşaat şirketin finansman kapasitesinin üzerinde olduğu için günümüzde geleneksel yöntemler yaygınlıkla tercih edilmektedir. Ne var ki, geçmişte şahit olduğumuz pek çok teknik ilerleme hamlesinde olduğu gibi, yeni teknolojilere zamanında yatırım yapanların “ilk hamle” üstünlüğü olacağı için ileride bu teknolojileri üreten ve ihraç edenler olmaları şaşırtıcı olmayacaktır. Bu tespitten hareketle kamunun inşaat şirketlerini modern inşaat teknolojilerini yönlendirmesi gereklidir. Bunun için kamunun elinde birden fazla olanak bulunmaktadır:
 - Modern inşaat teknolojilerine yatırım yapan şirketlere bir takım vergi kolaylıkları veya KDV muafiyetleri sağlanabilir.
 - Modern inşaat teknolojilerine yatırım yapan şirketlere kamu ihalelerinde öncelik tanınabilir.
 - Kamunu yaptırdığı ya da finansmanına katkıda bulunduğu yapılarda modern tekniklerin kullanımı şart koşulabilir.
- Yapısal nedenlerle (kentleşme süreci, nüfus artışı, aile yapısının değişimi vb.) zaten yüksek seyreden bir konut talebi mevcutken buna eklenen kentsel dönüşüm projeleri ve deprem sonrası yeniden yapılanma ihtiyacı ile konut inşaatında son yıllarda bir patlama meydana gelmiş bu da inşaat maliyetlerini artırmıştır. Ayrıca, son 2 yılda hızla yükselen faizler sebebiyle kredi maliyetleri arttığı için özellikle orta

ve dar gelirli vatandaşların krediye ulaşması imkânsız hale gelmiş bu da üretilen konutların satılamamasına sebep olmuştur. Gün geçtikçe şiddetlenen konut ihtiyacına rağmen sekteye uğrayan konut arzı sebebiyle konut piyasasını zor günler beklemektedir. Bu dengesizlikten en çok etkilenen kesim ise dar gelirli hanelerdir. Bu açmazdan kurtulmak için atılması gereken adımları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Dar gelirli için mülkiyeti merkezi ya da yerel idareye ait yaşanabilir, dayanıklı ve ekonomik sosyal konutlar üretilmelidir. Sosyal konut hakkında faydalanacak hanelere karar verirken bir gelir ölçütüne ihtiyaç vardır. Bölge düzeyinde farklılıklar olduğu için kesin bir sınır güç olmakla birlikte toplam hane geliri belli bir eşiğin altında olanlar (mesela üç asgari ücret gibi) sosyal konut hakkı elde edebilir.
- İstanbul başta olmak üzere konut ihtiyacı olan illerde âtil durumdaki yapı stokunun envanteri çıkarılarak sağlam olanları kamu tarafından kiralanarak dar gelirli kullanıma sunulabilir. Kamunun ülkedeki tüm boş konutları kiralaması kamuyu en büyük kiracı haline getireceği için kira artışlarını da otomatik olarak regüle edecektir.
- Yüksek enflasyon ortamında uzun vadeli ve düşük maliyetli konut kredileri için tek yol kamunun maliyeti belli oranda karşılamasıdır. Sınırlı sayıda dar gelirli hane için maliyetin belli bir kısmı (yüzde 30 gibi) kamu tarafından karşılanabilir.
- Kamunun faiz desteği ancak sınırlı sayıda hane için çözüm olabilir. Konut sorununun esas çözümü konut piyasasının etkin işleyişi ile çözülebilir. Etkin işleyen bir piyasadaki beklenen uzun vadeli ve düşük maliyetli konut kredileri sunmasıdır. Bu da ancak düşük enflasyon ile mümkündür. Geçmiş tecrübeler Türkiye’de yüzde 5-6 civarında istikrarlı şekilde seyreden bir enflasyon oranının gerekli olduğunu bize göstermektedir.

f) Toplumla iletişimde hamle

Toplumda inşaat sektörüne yönelik olumsuz algı, bilgi eksikliği hatta bilgi kirliliği mevcuttur. Bu yetersizlik giderilmeden çalışma koşullarında hatırı sayılır iyileştirmeler yapılsa bile inşaatın cazibesinin kendiliğinden artacağı beklenmemelidir.

- Teknik eleman olmanın utanılacak bir durum olmadığı firma yetkilileri tarafından meslek liseleri ve üniversitelerin ilgili bölümlerine gidilip anlatılmalı, kendi firmalarında staj ve istihdam imkânları sunularak bu meslekler özendirilmelidir.
- İnşaat sektörüne yönelik her iyileştirmenin toplumda karşılık bulabilmesi için kamuoyunda farkındalık yaratılmalıdır. Bunun için yapılan iyileştirmeler kamuoyuna yazılı ve görsel medya, dijital platformlar aracılığı ile iyi anlatılmalıdır.

SONUÇ

Türkiye gibi şehirleşme süreci devam eden, iç ve dış göçe maruz kalan ve nüfusu artan bir ülkede sürekli yeni konut talebi olması zaten beklenir. Buna deprem riski ve kentsel dönüşüm ihtiyacı da eklenince önümüzdeki yakın gelecekte konut ve iş yeri talebi yüksek kalmaya devam edecektir. Her gelir grubundaki hane için talip olunan konutun yüksek fiyatlı bir mal olması sebebiyle uzun vadeli kredi kullanımı gereklidir. Uzun vadeli ve yüksek tutarlı krediler ancak düşük enflasyon ortamında makul bir maliyetle geri ödenebilir. Bu sebeple uzun vadede sağlıklı işleyen bir inşaat sektörü için ilk koşul fiyat istikrarıdır. Talep için olduğu kadar arz için de fiyat istikrarı önemlidir. Yapı izninin alınması ile bir yapının satışa çıkarılması arasında geçen süre çoğunlukla 2 yıla yaklaştığından bu süre zarfında meydana gelecek hızlı fiyat değişimleri inşaat firmalarının zarar etmesi ve yapı stoku üretiminin sekteye uğraması riskini artırmaktadır.

İstikrarlı bir yapı stoku üretimi için ihtiyaç duyulan bir diğer önemli unsur nitelikli mavi yaka çalışanlardır. İnşaat işlerinin ağır çalışma koşulları, yüksek kaza riski, gelir düzensizliği, mesai saatlerinin uzunluğu ve hafta sonu çalışma zorunluluğu gibi faktörler sebebiyle inşaat sektörüne olan talep zaten düşüktür. Durum böyle iken deprem riski ve kentsel dönüşüm ihtiyacı ile yoğunlaşan inşaat sektörü eleman bulmakta büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Deprem sonrası oluşan yüksek talep sebebiyle inşaat sektöründe ücretlerin yükselmesine ve inşaat sektörünün kazancının diğer sektörlerden daha iyi olmasına rağmen yukarıda sayılan olumsuzluklar sebebiyle özellikle genç kuşaklar inşaat işlerine rağbet etmemektedirler. Raporda ayrıntıları ile ortaya konduğu gibi inşaat sektörünü cazip kılmak için gelir düzensizliği, iş güvenliği, çalışma koşulları ve mesai saatleri ile ilgili düzenleme ve iyileştirmeler elzemdir.

İnşaat sektöründe adından sıkça söz ettiren ve ilgi çeken yeni teknolojilerden biri, belki de ilki, “*off-site construction*” yani saha dışı inşaat kavramıdır. Geleneksel yöntem olan “*on-site construction*” yani yerinde inşaat yöntemi ile kıyaslandığında pek çok avantajı bulunmaktadır. Bu ve benzeri modern teknolojilerin (çelik konstrüksiyon, modüler inşaat çözümleri, yük taşıma makineleri, saha dışı inşaat yöntemi, duvar kırma makineleri, elektrikli iskeleler) yaygın kullanımının hem düz işçi/amele diye tabir edilen vasıfsız işçiye olan ihtiyacı hem de “usta” diye tabir edilen bazı nitelikli mavi yaka çalışana olan ihtiyacı azaltması beklenir. Ne var ki tüm görüşmelerdeki ortak kanaat henüz yakın gelecekte böyle bir durumun oluşmayacağı yönündedir. Mevcut işgücü maliyetleri ile modern teknoloji maliyetleri kıyaslandığında geleneksel yöntemleri tercih etmek daha avantajlıdır.

Yukarıda bahsedilen olumsuzluklar sebebiyle inşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli mavi yaka çalışan arzını artırmak kolay değildir. Bir çözüm, kadınları inşaat sektörüne çekmek olabilir. Erkekleri inşaat sektörüne çekmek zaten zor iken kadınları çekmek daha fazla zorluklar barındırmaktadır. İnşaatçı çalışan kadın sayısının artması için AB ülkeleri örneğinde olduğu gibi organize ve yaratıcı çabalara ihtiyaç vardır. İnşaat sektörünün kadın işgücü için çekici hale gelmesi bir yandan ustalık gerektiren mesleklerde iş koşullarının

yeni teknolojiler ve düzenlemeler ile şantiyelerin daha güvenli kılınmasını, çalışma ortamının kadınlara uygun hale getirilmesini diğer yandan inşaata yönelik olumsuz ön yargıların kırılmasını gerektirmektedir.

Mevcut yapı stokunun analiz edilerek yenilenecek riskli binalar ile yapılacak yeni binaların bilimsel standartlara uygun, sağlıklı ve güvenli olması gereklidir. Bunun için bir yandan konut arz ve talebini uyumlu hale getirecek fiyat istikrarına, diğer yandan yaşanan eleman darboğazını hafifletecek politika ve düzenlemeler ihtiyaç vardır. Bunlar zaman aldığı kadar da maliyetlidir. Toplum olarak karar verdikten sonra bunları hayata geçirmek mümkündür, yeter ki bu yönde bir irade ve farkındalık olsun. Görüştüğümüz bir müteahhidin inşaat sektörü için yaptığı analizden hareketle şu yorumu yapabiliriz. İnşaat sektöründe üç ana unsur vardır: Kalite, maliyet ve zaman. İnşaat sahibi (bunu kamu iradesi olarak da okuyabilirsiniz) bu üç faktörden sadece ikisini seçebilir, üçüncüsü diğer ikisinin doğal sonucu olarak ortaya çıkar. Deprem sonrası oluşan ihtiyacın aciliyeti ve büyüklüğü seçilmesi gereken iki faktörü adeta dayatmaktadır: zaman ve maliyet. Bu durumda kalite ister istemez ikinci planda kalmaktadır. Sonucun iyi ya da kötü olması işi yapan kişilerin becerisi ve iş ahlakı ile kamu denetimlerine bağlıdır. Zaman ve maliyet hedef olarak seçildiğinde eldeki kısıtlı zaman ve bütçe ile her zaman arzulanan kalite mümkün ya da gerçekçi olmayabilir. Deprem örneğinde olduğu gibi bazen bu seçim gayet anlaşılır olabilir. Ama saha çalışmalarından elde edilen bilgiler doğrultusunda böylesi acil olmayan durumlarda da toplum olarak benzer seçimleri yaptığımız söylenebilir. Karar vermek gerekiyor: Toplum olarak nasıl bir yapı stoku istiyoruz?

KAYNAKÇA

- Atiyas, İ. ve Bakış, O. (2023).”1980 sonrası Türkiye ekonomisinde verimlilik, kaynak tahsisi ve yapısal değişim”. Akat, A.S, ve S. Gürsel (Der.) *Çıkamaz Yol: Dünden Yarına Türkiye Ekonomisi* içinde (ss. 71-98). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bakış, O. (2024). Resource reallocation and total factor productivity in Türkiye: 2000-2022. Betam Çalışma Tebliği Serisi No: 22.
- Bakış, O. ve Acar, U. (2020). Türkiye Ekonomisinde Toplam Faktör Verimliliğinin Seyri: Sektörel Bakış, 1980-2018. Betam Çalışma Tebliği Serisi No: 19.
- Caselli, F. (2005). Accounting for Cross-Country Income Differences. Aghion, P. ve Durlauf, S. (Ed.) *Handbook of Economic Growth* Vol. 1 içinde (s. 679-741), Amsterdam: Elsevier.

EK TABLOLAR

Ek Tablo 1. Çeyrek İlk ve Son Hafta Nominal Konut Faizi Oranları

Dönem	İlk Hafta	Son Hafta
2010Ç1	12,1	11,6
2010Ç2	11,5	11,1
2010Ç3	11,1	10,7
2010Ç4	10,5	9,5
2011Ç1	9,5	9,7
2011Ç2	9,9	11,1
2011Ç3	11,7	12,5
2011Ç4	12,5	14,4
2012Ç1	14,4	13,2
2012Ç2	13,2	12,6
2012Ç3	12,5	11,7
2012Ç4	11,7	9,9
2013Ç1	9,9	9,1
2013Ç2	9,1	8,3
2013Ç3	8,5	10,9
2013Ç4	11,0	10,7
2014Ç1	10,7	13,6
2014Ç2	13,7	12,0
2014Ç3	11,8	10,8
2014Ç4	10,7	11,0
2015Ç1	11,0	11,0
2015Ç2	11,0	12,1
2015Ç3	12,2	13,7
2015Ç4	14,1	14,1
2016Ç1	14,1	14,4
2016Ç2	14,4	13,8
2016Ç3	13,7	12,1
2016Ç4	12,2	11,4
2017Ç1	11,4	11,0
2017Ç2	11,0	11,8
2017Ç3	11,8	12,9
2017Ç4	13,0	13,8
2018Ç1	14,3	15,0
2018Ç2	15,0	13,1
2018Ç3	13,5	28,0
2018Ç4	29,1	27,4
2019Ç1	27,7	17,1
2019Ç2	17,1	22,2
2019Ç3	21,7	13,1
2019Ç4	13,1	12,6

2020Ç1	12,6	11,4
2020Ç2	11,7	9,0
2020Ç3	9,1	14,8
2020Ç4	15,0	18,7
2021Ç1	18,6	17,9
2021Ç2	18,2	18,0
2021Ç3	18,0	17,9
2021Ç4	17,8	17,5
2022Ç1	18,6	18,1
2022Ç2	18,0	18,2
2022Ç3	18,7	20,4
2022Ç4	20,8	20,0
2023Ç1	21,3	17,8
2023Ç2	18,4	24,5
2023Ç3	28,3	42,2
2023Ç4	41,7	41,5
2024Ç1	42,1	43,5

Ek Tablo 2. İpotekli Konut Satışları ve Payı (Aylık, 2013-2017)

Tarih	İpotekli Konut	Toplam Konut	İpotekli Konut Satış Oranı
2013-01	36.581	87.444	41,8%
2013-02	37.150	88.519	42,0%
2013-03	41.809	97.956	42,7%
2013-04	40.812	95.381	42,8%
2013-05	45.270	103.261	43,8%
2013-06	43.763	96.424	45,4%
2013-07	46.053	106.636	43,2%
2013-08	31.559	84.480	37,4%
2013-09	37.835	102.280	37,0%
2013-10	26.337	76.344	34,5%
2013-11	36.600	102.681	35,6%
2013-12	36.343	115.784	31,4%
2014-01	32.046	87.639	36,6%
2014-02	24.059	82.597	29,1%
2014-03	24.465	87.617	27,9%
2014-04	23.447	83.610	28,0%
2014-05	29.760	90.377	32,9%
2014-06	32.029	92.936	34,5%
2014-07	30.912	85.101	36,3%
2014-08	35.338	105.624	33,5%
2014-09	43.144	115.786	37,3%
2014-10	34.451	95.645	36,0%
2014-11	36.925	103.783	35,6%
2014-12	43.113	134.666	32,0%

2015-01	33.178	86.167	38,5%
2015-02	36.952	95.021	38,9%
2015-03	45.315	116.030	39,1%
2015-04	46.063	119.317	38,6%
2015-05	40.086	107.888	37,2%
2015-06	40.503	110.657	36,6%
2015-07	30.754	96.589	31,8%
2015-08	36.021	112.463	32,0%
2015-09	28.684	92.483	31,0%
2015-10	27.996	104.098	26,9%
2015-11	28.553	106.008	26,9%
2015-12	40.283	142.599	28,2%
2016-01	26.584	84.556	31,4%
2016-02	30.455	101.703	29,9%
2016-03	38.822	117.205	33,1%
2016-04	33.429	106.348	31,4%
2016-05	35.423	114.800	30,9%
2016-06	36.371	106.187	34,3%
2016-07	23.756	81.343	29,2%
2016-08	36.458	114.751	31,8%
2016-09	42.083	108.918	38,6%
2016-10	48.110	130.274	36,9%
2016-11	48.941	132.655	36,9%
2016-12	49.076	142.713	34,4%
2017-01	35.993	95.389	37,7%
2017-02	38.676	101.468	38,1%
2017-03	50.424	128.923	39,1%
2017-04	43.334	114.446	37,9%
2017-05	41.738	116.558	35,8%
2017-06	35.210	97.579	36,1%
2017-07	38.575	115.869	33,3%
2017-08	38.743	120.198	32,2%
2017-09	40.534	140.298	28,9%
2017-10	38.593	122.882	31,4%
2017-11	37.250	122.732	30,4%
2017-12	34.029	132.972	25,6%

Ek Tablo 3. İpotekli Konut Satışları ve Payı (Aylık, 2018-2021)

Tarih	İpotekli Konut	Toplam Konut	İpotekli Konut Satış Oranı
2018-01	28.678	97.019	29,6%
2018-02	27.916	95.953	29,1%
2018-03	32.786	110.905	29,6%
2018-04	27.912	103.087	27,1%
2018-05	36.865	119.655	30,8%

2018-06	47.648	119.413	39,9%
2018-07	30.405	123.878	24,5%
2018-08	12.743	105.154	12,1%
2018-09	11.330	127.327	8,9%
2018-10	8.065	146.536	5,5%
2018-11	5.324	89.626	5,9%
2018-12	7.148	136.845	5,2%
2019-01	6.537	72.937	9,0%
2019-02	8.890	78.450	11,3%
2019-03	22.762	105.046	21,7%
2019-04	22.461	96.071	23,4%
2019-05	14.916	91.937	16,2%
2019-06	7.319	61.355	11,9%
2019-07	13.064	102.236	12,8%
2019-08	34.148	110.538	30,9%
2019-09	57.811	146.903	39,4%
2019-10	50.411	142.810	35,3%
2019-11	43.911	138.372	31,7%
2019-12	50.278	202.074	24,9%
2020-01	42.237	113.615	37,2%
2020-02	43.733	118.753	36,8%
2020-03	43.329	108.670	39,9%
2020-04	17.088	42.783	39,9%
2020-05	18.483	50.936	36,3%
2020-06	101.504	190.012	53,4%
2020-07	130.721	229.357	57,0%
2020-08	76.019	170.408	44,6%
2020-09	35.576	136.744	26,0%
2020-10	25.566	119.574	21,4%
2020-11	24.450	112.483	21,7%
2020-12	14.631	105.981	13,8%
2021-01	10.732	70.587	15,2%
2021-02	14.669	81.222	18,1%
2021-03	21.815	111.241	19,6%
2021-04	17.514	95.863	18,3%
2021-05	10.560	59.166	17,8%
2021-06	28.878	134.731	21,4%
2021-07	20.553	107.785	19,1%
2021-08	27.375	141.400	19,4%
2021-09	29.759	147.143	20,2%
2021-10	28.049	137.401	20,4%
2021-11	39.366	178.814	22,0%
2021-12	45.260	226.503	20,0%

Ek Tablo 4. 2020-2021 Geçişkenlik Matrisi

Sektör	Sektör (2021)							Toplam
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Hizmet	İşsiz	İş Gücü	
Tarım	770339	11918	4728	2758	8500	18845	74630	891718
Sanayi	4460	965609	10233	17468	25003	43293	57283	1123349
İnşaat	2965	10742	242254	3209	8249	31671	7113	306203
Ticaret	6134	19891	2734	622119	16383	35973	36848	740082
Hizmet	8087	32134	7514	18411	2010442	94584	122606	2293778
İşsiz	34366	90869	61169	53848	139874	394426	124806	899358
İşgücü	64212	78120	24236	65870	156856	158383	6162418	6710095
Toplam	890563	1209283	352868	783683	2365307	777175	6585704	12964583